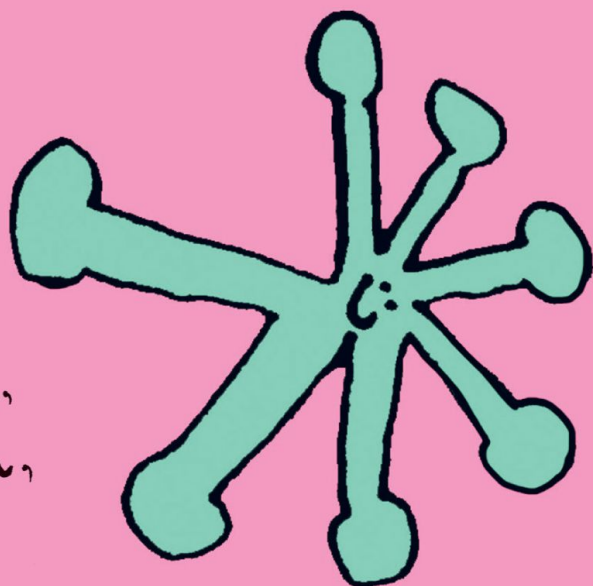
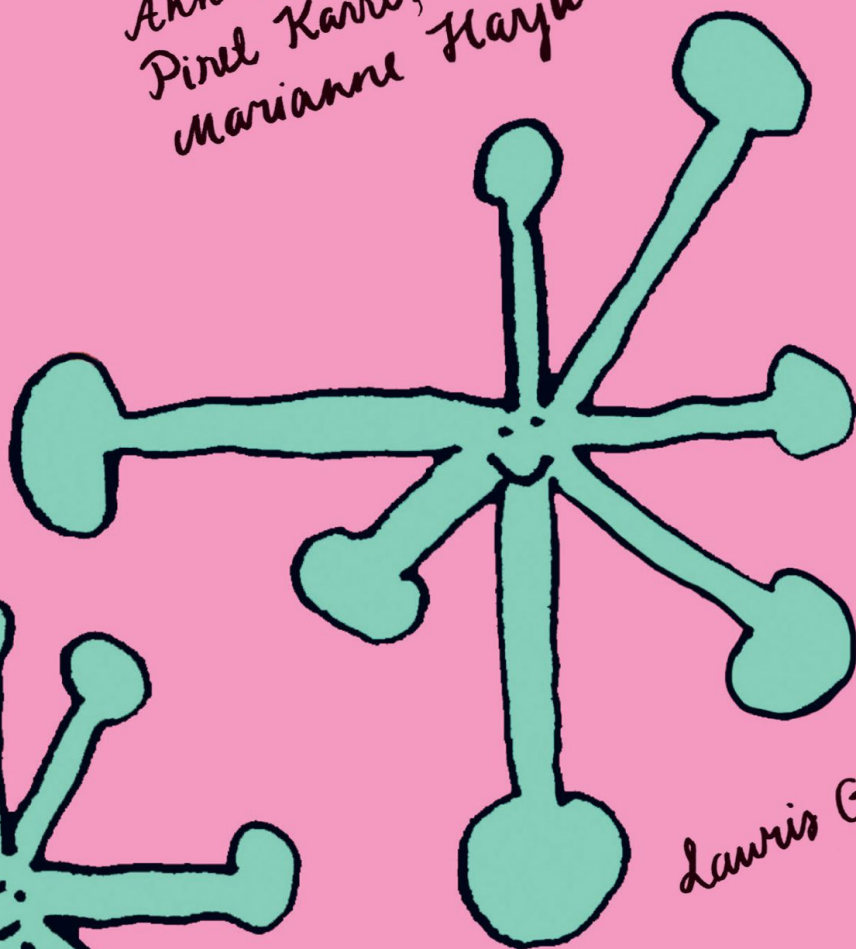

VÄRSKE RÕHK

Ann Viisileht, Berit Petolai,
Piret Karro, Kaia Beilmann,
Marianne Harju

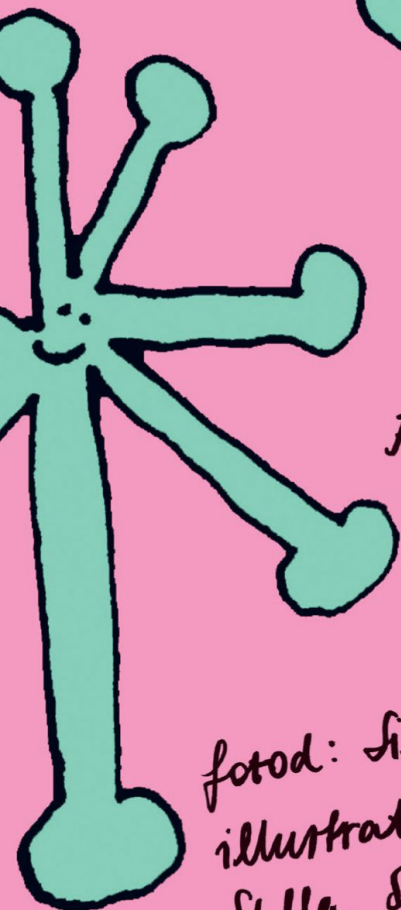

Keli-Mai Väiksaar
Andrus Kasemaast

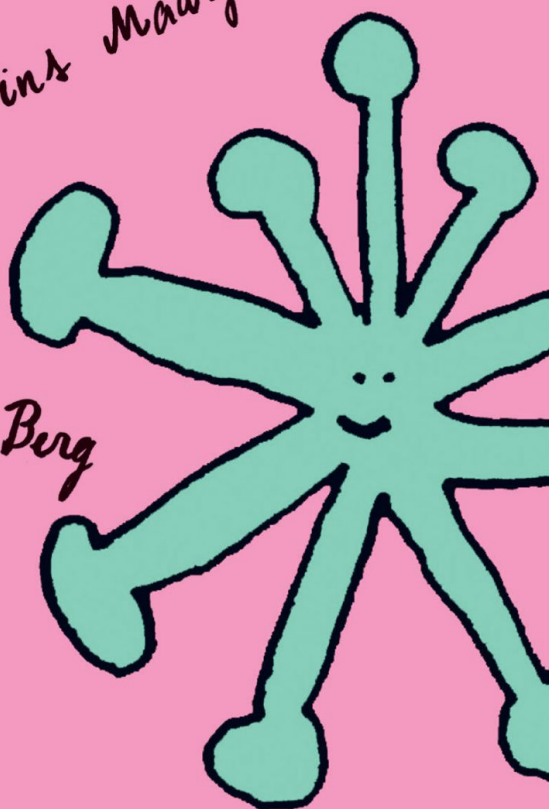
Kelly Turk
Margit Lohmuselt

Lauris Grins Maarja Pärtnast

Priit Põldma ja Oliver Berg
näitekirjandusest

foto: Sille Kima
illustatsioonid:
Stella Skulatsjova

KAIA BEILMANN

*

Lasta settida
laagerduda
omas mahlas
tõmmata
seista
hoida nii kaua kui saab
see teeb ainult paremaks
kõik
uskuge mind
kõik teeb paremaks
maailm muutub paremaks
kui ta seisab
noh ainult et ei jää seisma
ei setti
mis siis teha
võtta käigu pealt nii nagu on
maitse on okei
mitte alati muidugi
kohati mädaneb
lehkab
ajab öökima
no panna siis vürtsi juurde
tuleb kuidagi
alla kugistada
kõik mis on
ära visata ei saa
pole kuhu

*

Kunagi ei tohi lasta endale liiga lähedale
alati jätta väike distant
piisav vahemaa
isiklik ruum
enese ja maailma vahele
võimalus ära joosta
tagasi tõmmata
lahti siduda
mitte sisse lasta
kõike seda
kõhedat
narrivat
ohustavat
ilkuvat
mõtlematuid ja liiga läbimõeldud sõnu
tobeda valimisreklaame
halbu uudiseid
aga ka liiga head
liiga tundelist
jalustrabavat
suurepärast
sest et see on liiga suurepärane
jalustrabav
hea
seepärast kui mitte ette vaadata
mitte tähele panna
siis kogu see suurepäratus
saab sinu osaks
ja siis kaob
osaga sinust
see jätab koleda valuliku haava
sinu sisse
mida suurepärasem haav
seda suurepärasemalt valutab

Valed hetked

Need on nii valed hetked
valed ajad
kunagi pole need õiged
ja ega õigeid ei tulegi
jäävad valed
valed
tuleku mineku oleku
pagemise naasmise jäämise
rääkimise kuulamise eiramise
sõpradeks saamise armastamise
sündimise suremise
sõdimise rahutegemise
jaoks.
Nii valed
et ei saakski enam hullemini
seetõttu
kõik need lõputud valed hetked
saavad oma äraspidisuses
juba peaaegu õigeks
kogu see vale aeg
satub vähemalt õigesse kohta

*

Jah tean et
vara tõusta
vara voodi
rohkem teha tööd
siis armastus ei tule
kuid see on ükskõik
ei ta tule niigi
vaid ainult läheb
kaotsi hukka mädaks
või üldse raisku.
Mis teha selline on elu

Aprikoosid siirupis

Aastaid tagasi
samas köögis
pisarad langesid aprikoosipurki.
Aga nüüd?
Kas miskit on muutunud?
Köök on sama
aprikoosipurk ka (peaaegu) sama
pisarad on samad
kuigi nüüd nad ainult langevad
sissepoole
sügavale sisse.
Seal kuskil ühed sarnased aprikoosid
üks sarnane purk
juba ujub
pisaratest uhutuna ära
kaugemale kaugemale sisemuse sisemaale
aga see on kusagil
määratu kaugel
sinna annab ikka triivida
annab langeda.
Aprikoosid sinna ei jõuagi
purk roostetab läbi
pisarad kuivavad.
Ainult see ongi muutunud
sisemaa on kaugemal
järjest kaugemal
muidu kõik sama

BERIT PETOLAI

NÕIDKARU
NAASMINE

Läksime tol sooja septembriõhtul õue. Aeg polnud veel liiga hiline, kuid valgus oli juba kadunud ja maailm kõlkus pimeduse veerel. Suvel oli sel ajal veel hele ja erk, siis sättisime end alles metsajärve ujuma. Nüüd aga: pimedus. Ent see pimedus oli sooja maiguga. Põllu taga metsa ääres paistab igal õhtul üks kollane tuluke, seal elab jässakas karedahäälne naabrimees, kes oskab traktorite keeles tervendamissõnu lausuda. Hea on seda tema tulukest igal aastaajal vaadata. See on märk elust, sellest, et ka pimeduse saabudes hingab ja toimetab ikka kuskil keegi. Lükkab seal kaugel eemal kollase tulukese valguses eeskoja ukse lahti, paneb kalossid jalaga ja astub õue. Süütab suitsu ja asetab koertele süüa. Vaatab, kuidas paistavad täna õhtul Suur Vanker ja Linnutee. Meenutab midagi, kahetseb midagi, unistab millestki. Läheb siis tuppä tagasi, sulgeb enda järel ukse ja jätab koerad õue metsa poole vahtima. Aga tuluke põleb edasi, läbi öö hommikusse. Nii kaua, kuni see põleb, pole keegi päris ükski.

Kõndisime Vana Maja õue eest läbi. Õhtune vaikne palverännak: mees, naine, laps, koer ja kass. Koer traavis ees, ainult valge saba pimeduses helendamas. Kass hiilis järele, tehes kibuvitsaheki tasaseid samme, kuuldes kõike ja nähes kõike. Tammetõrud põksatasid vastu vana talumaja katust, lubamata maja tühjaks jäänud tubadel lõplikult uinuda. Mäeveerul sirutuvatelt vahtrapuudelt langes esimese sügispeatüki jagu lehti, krõbisedes aegluubis ja tasakesi, nagu hiiliks keegi mööda nõlva allapoole ja tahaks hiliseid kõndijaid endaga üles mäe otsa suurele kiigele kiikuma meelitada. Arutasime, et neid helisid ei tohi üksipäini ja liiga kauaks kuulama jääda, muidu keegi hiilibki ligi ja võtab sind endaga kaasa kiikuma. Nii et sa ise arugi ei saa.

Miski ajas koerad eemal haukuma. Mets kajas vastu ja helid liikusid läbi küla, kõige põhjapoolsemast majast metsani, selle taha, sinna, kus asub küla viimane maja. Paus, vaikus. Ja siis tagurpidi tagasi – haugatus, siis järgmine, sinna vahele mõni lühike ulg ning kaanon jätkus. Koerad olid ärevil, kikitasid kõrvu ja nuhutasid õhku – keegi oli täna liikvele läinud. Erakordselt soe ja mahe septembriõhtu oli kutsunud siia tagasi

kellegi, kes oli siit varasuvel lahkunud. Aga tal oli tee ikka veel meeles, läbi laante saab siia külla tulla kavalalt lõigates. Peab ainult tuuli tundma. Ja tulla tahtma.

Me uskusime alati, et ta tuleb tagasi. Salamisi isegi lootsime ja soovisime seda, vähemalt mingi osa meist. Natuke ootasime ja samas natuke kartsime, just nii, nagu ootad ärevusega seda, mida uus eluaasta toob. Ootad, sest loodad kogeda midagi, mis vere värske hooga soontes käima lükkaks. Ja samas pelgad. Seda, mis võib saabuda. Sest inimilma haprus paneb sind kartma kaotusi ja hüvastijätte.

Olime teda kevadel ja suvehakul tasapisi tundma õppinud, tema uljust ja hulljulgust, tema mõrkjat lõhna ja käigumustreid. Kui ühel viimasel aprilli varahommikul õue minnes nägime mesitarude tükke üle muru laiali pillutuna nagu hüljatud mänguklotse, unised ja hädas mesilased jõuetult selle laastamistöö kohal itkemas, tundsim esimese hooga imetust. Seejärel uskmatust. Vihaga segunenud kurbust. Korjasime tookord koduta jäänud mesilinnud kokku, lappisime kaks taru, läksime jälgi mööda kraavini ja tõime sealt ära veel mõned lõhutud kärjeraamid. Kui ta siis mõne nädala pärast uuesti tuli, ei sündinud sellest aga mitte raev, vaid uudishimu. Jälgisime teda mitu ööd, kuulasime, haistsime ja isegi kõnetasime teda, sest niivõrd unenäolised olid kõik need tema käimised. Sellised unenäod ei loo viha, ei. See on midagi muud, hoopis muud. Passisime noil kevadööl õues majaseina ääres, koera olime muidugi tuppa jätnud, tema kissitas akna juures silmi, märg nina vastu klaasi, ja oli pingul nagu väike sakiline viskevalmis kivi. Õues olid just kohale jõudnud esimesed tõeliste südakevadiste lõhnade ja häältega ööd. Peletasime pinisevaid sääski ja kuulasime suurte pehmete käppade samme üle põllu lähenemas. Tookord muutus meis midagi ja midagi muutus ka selles öises hiilijas. Tarud olid siis juba karjusega piiratud, nende kallal ta enam maiustada ei saanud, aga ta käis ikka edasi. Ennast näitamas või meid vaatamas – ei teagi. Tiirutas õue äärealadel, peatus hämara männiku varjus ja tegi vahepeal kiiremaid jooksusamme ümber kompostihunniku. See oli mingi piiripealne põnev mäng, mida me seal koos mängisime, mõlemad varjus, kuid ometi tajusime teineteist niivõrd erksalt. Ühel varasuvisel öhtul tuli ta aga viimast korda. Kuhu ta seejärel kadus, me ei teadnud. Kuulsime hiljem, et talle kuulutati jaht, sest tema uljus sattuda inimeste lähedusse oli aina kasvanud. Uskusime ja lootsime siis, et ta läks minema, kaugele ära. Et ta tajus ohtu ja lahkus. Suvi lippas mööda ja kevadised karuööd jäid õhku ripuma nagu ammu nähtud vana film. Ja ometi, ometi me teadsime, et veel

enne talve ta naaseb. Mis kujul ja kunas täpselt, seda mitte. Aga teadmine, et ta siia tagasi tuleb, tuksus meil veres.

Sel soojal septembriõhtul virgus see teadmine elule nagu karastusvan-
nist tulnud noatera. Praegu oli ta veel kaugel, tal läheb siiajõudmisega
aega. Ees on kraavid ja ülesküntud põllumaa, siis noor kasetukk ja õrna
heinaga aas, mille servas magab sookurepere. See teekond võtab aega,
õhtu jõuab enne öisemaks muutuda. Me ei kiirendanud sammu, vaid jalu-
tasime rahulikult läbi hämara soojuse vana lauda tagumises sopis asuva
puutöökojani. Selleks olime ju tulnudki, et võtta siit paar asja ja lihtsalt
kulgeda, vaadata kuud ja rääkida tasasel häälel neid jutte, mis just sellis-
tel õhtutel rääkimist vajavad. Aga õue astudes ei või kunagi teada, kui-
das su esialgne teekond lõpuks käänata võib. Keda sa kohtad või kunas
tagasi jõuad. Külated ja -lood on kummalised. Aimdus, et täna on üks
neist eluhetkist, mille ma kirjutan vihikusse ja peidan vana riidekirstu
põhja, oli saabunud esimese sõõmuga selle õhtu hingusest, mida me õues
sisse hingasime – midagi oli tänane tulija endast siia varasematest kor-
dadest maha jätnud, meisse istutanud, pannud meid enese saabumist ära
tundma. Aga puutöökojas oli vaja ära käia. Teekond oli alles alanud, see
oli pooleli. Oli vaja aina kasvavat hämarust natuke narritada ja vastata
tänaõhtusele tulijale samasuguse uljusega, millega tema ise ühel kevadööl
oli siia tuisanud. Kui ta otsustas täna tagasi tulla, siis nii olgugi. Ei kii-
rusta tema ega kiirusta ka meie. Igaühel on oma kulg ja toimetused. Kõik
saabub omal ajal.

Puutöökojas oli jahe, maakivisein polnud jõudnud sügispäeva päikest
endasse talletada. Heleda lambivalguse süttides sirises üks aknast sisse
sattunud tiigilendlane meie peale pahaselt ja liugles lahtisest uksest pime-
dusse. Põrandal vedelevad puulaastud takerdusid mulle seelikusabasse
ning laps korjas neid enda pihku nagu kergeid ja kangeid krussis taimi.
Peitel sai teritatud. Ja tükike liivapaberit oli vaja tuppa kaasa võtta. Ühe
ammu kadunud vana mänguasja leidsime, sellegi võtsime kaasa. Saab
uuele elule ja rõõmustab. Asjad taskutesse pandud, astusime tagasi õue ja
tõmbasime ukse õige nõksatusega kinni. Väike loperguse auguga võti sai
riputatud salanaela otsa.

Kaugete majade koerad ei haukunud enam, oli täiesti vaikne, kui
tagasiteele asusime. Meie laiguline peni püsis ligi ega tikkunud enam kau-
gusesse sööstma, kass oli juba koju tagasi hiilinud, istus tihedasti ukse
ees ja teadis. Muidugi, kassid ju teavad. Sest nemad näevad, mis toimub
pimeduses.

Viivitasime ikka veel, sest õhtu oli mahe ja ilus. Täiesti ajatu ja nimetu aastaag! Teejupike Vana Maja juurest meie hütini on mulle alati kuidagi meeldivalt nihkes tundunud; see on üks kummaline lõik, mida mööda käies jääb aeg seisma ja valgus muutub. Külalt välja viiva tee kohal hõõgus madalal taevas poolkuu, triipjad pilved ülal-all. Lehed veel puudel, aga pimeduses ju ei tunnista, kas need on rohelised või kollased, ning kuna õhk oli septembri kohta tõeliselt soe ja tuuletu, oligi tunne, et ... Enam ei tea! Ei tea, mis hetkes ja kelle elus sa viibid. Kes sa üldse oled ja kuhu parasjagu suundud. Kas on suvi? Jaanipäeva aegu, kui õueradadel õitseb kummel ja kogred naksutavad tiigis? Või on varakevad ning päeva pikemine alles kogub õiget hoogu? Või on see siiski sügis ja kuskil kaugel silmapiiri taga panevad end valmis lumepilved, et luikede rännu algust ära tabades kohale sõuda? Selline ajatu teadmatus naelutas paigale. Vabastas ja lubas hetkeks kõigest lahti öelda, lahustuda septembriõhtu pehmusesse ja muutuda killukeseks kõigest, mis meid parajasti ümbritses: väikseks kiviks, mis koera käpa all riutsatas; hiliseks uniseks maamesilaseks, kes oma pesaavaust taga otsides kiigemäe samblasel küljel ukerdas; vaikselt üksnes vaevu aimatavaks suvelõpu tuulehooks, mis lapse taskusse pugus ja seal end liblikaröövikuna rõngasse keris. Selles hetkes olemine uinutas ja äratas ühte aegu. Vaatasime neid varje ja seda isemoodi valguskuma, mida kuu kahele poole kruusateed heitis, valades sireliheki, vanad õunapuud ja kreegivõsa üle hõõgavate kollakasroheliste toonidega, mis kumasid muidu tuttavas maastikus kuidagi võõralt ja kõike salapäraselt moonutades. Oli tunne, nagu seisaksime mingite dekoratsioonide keskel, hämaral laval, vaikivas misanstseneis, publik hiirvaikselt saalis hinge kinni hoidmas ja ootamas. Jah, nüüd oli vaikus, koerad olid päris tasa, ainult mõni õun potsatas pehmele niitmata rohule. Nüüd oli aeg. Aeg koju minna. Enam ei saanud viivitada. Kiirendasime sammu, laps hüples minu kukil, koduõue tuttav sõõr vehkis juba kutsuvalt käega ja olimegi maja ees. Astusime peaaegu korraga üle läve, kass ja koer jalgade juures esimesena tuppä trügimas. Koduust me siin haaki ei pane, ka sellistel naasmisõhtudel mitte, see oleks solvav ja üleliigne. Kustutasime tuled ja sättisime end kõõgiakna juurde istuma. Hütt ohkas korra, sest tema ikka muretses oma elanike pärast; nüüd oli tal hea meel, et õigel hetkel tema rüppe tagasi jõudsim. Üks hämarusest üles aetud ja segaduses tihane lendas aknast nii lähedalt mööda, et riivas tiivaga aknaklaasi. Kuid seejärel käis üle õue ja läbi maja mingi jõnksatus ning peale seda saabus vaikus nagu vaakum. Lapski oli nii tasa, nagu lapsed muidu kunagi ei ole.

Märkamatul oli üle põllu laotunud uduloor. Oli tuuletu ja pilveräbalad hoidsid kuud ahnelt enda embuses. Pliidi kohal kuivavad piparmündikimbud levitasid me väiksesse kööki õhkavate unenägude lõhna. Me ei pööranud pilke aknalt, külg külje vastas olime kivistunud üheks nagu üks kunagine suur ja vana rahn selle küla ääremaa del. Eemal pimeduses võis aimata tänase tulija kogu. Näha, seda mitte. Ent see aimdus oligi see, mille järgi ta ära tundsim e. Ta tuli just nii, nagu oli kevadelgi tulnud, sellel teisel tulemisööl, kui ta ennast meile näitas ja uhkustas oma kõikvõimsusega. Kevadõhtu oli olnud aga heledam, siis nägime ära selle momendi, mil tume keha laskus metsa ääres lookleva kraavi kaldast alla ja hüppas siis nagu ilmutis teisel pool kraavi jälle nähtavale, peaga madalalt ja aeglaselt küljelt küljele õõtsutades. Nüüd oli aga pime ja meie pinevil silmapaarid, mis kõogiaknast öösse vaatasid, aimasid ainult mingit varelust ja võbelust, mis end meie poole tulema oli sättinud. Lükkasime kõogiakna ettevaatlikult paokile, et kõrv võiks tabada tuttavaid helisid, okste tasast raginat ja kuivanud heina kaardumist kellegi raskuse all. Aga ühtegi sellist heli ei kostnud. Tundus hoopis, et keegi lööb kauguses summutatult lamedat trummi. Tume metsaviirg silmapiiril võnkus sellele rütmile kaasa, männilatvade kummalised küürus lummutised oleks justkui samuti tahtnud liikvele minna. Ta tuli ja tuli, näitamata oma karukeha ja toomata kuuldavale loomahääli, seda pilti ja heli, mida mäletasime tema külaskäikudest kevadel. Sõnu vahetamata mõistsime korraga, et see naasja siin ei olnud meile tuttav karu. Ei olnud, kuid ometigi oli. Midagi temas oli siiski äratuntav ja oma – jah, see aimdus temast –, aga kõik muu oli midagi ebamaist ja kauget, midagi, millest inimestel oli kunagi ammu õigus teada ja osa saada, kuid mis siis unustuse hõlma oli vajunud. See kevadine karu ei olnud lahkunud kaugetesse laantesse, nagu olime lootnud ja soovinud, ei. Ta oli kütitud ja leidnud hilissuvel oma lõpu. Nüüd tuli ta siia tagasi, naasis nõidkaruna sellesse ainsasse kohta, kuhu teda tagasi oodati, lunastama ja lunastust tooma, midagi lõpetama, et võiks alata uus. Kevadel oli siit läinud noor ja uljas karu, esimest aastat omapäi olev loom. Praegu, sügisel, lähenes meile aga mingi ürgne vaim, koondkuju kõigist nendest karudest, kes on elanud liiga lühikest aega, kes on pidanud noorelt oma karukeha maha jätma. See nõidkaru veeres koos uduga hääletult üle heinamaa meie õuele. Siia jõudes näitas ta end, keris ennast lahti nagu kookonist väljuv liblikas, kõrgus üle tiigi ja jäi seisma tarude kõrvale mändide alla. Seal alustas ta tantsu, mida me lummatult toast vaatasime. See oli salajane pinnaalune lainetus, mida võib metsajärvel märgata vaid suve

vaiksetel õhtutel. See oli tähtede ajatu lend üle taevavõlvi. Talveöine tihe ja keerlev lumesadu oli see, karge ja kaduv, valusalt hinge lõikav. See oli kärgatus, mille saatel murdub vana põlispuu keset sügisraju. Ebamaine ja iidne võbelus, mis toob kevadel esimesed soojad udud üle maa ja paneb auravad rabalaukad sinakalt kumama. Nõidkaru võnkles ja taarus, sirutus ja kummardus, tõusis tagakäppadele ja haaras pimeduses helendavad valged tarud õrnalt kaenlasse, puhudes tarude lennuavast sisse kuuma auru ja kutsudes nii mesilased endaga septembriöö poolkuuvalgusesse tantsima. See oli õrn ja samas metsik sülemlemine, milles kaks igipõlist vastast, karu ja mesilinnud, said korra üheks tukslevaks kehaks. See oli mõistmine ja arusaamine, leppimine ja andeksand, vana nõiduslik riitus, mis peab ikka kord sajandi jooksul ühes väikses metsataguses külas aset leidma, et mingid asjad püsiksid ega kaoks päriselt meelest. Ja selles tantsus olid pausid, üksnes sekundi mürdosa vältavad hämarad vilksatused, mil karu vaatas madalal pilgul meie poole. Pead tõstmata saatis ta meile aimdusi une- ja ärkveloleku vahel asuva maailma koputusest. See koputus kaikus meis ja kaikus hüti vanades seinapalkides, luues omalaadse karukirja, mis juba kord tekkinuna enam ei kao, vaid püsib jonnakalt oma sängis nagu ürase kirivöö puulõhkumispaku koore all. Ja samuti kui kevadistegi käikude ajal, muutus ka nüüd meis midagi. Ja muutus selles naasjas. Aeglaselt keerutas tants end lõpuks kokku, pimedus ei saanud enam muudmoodi, kui et laotas end täielikult üle ilma. Mesilased tõmbusid tagasi tarudesse, õrn sumin, mida lahtisest aknast kuulanud olime, vaibus. Jäid üksnes summutatult kõmisevad trummipaitused taevakaare taga, mis samuti hääbumisrütmi olid võtnud. Karu laskus taas neljale käpale ja hakkas tagurdades eemalduma. Kõik ümbritsev oli mattunud pimedusse, kuid karu kohal immitses justkui tuhm prožektor, see oli mee- ja taruvaiguvärvi tuluke, mis lasi uhkele loomale veel viimase pilgu heita ja lubas temal meie akent silmas pidada. Rohkem hõljudes kui käies taganes karu üle uduse põllu, jäädes aina väiksemaks ja kaotades selged piirjooned. Kraavini jõudes oli suurest karust saanud noor karupoeg, kes pööras end nüüd ringi ja hüppas justkui nähtamatu kaaslasega mängides üle kraavi. Ja kadus siis metsaäärse vana linaletiigi kaldatimestikku. Korraks tundus, et seal kõrguva tumeda kogu, allikakuuse juurestiku vahelt sirutas end midagi hiiglaslikku ja heledalt kumavat, mis sõbralikult väikse karu enda embusesse võttis, vajudes siis taas maapõue nagu suure emakaru kumer turi, mis karupere talvekoopa sissekäigu tasase loitsu ja kindla tõkkena suleb.

Külamaastik oli pime. Alles nüüd märkasime, et põllutaguse naabri kauge õuetuluke ei põlenud enam. Sellist vaatepilti me ei tundnud ega mäletanudki, sest see tuli oli õhtuti alati silmapiiril ja mõtetes olemas olnud. Nõidkaru naasmine oli selle tulukese kustutanud ning lubanud üheks hetkeks meenutada ja maitsta seda üksindust ja üksiolemise võimsat haprust, mida inimmaailmas vahel kartma kiputakse. Aga just neis hetkis võib sündida ja toimuda midagi, mida hing vajab. Lihtsalt vajab. Nüüd klõpsas kollane tuluke taas kauguses põlema, justkui oleks keegi kuskil nähtamatu märguande peale lülitit vajutanud. Tule süttimisega ärkasid ellu ka endised tuttavad külahääled: kuskil haugatas koer, siis teine. Kasesalus vantsis üks rebane ja kriiskas sügisöösse oma kummituslikult kentsakat rebasenaeru. Läksime vaikides magama, südames magusalt pitsitamas. Olime tasa ja arvasime üksteist juba uinunud olevat, ent tegelikult vaatasid hõõgavad silmapaarid veel tükk aega aknast õue. Ja sügavale enda sisemusse.

Ühes teises külas, ühes teises majas, suure halli järve ääres, kus liivaselt kaldaribalt võib hommikuti leida tillukesi nõelteravate turvistega kalamaime, magas kivise katusega majas vana sõbralike silmadega karukütt. Üks unenägu äratas ta täna üles ja tuletas midagi meelde. Võpatades ajas ta end istuli, vaatas aknast pimedusse, tajus seal järve tasast laineteloksu ning mõistmata isegi täpselt, miks, olid ta põsed korraga märjad ja suus kibe soolane maik nagu püssirohul, mis on ikka olnud musta värvi nagu öötaevast sõelutud peen pulber.

ANN VIISILEHT

*

igatseda teksti
nagu inimese juurde.
lasta end vallata jalutamissoovil
aga keskenduda ridadele
mis ootavad kodus. sellele
mida nendega pärast ette võtta.
hellalt teovalmilt ligidal.
ma kohe jõuan mu lemmik mu ainus
ja mul on sulg käes.

*

selle kevade tunnetus
varjutamata
kõiksuguseist pettumusist

nähes järske rohetavaid nõlvu
näen vaid järske rohetavaid nõlvu
ma ei rähkle ei pakitse
sest et maastikule ei lisandu
kellegi kohalolu

hoopis mina ja kevad
oleme see igavesti püsiv
ja lahutamatu üksus
ja teda
armastada vahest enamgi
kui kirjandust

ma ei oota väikese linna
veel väiksemaid tänavaid
meid salapäraselt kokku sokutama
kompan mitmeid päevi
neid tabamatuid radu
täiesti ise

pärast seisan niiskes ja õhkavas puukuuris
ja õues
äikesehoovihma all
joovad pojengid ja jasmiinid

ma tean et mind keegi ei oota
ja mina
ei vaja ka midagi
peale sähvatuse pimedas aias

sünnipäeval

lähen koju avan akna
võtan kõik riided seljast
viskun paljalt puhastele linadele
ja näksin võimalikult aeglaselt
seda üht ja ainukest
kohvikust kaasa ostetud makrooni

videvikus
poeme koduriietesse
istume pesumasinal oma kitsas köögis
ja unistame siit minemisest
maadest mis meid justkui ootaksid
mõtiskleme üleüldiselt segastest asjadest
nagu bassivõti ja ekr pkr
ja miks salajased austajad
on nii sageli koletised

muidu
ootame lihtsalt
pöördelisi aegu

ta ja ma:
uljapäitudeng
kuusevõrse
oksaraasuke
kullerkupp
tedretäpik
rammus margareeta
õige pisut kortsus
elus

sireleist metsikuks tõmbuval ööl
täiskuutunnil
sõidan sildade alt läbi
hullutav luhatuul kannul

ja hüüan
uskumatult primitiivselt
lausa ebasündsalt:
ööbikud toomeorus
kui ma olin noor!
ööbikud toomeorus
igavesti!

*

ühed kõige ilusamad asjad eesti filmides
enamasti pisut enne lõppu
on vaiksed kaadrid koolidest
koolipinkidest ja koridoridest
kui kooliaasta on just läbi saanud
sõda on just läbi saanud
ja kõik on vanast majast läinud

kaamera, melanhoolia
ja mingi habras viis
libisevad hästi aeglaselt
läbi kord elanud ruumide

tahvlile on kaarduval käel kirjutatud mõni ilus vanaaegne
hüvasti-sõna
mõni tekkel unustatud klapplauale
maakaart tahvli ette
mõni pehkinud kõide toolile
mõni raamat mida keegi enam kunagi ei käsi
laenutada ega läbi lugeda
see pole enam nii nagu varem sorti vaikiolek

siia nagu ei saakski enam kunagi tagasi tulla
lõpeb veerand lõpeb semester lõpeb aasta
tulevad uued riigid lõpeb sajand lõpeb kõik
minu hetk siin on saanud otsa
ma olen siit uste kriuksudes läinud
ja need tühjad saalid maha jätnud
uue ootuses
aga aeg jääb ikka klassiruumi paigale
vana, tolmune ja valus

*

las nad lepivad omavahel

meie suvised naudingud
õunapuuaedades
rohtudes rannakivide vahel
ja külm aina laienev kosmos
mis meid sünnitas ümbritseb
ja üle ujutab

las nad lepivad
mudased juuliööjõed
ja sinna vaevu paistvad
kurvad kustuvad päikesed
üksinduselained poolunes
ja tühikud
universumi võrgustikus

las arm olla peamine

las puud kasvada
aastad
asetuda üksteise peale
sarnased kohad sarnastesse
oma ettekavatsetud
või juhuslikesse vormidesse
nad kõik on ju tehtud
ühest ja samast ööst

*

suvi on kõige algus
ja kõige lõpp
me saame sellest vaid eemale
ja selle juurde tagasi
liikuda

viljakesed
pärastlõunasahinas
kui niidetakse murusid
ootus ja ihalus, värin
ja kannatamatus kätes

puutuvad pilgud
käed ja põsed
vihmapilved ja ärevus
lopsakad puud ja lopsakad veinid
patu maik ja paplitolm toas

nii elus ja nii olemas
kui kõik ilmaolekudki
kõik puudused on täiuslikud
oma puhta elu tules

ja nii kahju on
nii kahju on alati minna

AUTORIST: ANN VIISILEHT (28)

Su luule mõjub omamoodi juhendina hetke sisse rahunemiseks ning lihtsa puhta tunnetuse leidmiseks. Kas enda kirjutatud sõnad on peale eneseväljenduse ka enesesisendus?

Kindlasti. Siis, kui on vaja endasse selgust istutada, midagi sõnastada, leida muu müra seest see kõige olulisem, või kõige olulisem sel hetkel, selles kohas, nende asjade hulgast. Hakkamasaamise, tuleviku kinnitus. Või on luules tekkinud mingi teooria, mida võiks siis/kunagi üritada ellu rakendada. See on sisendus, tühjuse äravahetamine armastusega, sageli ainuke lohtus.

Tihti küsitakse luuletajatelt, mis neid luuletama paneb. Küsin hoopis niipidi: mis pärsib luuletamist?

Kui luuletama paneb mingi jõud, vastupandamatu igatsus sõnade ja elu sorteerimise järele, siis seda pärsib ootuste, millegi õigsuse või kvaliteedi üle spekulatsioon. Keegi olla tahtmine, võrdlemine. Lugema peab, aga siis tuleb kõik unustada, mõjuärgid ületada. Kõrvale peaks jätma üleolevuse, poosid; tuletama meelde kõige truuma oleku, et saaks endast anda midagi puhast. Muidugi kui puhtus on eesmärk – naljatleda ja peita on tegelikult ka väga tore.

Mõni hiljutine lugemiselamus?

Üks koht selles nii groteskes ja keerduvas teoses, John Fowlesi „Maagis”, milles peategelane satub hüpnoosi mõjul teatud kõikvõimalikkuse, kõigemõistmise seisundisse, kaugele väljapoole ja sissepoole iseenda maist olemist: „I was watching the star and the star was watching me. We were poised, exactly equal weights, if one can think of awareness as a weight, held level in a balance.”¹ Olen tahtnud seda tähte ja meie samasust ette kujutada; midagi nii pöörilavalt suurt või talumatult mõistuspäratut, mille kohta Borges kirjutaks kindlasti, et see täidab ta vastikustunde ja õudusega. Mingit Alephi; kõik mu uned on päikesesüsteemi uned võimalikest maailmadest.

1 John Fowles. „The Magus” – Boston Dell Book, 1975, lk 224.

„Mina vaatasin tähte ja täht vaatas mind. Me püüsimme tasakaalus, täpselt üheraskused, kui teadvusele on võimalik omistada kaalu.” – John Fowles. „Maag” – Varrak, 2003, lk 265. Tlk Henno Rajandi.

JACQUELINE WINTER THOMAS

inglise keelest Triin Paja

Hüpnagoogia

Midagi kividest ja radadest ja jõest,
mis võtab omaks su keha. Midagi unes
ärkamisest, midagi võõra unest
ja sellest, kui unenägu vaikib. Isegi keeled
on meie suude ideed ja tuli, tuletiku vigur.
Lapsena põletasin rohtu, mulda, puju.
Laulsin koduvarblase ja tihasega, laulu
eimillestki, midagi eimillestki – mida
oled maailmale andnud, mida võtnud.
Kui kõik kuu ja päikese all sind kurvastas,
mis siis? See on maailm, mis on
sulle antud. Videvik maalib taas üht näljast
kummitust: see hetk tahab ainult, mida tahab.
Sina tahad enamat kui hetk, seetõttu oledki vähem.
Võta oma asjad ja tule sinna,
kus põld avaneb. Võta kaasa raamat.
Märgi ta lehekülgedel ära kõik, mida armastad.
Kui küsid, milline raamat, siis sa ei mõista,
aga ka kõige väiksemad annid on
sinu teadmatuse tseremooniad. Räägi mulle,
mida oled kirjutanud, ja ma ütlen sulle, kes sa oled.

Unenäosonaat

Madu tähendab unenäos oruelanikku ja ennast õgiv madu tähendab madu. Madudega üleujutatud org võib tähendada surmavihma. Vihm tähendab unenäos kaamelikaravani ja kaamelikaravan tähendab vihma. Unenäos tähendab kõrb ärkamist. Valeärkamine tähendab läve või kohta, mis peagi põleb maha. Alasti keha tähendab just sellist kohta ja leek, mis teda külmal päeval soojendab, tähendab väärtusetut münti. Tuleneelamine tähendab vaeslaste varastatud münte. Vaeslapse embamine unes tähendab salasepitsusi prohvetitega. Vaeslapses jäamine tähendab ahastuse hajumist. Unenäos on ta prohvet ja mägede kaja. Kaja on haigla või varjupaik. Kui ta rajab unenäos varjupaiga, on ta askeet. Unenäos kannab askeet talvel villaseid riideid. Unenäos on talv karistus, mida tuleb tasuda patukahetsusega. Vargus tähendab loomist suitsuta tulest ja suits tähendab ettenägelikkuse puudumist, mägesid, mis varjavad ära kauge maa. Kui ta näeb unes, et tema külge kasvab uus silm, võib see tähendada, et ta on ateist. Pime silm tähendab surnute hääli. Kui ta kuuleb nähtamatu külalise käskivat, keelavat või õnnistavat häält, tähendab see just seda, mida ta kuuleb, ega vaja lisatõlgendusi. See käib kõigi häälte kohta. Kalmistu tähendab saabuvat, sest on sõiduvahend. Kui tema peopesas võrsub rohi, siis tähendab see, et ta sureb peagi ja umbrohi hakkab ta kalmu kohal vohama. Need, keda ei ole unenäos maha maetud, võivad tähendada tulevikku ning tulevik on akendega palistatud trepikoda.

(Müto)poeesia

Ütlesid tere hommikust & su hää! keerdus tuules,
su hää! oli mägivahe.
Kuid mul puudub õigus kõnelda, õigus sosistada su nime.

Ma kannan su keelt endas nagu linna.
Murran end tundetust maailmast vabaks, ma tean,
et sa hävid & et hävib ka kogu inimkond.

Pole põhjust sosistada
su nime, põhjust eales selgitada, mida tundsin.

*

Õösel põimin juuksed palmikusse.
Näen und nutvast Desdemonast, surnute ärasaatmistest,
ulmelinnadest.
Ma tean, et hulgud seal, keele tänavatel,
& kartes, et olen kadunud, ei pööra sa tagasi.
Ma ootan sind. Selles lauses. Siin.

*

Ärkad pimeduses. Kummal pool igavikku?

Siin

või juba seal?

*Olemine on valguseviirg kahe lõputu
pimeduse vahel.*

Aga kord, kui jõe äärde läksime, võtsin sul käest kinni
& nutsin, silmad tolmuks, sest olin kaotanud usu igavesse
taastulekusse.

Sellest rääkides suudlesid pisaraid või tähti. Armastasin sind
siis, kui see polnud veel lubatud, ihaldasin su keha & huuli. Me polnud
veel sõnagi vahetanud, aga
unelesin juba mõtetes sinust. Kõndisin mööda me koduteed,
kui meil veel kodu ei olnudki.

*

Uus valgus muutis su viirastuseks & ma vihkasin
maailma kummalise raevuga, sest see hävitas ainsa,
mida palusin säästa.

Ma ei tunne enam iha. Ei tunne enam tähtede & naha
raskust, nad on hävitanud pisiasjade poolilmad
& ma nean neid
keeles, mida ma ei usalda, mis ei ole minu.

Ma ei oota. Sa pöördud
tagasi.

Dialoog optimistiga

Täna nimetasid valgust silbiks ja ma arvasin, et see peaks olema täispikk, tuiskama üle keele luhtade. Ütled: *selle jaoks on olemas sõna*, ja ma tean küll, et mõtled *Armastust* – ent mis saab siis mullast, kuhu matsime põldhiire? *Valguse puudutus ulatub ka sinna. Kas näed seda külmunud põllu vastu mässavat umbrohtu? Justkui haaramiseks sirutatud käed*. Ei, need on vist hoopis liiga varajased käed, mis kisuvad juured katki. Täna valgus tuli ja ei tulnud. Tõmbasin kardinad eest ja nägin, kuidas valguse sirged jooned murduvad. *Valgus on geomeetria, mitte armastus*, ütlen sulle – teravad nurgad ja piirjooned, kohutav kõikjale valguv selgus. See ei ole ju lunastus. *Ei, muidugi pole see lunastus, vastad, see on Valgus*.

PIRET KARRO PÄEVIK

MINU NII-ÕELDA KODU

Juuli 2017

Kalju laundži kokkupakkimine. Meie ühine elu viimased kolm aastat Kalamajas hiiglasuures korteris on läbi saanud. Põhiline pakkimine toimus viimasel ööl. Panime muusika mängima, igaüks kuhjas oma kraami kastidesse; aeg-ajalt kogunesime keset elutuba, et kellegi kapinurgast välja tulnud hansat või marineeritud seeni pühalikult ringis jagada. Toomasega jätsin öhtul hüvasti: kallistasime pikalt ja sõnatult. Tanja ja Tambetiga pakkisime kella viieni hommikul, siis pikutasin kaks tundi ja tulin uuesti üles, et Berliini lennu peale jõuda. Tambet oli lõbusamas tujus kui mina ja ütles, et nüüd see algab: metropoliidi elu, kus alati on kuskil kaugel keegi, keda igatsed, ning süda on üle maailma laiali puistatud. Siis tuli Tanja teisest toast ja ütles: „Kus sa nüüd lähed ...”, mille peale hakkasin nutma. Võimatu minna, võimatu jääda.

Olen Berliinis! Kuigi pidevalt on tunne, et kohe-kohe kukub see plaan läbi ja pean tagasi Eestisse minema. Korter asub Friedenaus, kogu mööbel on vist pärit IKEA-st, aknast kostab liiklusrüü, saadan WG-Gesuchti 10 kirja päevas, et kahe kuu pärast, kui toaomanik naaseb, uus elamine olemas oleks. Sain toa Eesti maffia kaudu mõni nädal enne kolimist ning kui diil oli tehtud, kadus kogu Berliini kolimise ärevus ära. Püüan köögis vähe aega veeta, et ei peaks noorte saksa korterikaaslastega viisakusvestlusi pidama.

Oktoober 2017 – märts 2018

Saan WG-Gesuchti üheainsa jaatava vastuse: tuba Sonnenalleel. Lähen öhtul vaatama, mind võtavad vastu kaks antropoloogiatudengit, olen strateegiliselt sõbralik ja osavõtlik. See mõjub: nad ütlevad, et mind on korterikaaslase kandidaadina raske üle trumbata. Üks neist läheb pooleks aastaks Mehhikosse välitööd tegema ja otsib allüürnikku. Tuba on imeline: puust põrand, suur voodi, kõrge lagi. Seinal on zapatistide tehtud maalide reprod ja unenäopüüdja. Asub Neuköllni südames, samal tänaval mu vana Berliinikamraadi Sannaga.

Askeldan Sonnenalleel hommikul köögis, kui uus korterikaaslane Marta astub tuppa ja teatab, et tema töökoha hoole all oleva põgeniku pere uppus Vahemerel. Püüan tunnise vestluse jooksul talle ja kogu maailma ebaõiglusele kaasa tunda, siis toon töö ettekäändeks ja lähen oma tuppa.

Sama intensiivsustmega vestlused toimuvad pea igal hommikul enne kukke ja kohvi. Mõne nädala pärast tahab Marta muga rääkida: võiksin oma toa ust lahti hoida, kui kodus olen, sest muidu tunneb ta end isoleeritult. Hakkan hommikuti rutiinselt temaga „ära” suhtlema, et õhtuni oleks veidi rahulikum. Õhtud veedame siiski tihti köögis pastat süües ja feminismi ehitades.

Kas mul on nüüd kodu? Ma olen siin olnud mitu kuud ja olen veel mitu kuud. Imestan, et mu maandumine Berliini nii pehme oli; arvasin, et hülган kogu turvavõrgu, aga nüüd naudin elu oma Neuköllni korteris.

Kuuenda kuu lõpus, viimasel nädalal, läheb Marta reisile, ning saan selle koduga täiesti üksi hüvasti jätta. Ühel pärastlõunal panen Луна mängima ja keeran puusad diivaniga risti, vajun õlad ees põrandale, ajan jalad üles köögikapile, teen tagurpidi kukerpalli ja tõusen püsti, virutan käed vastu põrandat, ajan selja sirgu, virutan käed vastu põrandat ...

Aprill 2018

Frankfurter Allee: Ats tuleb Sonnenallee, teeme pannkooke ja kivi, ajame ranitsad selga ja sõidame ratastega Friedrichshaini. Kuuajane peatuskoht. Enne seda olin kõige raskema kandami – raamatud – juba ülejäärmisesse kohta ära viinud.

Seal ootab mind hiiglasuur tuba baldahhiinvoodiga, lisaks raamatud, VHS-kassetid, riided, ehted, kostüümid, parfüümid, kangad, grammofon, maalid ... Saan enamasti üksi olla, korterikaaslasi eriti ei huvita, kes ma olen. Pean ainult ühe öise köögivestluse maha kõhetu tüübiga, kes ütleb, et ta on marksist ja ateist. Kui olen seal nädala olnud, viskab mul üle ning

pesen vannitoa põranda tolmust ja kellegi teise kubemekarvadest puhtaks. Juhuslikult märkan, et üks korterikaaslastest on pea kiilaks ajanud. Küsin, kas tal on pardlit. Jaa, näed, siin, toob ta vannitoakapist abivalmilt ühe aparaadi lagedale ja pistab selle mulle pihku. „Ma tavaliselt teen nii,” tõmbab ta kaks peeglitega kapiust lahti, nii et ta näeb ennast nii eest- kui ka tagantvaates. „*Viel Spaß*,” ütleb ta ja lahkub vannitoast. Mul on pardel ikka veel pihus. Astun peeglite vahele, valin pikkuseks 3 mm ja tõmban masinaga ühtlased tõmbed üle pea.

Mai–august 2018

Saksa keskkonnakaitsjate korter, kes otsustasid samuti minu kasuks kohe, kui nendega kohtusin. Reuterstraße, Sonnenallee korterist täpselt ümber nurga, aga veidi rahulikumal tänaval. Mu aknast kostavad pühapäeviti kolme kiriku kellad ning aknaalune pärnapuu tahab tuppa ronida, lepatriinud ronivadki. Rõdul kasvavad saialilled, till, basiilik ning üks kask on potti surutud. Elan koos paariga, kes plaanib endale parasjagu kuhugi maakotta kommuunimaja, kus mitu perekonda koos elavad. Ma teen päeviti oma toas tööd ning õhtuti, kui noorpaar koju tuleb, haaran raamatu ja teki ning sõidan rattaga Tempelhofile, sest kuigi, või ehk selle pärast, et korterikaaslased on nii konfliktivabalt nunnud, tunnen endas vastuolu. Tahan üksi olla ja mitte kellelegi aru anda, mida teen või tunnen.

Vahepeal käib jutt, et kui nad oma maja valmis saavad ja välja kolivad, võiks ma selle korteri üle võtta. Nagu päris ametlikult: ennast sinna sisse kirjutada ja ise *Hauptmieter*'iks hakata. See mõte tundub imeline tagavaraplaan juhuks, kui ma Kesk-Euroopa Ülikooli sisse ei saa ja sügisel Budapesti ei koli. Aga kõik panused on Budapestil, sest Berliinis tiksumisest on küllalt saanud: mu keha on Berliinis, aga pea on Müürilehe tööd pidi Eestis, mitu sõpra on vahepeal kas linnast lahkunud või otsustanud lahkuda ja kardan siia üksi jääda; peale selle tunnen, et kui ma endale oma asukohas mingit erialast väljundit ei leia, hajun pidetusse. Budapest on see võimalus: soouuringute magistrantuur Ida-Euroopas täidab kõik need lahtrid.

Juuni keskel, kui ma pole ikka veel teada saanud, kas elan paari kuu pärast Berliinis, Tallinnas või Budapestis, login rutiinselt ülikooli portaali sisse ja näen, et mu staatuse nupuke on roheliseks läinud. Võpatan ja vajun põrandale. Kui keha üle kontrolli taastan, rooman madratsile, koban pihku telefoni ning saadan Arole sõnumi: „Sain sisse.”

Kuna asun sügisest täiskohaga õppima, pean Müürilehe-töölt lahkuma ja jätma hüvasti ka regulaarse sissetulekuga.

Kolime kõik korraga välja: korterikaaslased Michendorfi, mina Budapesti. Nende sõbrad on hommikul kell 9 kolmanda korruse trepilt alla kolimisautoni inimketi moodustanud. Kaks sõpra tulevad mind lennujaama saatma. Teeme Reuterplatzi pargis kaare all ühe hilissuvised selfi, kus näeme välja nagu seitsmekümnnendate lesbid.

September–oktoober 2018

Budapest. Laekun sõimehõumi Kirsi juurde, kes tuleb mulle Kálvin teri vastu. Kirss on täiesti minust sõltumatult Budapesti kolinud ja elab oma kallimaga 9. linnajaos. Neil on minu jaoks üks tuba ning ma ei vaevu sealt külalislahkust ära kasutades kaks kuud lahkuma, sest nii hea on vahelduseks elada kalli sõbraga, kes mind tunneb ja keda mina tunnen. Lähen Kirsiga ka samasse kõnekeskusesse tööle. Seal tuleb olla kell 7 hommikul platsis, nii et alustan varahommikuid üksinda köögis taburetil kohvi juues.

November 2018 – märts 2019

Otsin tuba. Käin Bartok Béla tänaval ühte vaatamas, kus peaksin korterit jagama ühe ungari noorpaariga, kellele tundun tore ja korralik. Siis lähen Rákóczi tänavale vaatama ühte teist, kus võtab mind pärast pikka hilinemist vastu üks vanem ungari paar. Korteris on kolm tühja magamistuba. Vannituba on kardinaga poolitatud, et teha läbikäik kolmanda magamistoani, kuhu muidu ei pääseks. Ungari korterite kiiks. Vanapaar on väga sõbralik ja vannub, et korteris on internet ka. Lähme natukeseks alla tänavale, et eelmised üürnikud, kellega suhted lõppesid halvasti, saaksid oma kohvrid korterist välja tuua.

Lähen Mariaga deidile ja ta kinnitab mulle, et CEU ühikas, mis asub kesklinnast kaugel ühe metrooliini lõpp-peatuses, on täiesti okei elukoht. Hakkan kaaluma ühe CEU koolikaaslase Margo mõtet, kes pakkus mulle oma tuba ühikas. Kirjutan talle. Saame jutule. Vahetame oma üliõpilaspiletid ära, et ma tema kaardiga tuppa sisse saaksin ja et tema saaks minu kaardiga raamatukogus käia. Tuba on väike, aga valge, mu aken on puulattvade kõrgusel, kirjutuslaua taga istudes vaatan kauguses asuvat metsatukka ja paneelmaju. Koristaja käib iga nädal voodilinu vahetamas. Erinevalt bakaaegsest Tartu Ülikooli ühikast, kus betoonpõranda ja kuue dušipeaga pesuruum asus keldris, on mul siin oma isiklik kapselvannituba. Ainult kööki jagan koridoriga, nii et õpin hommikuti tõhusalt köögis käima: valan keeva vee kohvipuru ja kaerahelveste peale ning tõmbun ruttu oma tuppa tagasi.

Teeme Margoga diili, et maksan kaks esimest kuud üüri ja kolm järgmist enam ei maksa, sest siis läheb tema Itaaliasse välitöid tegema ega vaja enam üüriraha. See on väga tore, sest taipan, et mul polekski olnud raha,

et üüri maksta. Käime Mariaga aeg-ajalt üksteise tubades koos õppimas, enamasti olen omaette. Ainult kooli minek ja koolist (või öösel peolt) tulek on tüütu, sest alati on (öö)bussis mõni koolikaaslane, kellega kas kell pool üheksa hommikul või kell neli öösel tegelikult ei viitsi, aga nagu peaks mõne sõna vahetama.

Masha küsib, kas tahaksin terve aprillikuu elada tema korteris Buda poole peal ja tema kassi hoida.

Margo arreteeritakse Itaalias ja tal keelatakse riigist lahkuda. Ta kirjutab mulle, et kuna ta ei saa oma magistritööd kaitsma tulla, külmatab CEU võib-olla tema õppestipendiumi, sh õiguse sellele majutuskohale.

Aprill 2019

Võtan Masha pakkumise vastu. Viin suurema kohvri tagasi Kirsi juurde ja sõidan bussiga Budasse. Kass Fransis on kõige nunnum kass maailmas. Pehme lühikarvaline mõuk. Toas on kirjutuslaud, mille nihutan tolmusest nurgast enam-vähem toa keskele, vaatega aknast välja. Rõdult piilub sisse kaks oravat. Köök on pisike ja trööstitu, aga – kass!

Kahjuks teen Fransisele liiga ja jätan teda sinna Budasse tihti üksi, sest ööbin kolm-neli korda nädalas Imre juures tema kesklinna korteris.

Mai 2019

Lähen kolmeks nädalaks Kirsi juurde tagasi. Arutame rõdul maailma asju, vaatame „Selgeltnägijate tuleproovi”, teeme köögis salatit. Suveks Berliini kolimise plaan pole end veel päris lahti rullinud. Imre, kes on selleks ajaks juba Berliini kolinud, helistab ja ütleb, et tal on praeguse Weddingus asuva korteri asemele võib-olla üks teine variant tekkinud, nii et selleks ajaks, kui ma jõuan, võib ta juba olla sinna kolinud ning siis ma võiksin ise tema Weddingu korteri üle võtta. Istun tühjas koolikoridoris korra maha. See kõlab nagu hea uudis, aga mind tabab rammestav igatsus ja mure. Aga siis ma ju ei maandukski esimese asjana Berliinis Imre kaissu? Temast on hakanud immitsema kodutunnet.

Lendan Berliini. Imre on jõudnud täpselt samale tänavale, kus ma metroopeatusest maa peale tõusen. Elan viis päeva tema Weddingu toas. Siis kolin Alt-Treptow'sse *queer house*'i, kus mind võtavad vastu üks

USA transmees, üks saksa lesbi oma kallimaga, üks prantsuse lesbi ning kaks koera. Köögis on ümmargune laud ja palju maitseaineid, sahver on täis head kohvi, majja on oodatud sõbrad ja külalised, mu toas on puust pörand ning kardinad on nii tumedad, et magan järgmisel hommikul poolde päeva.

Otsin tööd. Raha vaikselt sulab, sisse pole midagi tulemas. Kammin ärevusega koristamis-, seksitöö- jms kuulutusi. Sisse hakkab vaikselt sõitma ümbritseva keskkonna ilu ja sõprade soojade selgade kontrast mu sees kripeldava hirmuga: mis siis, kui ma jään kodutuks? Mis siis, kui mul pole raha, et üüri maksta, ja jään sõprade kukile parasiteerima? Mis siis, kui ma ei saa raha kokku, et õppemaksu maksta, mind visatakse koolist välja, ma ei tee enam kunagi erialast tööd ja jäängi vaesuse kimpu? Ütlen köögilaua taga Imrele, et mul on tunne, nagu mu sõrmed sulaksid ära. Imre võtab mu käed pihku ja ütleb, et mu sõrmed ei sula ära.

Sõidan Amsterdamis *workshop*'i andma. Veedan kogu esimese päeva linna peal ning lähen alles öösel kell kümme hotelli. Tee peal guugeldan seda asutust ja näen, et sisse registreerimine on tol päeval juba lõppenud. Mõtlen, kas tõesti jään nüüd võõras linnas, tööülesande täitmise eelõhtul

rahatult üksinda öösel ukse taha. Õnneks on hunnik turiste tol öhtul korraldanud hotelli kohvikus karaokepeo ja saan siiski sisse.

Tagasi Berliinis, kolin kümneks päevaks Atsi eeskotta madratsile. Ta teeb klaveri ja plakatikogu vahele mulle ruumi ning hommikuti putru salatiga, võileibu, kohvi. Elame kunstnike kommuuni seitsmendal korrusel, akna taga autotöökoda. Ats räägib, et hiljuti avastati tema kõrvaltoast laip.

Vahepeal registreerin ennast Berliini elama, Sanna aadressile. Ta kirjutab mulle põlve otsas üürilepingu valmis: tõmbab mingilt saidilt tooriku, täidab meie nimekohad ära, paneb faili mälupulgale, hüppan maja kõrvale *späti*sse, et see välja trükkida, valetan müüjale, et olen tõesti nende uus naaber, ning oligi käes mul see dokument, mida mul ei olnud siiani Berliini-elu jooksul olnud: üürileping. Kui sealt lahkusin, andis Sanna armastatu mulle veel iseküpsutatud leivapätsi kaenlasse.

Atsi juures elamise kümne päeva jooksul sõidan vahepeal Gruusiasse konverentsile ettekannet pidama. Sealses hotellitoas on kaks voodit ja õhukonditsioneer saab puldiga sisse-välja lülitada. Magan seal kogu päeva pärast konverentsi.

Juuli 2019

Eesti maffia on taas tõhus olnud ning kolin sõbra tuppa Friedrichshainis, ta ise läheb suveks Eestisse. Mu toa põrandal on vaipkate. Aknad on vaikse tänava poole ja mul on kollane tugitool, milles laua taga kirjutada saan. Toa üüri maksan Turkish Airlinesi kompensatsioonist, kelle lend teel Thbilisisse hilines, nii et jäin Istanbuli passima.

Friedrichshaini korteris käivad Tambet, Aro ja teine sõimehõumi Triinu külas. Tunnen ennast Berliinis esimest korda nii mugavalt, et võin sõpru lihtsalt vastu võtta, nendega ratastel mööda linna tuuritada ning oma lemmikuid falafelikohti ja lagendikke näidata ilma hirmuta, et peaks midagi rohkemat tegema kui seda, mida ma Berliinis ise teen. Kahjuks on nii Aro kui ka Tambet just siis külas, kui hotellis koristajaks käin, nii et pean hommikuti teises linna otsas platsis olema ja saan ainult õhtuti oma väsinud keha sõprade seltsi vinnata. Selleks ajaks, kui Triinu jõuab, on mind juba vallandatud, nii et saame rahulikult kolm päeva koos veeta.

August 2019

Berliini-suve lõpus olen nädala ula peal, enne kui Eestisse sõidan. Küsin Imrelt, kas võin tagasi tema poole minna, ta vastab, et muidugi. Küsin Atsilt sama, kes lubab ka. Mõtlen, et pigem siis Atsi poole, sest tema kodu on elule lähemal ning seal saan oma võtme. Lõpuks kolin hoopis Sigridi korterisse Kreuzbergis, kes läheb ise samal ajal koju Rootsi. Ats tuleb Friedrichshaini külla, sööme rõdul õhtust ja viime mu kotid ratastel Kreuzbergi. Kahest korterist kokku ehitatud eluasemes on umbes kaheksa magamistuba ja need kõik on tühjad. Ma ei kohta selles korteris nädalase elu jooksul mitte kedagi ning kui keegi vastu tuleks, ei teaks nad, kes ma olen. Minu tuba on pisike ja Sigridi kraami täis; madratsil on imelik lõhn.

Tallinn. Maandun Tanja tühjas kesklinnakorteris. Laual on mulle jäetud tervituskiri, kus esimene punkt on kohvi asukoht. Järgmisel ööl ööbin mujal, siis naasen, siis lähme telkima, siis öö Tanja pool ja siis kolin Koplisse. Saan olla nädala üksi ühes kohas. Allkirjastan korterilepingu Budapestis ning mõtlen, et vähemalt on kõige selle lõpuks – kolme nädala pärast – mul kodu olemas. Samal ajal üritan kuidagi korraldada nii, et minu lepingu alguskuupäeval saaksid mu sõbrad Budapestis korteriomaniku sõbrannale lillepoodi jäetud võtme kätte, et nad saaksid ise seal toas elada, kuni mind ei ole. Korteriomanikule ei taha sellest plaanist esialgu rääkida, sest ma tahan, et see tuba seal Budapestis oleks minu ja mitte USA-s asuva omaniku käsutada. Maksan õelt laenatud rahaga ära esimese üüri ning pangakonto kukub 1 € peale. Ühel hommikul ärkan, süda puperdab, käed värisevad, silme ees virvendab. Istun diivanile, suunan pilgu aknast paistvale merele. Tol päeval midagi asjalikku ei tee.

Tartu. Õe juures ei saa seekord olla, sest nad tahavad sinna tuppa teha teise lapse toa. Vahepeal on Budapesti korteriomanik kirjutanud, et talle ei sobi see, et mu sõber seal toas tasuta ööbib, ning et see oli mu sõbrast väga ülbe, et ta polnud nõus korteris ööbimise eest seal isegi väikseid parandustöid tegema. Lähen ööseks isa juurde ja otsustan telefoni mitte vaadata.

Ärkan hommikul halva tundega. Vaatan sõnumeid: Budapesti korteriomanik teatab, et saadab mulle raha tagasi. Nii et ei, mul ei valenda kuskil lähitulevikus kindlat kodu. Panen FB-sse kuulutuse, et otsin korterit, tahaks kahe nädala pärast sisse kolida.

Sõidan maale. Maamajal on uus laastukatus peal; vana pandi siis, kui olin viiene. Ajan vanavanemate voodis kõhutades Genis oma suguvõsa järgi ning vaatan, et mu vanavanaisa sündis siinsamas talus.

Tagasi Tallinnas, elan nädala üksinda Keiu ja Aro korteris Kalamajas. Hakkan tööga alustamist venitama City24 saidil kahetoaliste korterite müügikuulutusi vaadates. Tahaks lihtsalt raha ja kinnisvara.

Tagasi maale, skaibin Budapesti sõbraga, kes mind enda korterisse elama kutsub. Nõustun. Tagasi Tallinna. Ja tagasi Budapesti.

Mind võtab vastu tuba, mis tekitab tunde, nagu oleksin just rongijaama ootesaali sisse astunud. Laed on nelja meetri kõrgusel. Korteri vahetus läheduses on Blaha Lujza metroopeatus, mis on küll ungari rahva ööbiku järgi nime saanud, aga nüüd on tuntud pigem kodutute pesade ja kusehaisu poolest. Koju minnes põiklen alati vähem või rohkem joobnud tegelaste vahelt läbi. Aga toas võin olla, kuni tahan; mul on umbes 30 m² põrandat, voodi, mille ise üle tänava kohale vedasime, toa suuruse kohta veidi vähe mööblit, aga siiski laud, diivan ja kiiktool. Tunnen ennast seal nagu oma nii-öelda kodus.

Oktoober 2019

Sõbrad läksid paariks nädalaks Eestisse ja palusid, et ma nende mopsi hoiaksin. Elan kaks nädalat Margiti saare kõrval suure elutoaga korteris. Selle aja sees käin korra Kaunases konverentsil ja põikan tagasiteel Berliinist läbi.

HELLE LY
TOMBERG

HELLE LY
TOM

BERG

*

tra vahel ma vihkan muinasjutte
ja romantilisi lugusid ja filme ja luuletusi ja
kõike muud, mis nii lollakalt mu sisse konstrueerinud mingi südame
või noh, südameks seda veider nimetada
mingi hinnanguid täis limase olluse
mis tundub, et on ainus, mis kuidagi inspireerib
mille tõttu pean reede õhtul üksi silmist vett pühkima ja veini jooma
sest mingid krdi tunded ei lase asjalikke asju teha
nagu lugeda, oh kui tore oleks lugeda!
Kierkegaard ja Bukowski jt saadavad nii nukralt laualt süüdistavaid pilke
valje pilke, karjuvad
või kirjutada või
jumal hoidku: kunsti teha :O

mis sai
eneseteostus ja -toetus ja feminism ja ja ja
asendub mingi maniakaalse enesehaletsusega
tüütu

*

hakkasin täna kohviku vetsus valjusti naerma
ja äkki polekski nii piinlik olnud
kui ma oleks naernud
millegi muu kui
instagramis nunnude beebipiltide üle
naine olemine on mulle lõpuks pähe hakanud

*

olen suht kadunud jälle oma sügavasse urg
siin tsipa jahe
tõsiselt huvitav
aga üksik
mõttetud rahajutud panevad manduma
vaevlen adrenaliinivaeguses, saatke abi
kurb kuidagi, kui keegi ei taha minuga Jackson Maine olla
olen oma elu staar
ise
peab tõmbama riismed purustajast kokku
liimima mingi pseudointellektuaalse pseudoeluliimiga kokku
värvin huuled
säraavad riided selga
ma juba ammu tean
et lihtsalt mina tiba vähe
lõikan naeratuse suule
heh
tegelt teen kollaaži lihtsalt
ah ma ei oska enam
parandada oma diivanit
ega suhteid
ega ennast

*

poeseiklus
seekord mängus veepudelid
ja vett tootvad silmad
ja kriis
meeleheide
üksildus on päris halb asi
eriti naistele
Watts ütles, et naised ei tohiks mehi taga ajada
sest nii saab mees aru, et sa oled
katki
ja mitte väga väärtuslik saak
tra see Watts
Lilith oli hoor ja Aadamale ei sobinud
hoiatus mitte olla selline
ega feminism ei toida
mässumeelsus ei too toitu lauale
ega armastust mu ümber
magamata
ja pooleli tööd
rahapuudus
ja tuhanded plaanid
mu elu on Alanis Morissette
ja koerakärnad
ja hirm

*

eile rääkisin ühe tüübiga
kellele pidavat meeldima igasugused veidrad kultuurinähtused
issand ma läksin sellest nii põlema
te ei kujuta ette ka

sattusin vaimustusse ja
särasilmil jutustasin pikalt
kuidas ma uuskasutuskeskuses naljakat eesti erootilist raamatut sirvisin
isegi tsiteerisin talle paari lõiku ja
ütlesin, et kaalusin tükk aega selle ostmist
aga siis mõtlesin, et
hulga lõbusam oleks see lasteraamatute sekka pista

ja muidugi, tüüp pidas silmas rehielamute ja saunade ehitust

*

tip: kui tead, et hommikul kena nägu peeglist vastu ei vaata
ära pane vannitoa tulesid põlema
iga kord töötab

liiv

kui sa tuled mu platsile liiva sisse mustreid vedama
selle väikese naljaka roosa rehaga
et kohendada luitund lilli mu hauavaasis
paned laternasse küünla põlema
ma silmitsen su askeldamist läbi mulla
ja hoian oma kadunud pilku su peal
kas sa ei arva, et sul on aeg juba tulla

vanaema köök

„vanaema, kui palju sibulat rosoljesse läheb?”

„mitte palju, nii silma järgi

parajalt. vaata, et liiga vähe ei saa”

pliit köeb ja sa kõõlud köögiuksel

ega kaugemale tulla pole mõtet

jääd veel jalgu

„linnupoja,

näe, too mulle sealt seda

sellega

mis on, noh, selle kõrval seal

tead küll

heldeke, las ma toon oma prillid”

moosisuhkur kappi

kurgipurgid sahviriulile ritta

vanaema köögis, sina köögiuksel ikka

ja siis ühe kaupa

lähevad kõik vanaemad kõigist köökidest minema

kellad seisma. moosid halli. tuled kustu pliidi alt.

ootamatut tühjust kuulad ja imestad.

astud tasa üle köögiläve. segad ise oma elu

kurbust rõõmule sekka. mitte palju. just nii ... parajalt

kuu

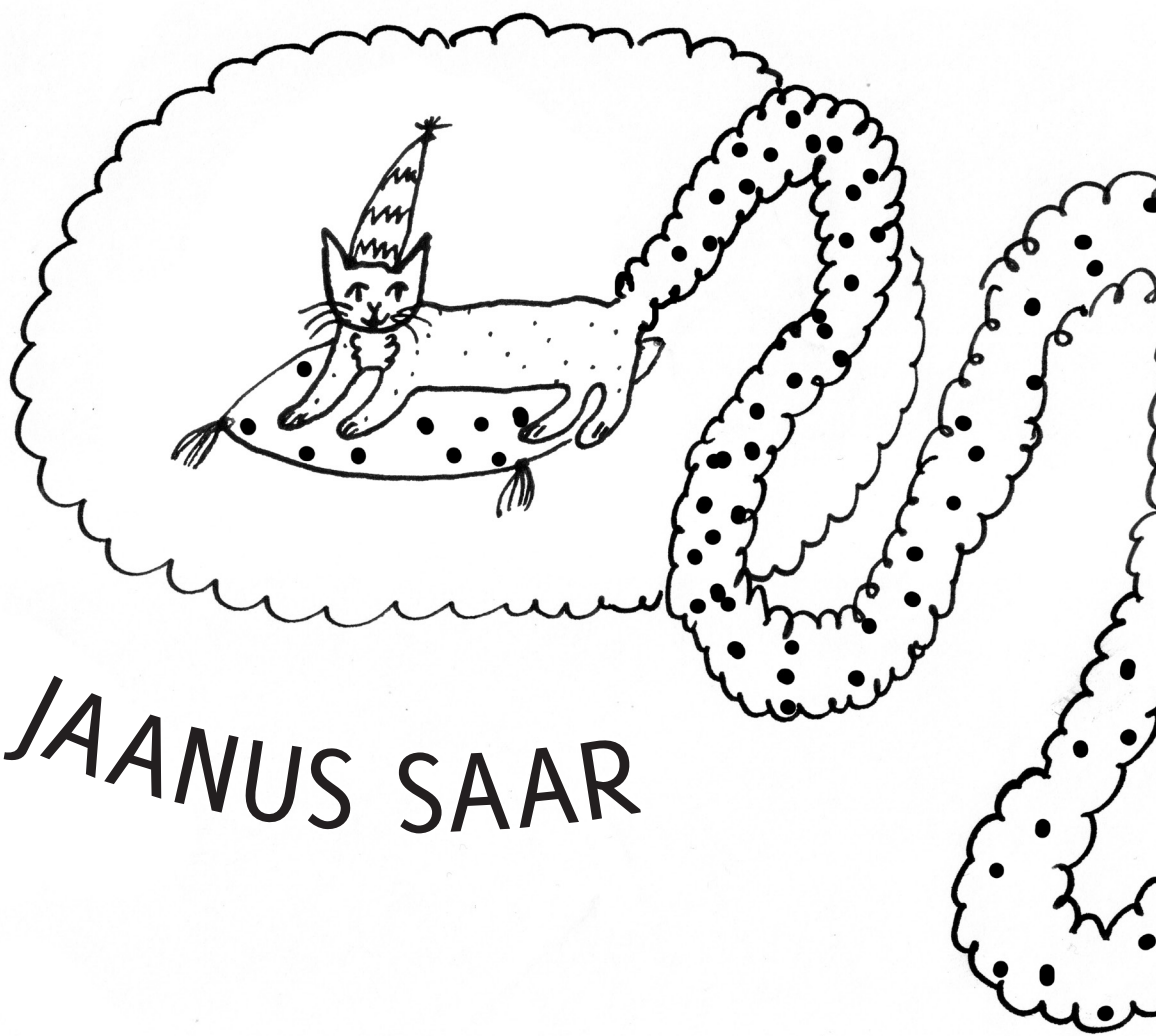
ma pole kuu pealt kukkunud
pole suu peale kukkunud
(huvitav, mille peale siis)
ööpäeva rütmi pole rikkunud
või võõraid mehi kuskil ... näinud
kuuvalgel nōgeseid kitku
mul vennad luikedeks ei kipu
ja kuu ei kõiguta mu tuju
tast sõltumata muudan kuju
käin loomaks omatahtsi ise
kuutōbiseks ja nārviliseks
ei puutu kuusse minu sära
läen omas tempos arust ära

ajalugu

kuhu sa, tüdruk, nüüd lähed
hm. ma mõtlesin ajalukku minna?
üksinda? võta ikka aru pähe
vaata
äkki mõni mees juba läheb sinna

sokuta end kaasa, saad
ajalukku suure mehe kaasana
mõtle.
saad olla see kael, mis pöörab pead
see suur naine suure mehe taga, tead
nagu see käib
ära vast üksinda ikka ajalukku mine
ilma meessoost saatjata, pisikene
kes sind pärast enam naiseks peab

PÄÄSTA ISENNAST

JAAANUS SAAR

Viimne rampväsinud samm üle viimse tolmana trepiastme ...

Ja seal ta ongi.

Langen metallikolinal põlvili ja surun mõõgatera jõuetult maasse.

„Tark.”

Mu häälest on järel üksnes kääksatus. Lasen mesimagusal puhkehetkel vähegi mõtteid selgemaks lüüa, enne kui otsaesise tuimaks hõõrunud kiivri kuklasse lükkan ja maailma targimale olendile otsa vaadates kardalt, ent vaprusena kuulutan:

„Söör Jaanus, Tallinnast.”

Minust mõni mehepikkus eespool, mäetipul ujuva hajusa uduviiru taga lesib heinapallisuurusel sametisel troonipadjal Tark, Kõigist Targem. Lõvisuurune pigimust kass, lõuaalune karv lumivalge, on rietatud seni nägematute kuldsete ruunimärkidega võlurikeepi. Ümber priskete käpade jookseb tohutut lõunamaist madu meenutav kräskarvaline sabavolask, mis näib end justkui omatahtsi sinka-vonka kiigutavat. Toonekure siruulatusse küündivate hõbedase läikega vurrulahmakate tagant jälgivad mind teravad hõõguvast süsist punasema tuumaga inimsilmad.

Nad on näinud väga, väga palju. Aga mitte veel mind.

„Söör Jaanus?” kostab minuni igalt küljelt vastu kajav hää, mis kõlab korraga nii kõuemürina kui ka lehesahinana. „Milline eriskummuline nimi ühele rüütli!”

„Oo, suur Tark. Söör Jaanus on tagasihoidlik nimi,” üritan endast kolmandas isikus rääkides aupaklikum välja paista. „Aga ta on tagasihoidlikku päritolu ja üritab jätta rohkem au Jumalale kui ...”

„Tavaliselt käib siin ikka mõni söör Falstaff või Guildenstern või lord Gloucestershire, Fern House'i krahv Rothermere,” loetleb Tark eelmisi rüütleid, kes tema juurde on sattunud. „Jaanus kõlab nagu keegi, kellele „Tasujas” sisse lükatakse.”

Langetan punase näo allapoole. „Tark, ma kinnitan teile, et ma pole pimedaga koopa rüütel.”

„Mitte et selles midagi halba oleks,” lisab maailma kõige targem hiidkass viisakalt.

„Inimesed on erinevad,” nõustun noogutades.

„Sul on kindlasti eesmärk!” kerkib mulksuva koonu alune kriips naeruseks, paljastades nugaterava kihvhamba. „Püha eesmärk, miks sa minuga kohtuma tulid.”

Sulen viivuks silmad. Ehkki olen hirmpikast rännakust kurnatud, ilmub ta mulle niivõrd selgelt. Minu südamedaam, pastakas juuksekrunnis.

„On,” kuulutan taas Targale otsa vaadates ning nüüd minu toon enam ei värele. „Pühamast püham.”

„Kuid enne – mõned küsimused!” teatab Tark märglevalt. „Mul on sulle kolm küsimust, söör Jaanus.”

Neelatan hirmust. Ikkagi Kõigist Kõige Targem olend ... Olen kuulnud hirmulugusid valesti vastanute kohta. Ega ta ometi mingeid tõmmekaid ei plaani? Ma pole tegelikult nii tark ... Ma olen tegelikult päris loll ... Oi appi. Oi appi, see pole kohe üldse ...

„Oled nõus või?” katkestab mu paanitsemise kärsitu küsimus.

„J-jah, ma olen nõus, Tark!” kinnitan kuidagimoodi julgust teeselda üritades. „Küsige, mida soovite.”

„Kes juhib kõiki laevu merel?”

Paar sekundit judinaid. Seejärel taipan vastuse lihtsust. Heh.

„Meie Jumal Kristus,” ütlen enesekindlalt.

„Kes saadab tuuled, mis õhtuti puhuvad?” kostab järgmine küsimus kohe otsa.

„Meie Jumal Kristus,” kinnitan naeratades. Aina lihtsamaks läheb.

„Mis on Ristikivi ainus hea romaan?”

Oi perse.

Tähendab, tähendab ...

„Hüvasti, kollane kass”? Sest ta on kass? Kas see on nipiga ... Ei, aga see oli ju debüüt, ja debüüt pole kunagi hea ... Kurat küll ...

Aa, otse loomulikult!

„See on „Hingede öö”,” vastan sõrmenipsuga, mis on raudrüüs üpris vaearikas žest.

Minuni kostab üle kanjonite sõelutud harakanaer.

„Tubli, söör Jaanus! Need olid lihtsalt lõbu pärast esitatud imelihtsad küsimused, et vaadata, kui palju sa värisema hakkad.”

Kratsin pingelangusest ohates kiivri tagant kukalt, kriiks-kraaks. „Siis on hästi, Tark. Teate, ma kaalusin korraks vastata „Hüvasti, kollane kass”.”

Targa nägu on kui kivist.

„Teesklen, et ma ei kuulnud seda.”

Järsku läheb mu ümber väga külmaks.

„Üks ütles „Rohtaed” ja sai välguga pähe.”

„„Rohtaed” on halb,” piiksun.

Veidi piinlikku vaikust.

„Minu kõrvad on teie päralt, söör Jaanus kaugelt Tallinnast,” lubab järsku Tark oma jalalabast suuremaidki, tihkesse karva mattunud kõrvu üles-alla lehvitades. „Milline on teie püha eesmärk siia rändamiseks ja minuga kohtumiseks?”

Hingan paar korda sügavalt sisse-välja, korrutan tuhandeid kordi endamisi harjutatud sõnumi veel kord läbi ja sean oma sõnad nii pühalikul kõlal ritta, kui vähegi suudan:

„Tark, minu püha eesmärk on murda lahti lukus olev süda.”

Vastuse peale kõrvalabad kikki ajanud maagilise kassi tulesilmad rändavad mööda hämarusse mattunud mäenõlva siia-sinna. Kuniks ta uuesti mind kaeb ja ühe neist kinni pigistab.

„Naine ikka, eks?”

„TARK!!!” pahvatan.

„Tähendab, jah, muidugi, otse loomulikult,” pomiseb too käppa läbi vurruotste lastes. „Aga noh, ma enne juba ütlesin, et sellest poleks ka midagi olnud, ses mõttes. Lihtsalt see Ristikivi asi tekitas mul korra kahtlusi.”

Vangutan vaid pead.

„Kui võin küsida, siis kes on see daam, kelle südant söör Jaanus lukust lahti murda soovib?” jätkab ta asjalikumalt.

Jällegi tean täpselt, kuidas vastata. Ajan end üleilmsel rännakul kangeks tõmbunud kontide raksudes püsti, tõstan oma kaheteralise mõõga teraviku taeva poole, surun silmad kinni ning mõirgan:

„Printsess, kelle nimel on Jumal loonud maailma ja kellele ma ohverdan oma elu!”

„Okei, sa ei pea vehkima sellega.”

„V-vabandust,” prääksun mõõka narmendavasse tuppe peitu pistes. Issand kui piinlik.

„Ma lihtsalt tahtsin seda väga teha. Vabandust.”

„Printsess lausa?” on Tark intrigeeritud. „Sihid kõrgele, ma vaatan.”

„Printsesside Printsess,” kinnitan.

„Kas alustaksime sellest, et annan sulle lihtsat nõu?”

Targa küsimus ajab mu segadusse. „Siin ei saa olla midagi lihtsat. See on kõigi aegade kõige keerulisem ...”

„Mõned väga lihtsad asjad kipuvad hästi toimima, ükskõik kas ihaldusobjekt on printsess või tallitüdruk.”

„Tark, ta on kõige erilisem ...” alustan vastuvaidlemist.

„Kas sul on kuningriigi kõige suurem loss?”

Mõtlen oma uberiku peale. Oh seda häbi.

„Mul on väike kamber, Tark,” alistan pead norgu lastes.

„Aga kas sul on kuningriigi kõige kaunim ja väledam hobune?”

„Ma pole mitte kunagi hobusega ratsutanudki,” tunnistan löödult. „Ma ei saanud lapsena isegi poni selga. Kõik naersid.”

„Ehk on sul siis kõrvale pandud kuningriigi kõige priskem ja säravam kuld- ja hõbemüntide ning kalliskivide ja teemantide ...”

„Ma söön peamiselt jahust usse, millele valan kuuma vett peale. Siis saavad need valmis.”

Tarkadest Targima keelenaksutus kõlab kui piitsahoop.

„Ja teil on jultumust arvata, et kassitoit on halb.”

„Nagu, kui sa paned sinna mingit pipart ja äkki pisut ...”

Teinud sabahiuga õhus lustaka tiiru, mis minuni jaheda tuulepuhangu tõi ja mu näol häbihigi maha jahutas, pärib Tark eriti kelmikalt:

„Aga ütle mulle seda, söör Jaanus. Äkki on sul kuningriigi kõige suurem mõök?”

Löön kiivriviisiri kinni – plink!

„Minu mõök täidab otstarvet,” kähisen väriseva käega oma ustavale sõbrale patsutades, kes on mu paremal küljel lonti vajunud. „Olen temaga palju hirmsaid koletisi maha murdnud.”

„Kui mitu?”

...

„Ära häbene.”

...

„Düüd.”

...

„Kas sa teed mul siin praegust nalja või?”

„... rohkem kui null.”

Surun hambaid kiristades visiiri eest. Tark jõllitab mind, nagu oleks mul sealsamas pea otsast kukkunud. Jalad külge kasvatanud ja minema jooksnud.

„A-aga see oli hirmus ja hiiglaslik ja täiega karvane ja kohutavate küünistega monstrum!” tulistan kahtlusi äratavalt kiiresti ja ajan käsi nii laiaks kui raudrüü plaadid võimaldavad.

„Kahtlemata,” nendib silmi pööritav Tark. „Tee mulle teene ja ära selle statistikaga avalikult uhkusta, söör Jaanus. Lihtsalt soovitus.”

„Hoian saladuses,” nõustun tingimusteta.

„Üks soovitus on veel, ja see on kõige praktilisem,” lisab Tark. „Ma ei taha sind sellega solvata, aga kas sa oled kaalunud ka teist printsessi?”

„Mitte kunagi,” on minu vastus silmapilkne.

„See oleks kõige lihtsam lahendus, söör Jaanus,” selgitab kass. „Sa ju tead, et printsesse on palju. Lihtsamast seisusest tüdrukuid veel nii palju rohkem, kui nad sulle ...”

„Ma pühendasin oma elu temale hoolimata sellest, kas me oleme koos või mitte, ja ma ei tagane sellest mitte kunagi.”

Minu otsekohehus paneb mind ennastki imestama. Nagu näha, mõtlen neid sõnu tõsiselt.

„Kas sa oled laulik?” pärib kass.

„Issand on andnud minule keele,” vastan. „Sõnad on minu kunst, tema minu elu. Kuni langemispäevani kirjutan ja laulan ainult temast, sest nii on Jumal määranud.”

„Vana kooli trubaduur!” on Tark meeldivalt üllatunud. „Mõtlesin, et sinusugused surid juba kümnendal sajandil välja. Ennäe, üks lipsas veel läbi. Meeldiv tutvuda, söör Jaanus, kes end oma Printsessi nimel ohverdab. Mind lausa huvitab, kes see kaunitar on, kes sinu hinge niivõrd sügavuti vappuma on pannud. Millises lossis ta elab?”

„Minu Printsess elab Tallinnas, kuumast kivist valatud klaasakendega lossis, mille katuselt näeb kaugele üle linnavalduste.”

„Kuna oled sõnasepp, võid temast kahtlemata miljoneid laule esitada,” tõdeb Tark igati õigesti. „Päikesest ja põldudest ja vihmast, mis tema juuksed sillerdama paneb, ja kõike seda. Kas oskaksid mulle ka ... teistmoodi seletada või vähem luuleliselt, kes ta on, ja mida ta seal lossis teeb, mis su mõistuse on pahupidi pööranud, söör Jaanus? Oskaksin selle põhjal paremat nõu anda.”

Kujutluspilt minu Printsessist kaunis kuninglikus kambris askeldamas, näol muinasjutuline naeratus, paneb mu ajud nõnda praksuma, et kardan nende väljahüppamist.

Raputan pea klaariks ja alustan Printsessi kirjeldust, elades muidugi kõigele kirglikult kaasa:

„Kaugel idas asub üks teine kuningriik, kus lühikest kasvu ja teravate mütsidega rahvas ülimalt keerulisi, suisa maagilisena näivaid seadmeid ehitab. Need laetakse suurtele laevadele, mis kuude viisi üle tormiste merede meieni loksuvad. Üks neist imepärastest idamaa aparaatidest on ka meie lossis. Minu Printsess võtab selle aparaadi ees istet – oh kuidas ma vaid tahaksin olla tema tool! – ning asub sellega ühendatud plaadi peal klahve vajutama. Masina sees on näha, kuidas tulukesed värvi vahetavad, näiteks rohelised muutuvad punaseks või sinised lillaks, ning ta on seda tehes kogu aeg hullumeelselt ilus. Kahjuks näen ma seda nii harva, kui ta tulukeste värve vahetab, sest mind tema kambrisse naljalt ei lasta ...”

„Mis veel?” kõlab Targa eemalolev küsimus.

„Ja tead, Tark, seal on ka eri suuruse ja kujuga anumad, mis sisaldavad mitmesuguseid toite ja jooke. Sa ei kujuta lihtsalt ette, ehkki oled maailma kõige targem olevus, kui metsik ja vaba ja tuline, samas nii graatsiline ja hell ja armastav suudab minu Printsess nende anumatega olla. Kuidas need lausa lendavad tema käes, aga samal ajal liuglevad pehmelt. See on vaatepilt, mille nimel elada, oo Tark. Mina ei ole selles üldse nii osav, ma olen suur ja kohmakas ning mulle istub rohkem raskete esemete ühest kohast teise liigutamine. Õrnad lõhun ma tihti ära, nagu hiljuti, ja mul oli sellest väga kahju, sest nad olid hinnalised, aga minu Printsess aitas mind ja mul oli sellest niivõrd palju kergem, et seda ei saa üldse sõnadesse panna. Ma olen talle kirjeldamatult tänulik, et ta oli seal olemas.”

„Ja edasi?” See oli juba haigutusega segatud.

„Ja siis ... kõige südantsoojendavam – miski, mis tekitab mul tahtmise hommikul silmad lahti teha, miski muu väga ei tekita – on see, kui me saame midagi koos teha. Vahel harva. Kui saame võtta lõunadžunglites kasvanud ja tünnides röstitud oast jahvatatud puru, kasta selle kokku keeva veega ja luua meeliülendava aroomiga hõrgu tulise joogi, kõige hinnalisema joogi mitte ainult meie kuningriigis, vaid kõigis teistes samuti. Ja kui me haaramme koos metalliga ühendatud puidust esemed või siis riidega ühendatud metallist esemed ja asetame nad ühest kohast teise, siis, saad sa aru, Tark, ma ei suuda enam neid tundeid endas hoida, see tahab kõik hiidlainena minu südamest välja lennata, mida ma sel hetkel tunnen, see lihtsalt ...”

„Kõlab suht lambilt.”

„K-kuidas palun?” katkestan juhmilt oma joru.

„Sa kirjeldasid mingit täiesti lampi teenindussektori tööd, mis ajaks igäühel ...”

Järsku vajub hiidkassi suu pärani, paljastades lubjakarva teravikud.

„Söör Jaanus!” hüüatab ta ehmunult. „Kas sa ignoreerisid mitte ainult Kõige Targema kassi, vaid kõikide vähegi tarkade ja ka keskmise mõistusetasemega ja isegi lollide tarkade esmatahtsat nõuannet ja kukkusid kolleegi sisse või?”

„Tema on Printsess ja mina olen rüütel söör Jaanus!” klähvin kiivrist kinni haarates vastu.

„Miks sa sellest ei alustanud?!”

„Mis vahet sellel on?!”

„*Mis vahet sellel on?!* Söör Jaanus, sa tuled siia mingi printsessijutuga, kui sa ...”

Maailma Kõige Targem hiidkass jääb minu pisaraid nähes tasaseks.

„Ta ei armasta mind.”

Valu, mida minu Printsessi-kirjeldus sisaldas, lõi korraga sisse ja lükkas mu üle ääre.

„Palun vabandust, et ma tema kohta alandavalt rääkisin,” kõlab märjemaks muutunud ninaga hiidkassi tavatult nukker kõmin. Tal on vist päriselt kahju, et ta minu armastatusse kergekäeliselt suhtus. „Ta on printsess, sinu Printsess. Täieõiguslik.”

„Pole midagi,” võtan nutuklombiga lahingut pidades vabanduse vastu. „Lihtsalt ... mul on väga raske. Ma oskan ainult sõnu, ma ei oska midagi muud. Ja mulle tundub ...”

Mu hääl on katkendlik ja kaldub piiksuma.

„Mulle tundub, et mitte miski, mida ma kirjutan, ei ole ... piisavalt ilus, et tema lukus südant avada.”

Tark kuulab mind vaikides.

„Ta ütles mulle tookord, et see on lukus, ja alates sellest hetkest ... pole ma suutnud seda vastu võtta. Kuna ma olen kindel ... Ma kuulen oma peas Jumala sõnu, et me oleme kokku määratud. Ja ma ei näe Jumalat kuskil mujal niimoodi, nagu ma näen teda oma Printsessi vaadates ning temast mõeldes. Ja Jumala tahe sunnib mind tagant tervet oma elu temale pühendamaks, terve elu tema kohta sõnu looma, kuni ma enam lugeda ei näe ja kirjutada ei suuda. Ma juba võtsin selle teadmiseks, et nii ma teen, ja ma ei tagane sellest ... Isegi kui ta mind ei taha ... Sest ma näen maailmu klaaskildudes, kui tema on ... Ma ei suuda ...”

Laskun taas põlvili nagu vestluse alguses ja katan näo raudkinnastes kätega. Tark annab mulle lahkesti võimaluse endast esmane pinge välja nutta.

„Kui tohib küsida,” alustab ta mõne aja pärast ettevaatlikult uuesti juttu, „siis mis on kõige ilusam asi maailmas? Peale sinu Printsessi, muidugi. Ma mõtlen tegu.”

Köhin nutust läbiligunenud kurgu puhtamaks ja katsun jätkata.

„Ohverdus,” vastan.

„Miks ohverdus?” küsib noogutav Tark. „Õige, aga miks ohverdus?”

„Sest meie Jumal Kristus ohverdab ennast ja meie oleme Kristuse rahvas.”

„Kas midagi veel?”

Mõtlen korra järele.

„Tähed, söör Jaanus,” kõlab täpsustus.

Jah, ma vist tean, mida Tark mõtles.

„Sest me oleme Kalade ajastu rahvas ja Kalad on ohverduse märk.”

„Teadsin, et oled targem, kui ise arvad!” rõõmustab hiidkass. „Aga mida meie Jumal järgmise ajastu kohta ütles?”

„Kui me näeme veekruusiga meest, peame talle järgnema,” tean vastata. „Kalade ajastu on lõppemas ja Veevalaja oma saabumas. See on Looja tahe.”

„Mis tähendab seda, et ohverdus on endiselt kõige ilusam tegu, aga ...”

„Mitte enam kauaks,” lõpetan Targa lause. „Aega napib. Ja me oleme siin maises ilmas niigi ainult üürikest aega. See ei tähenda muidugi, et ohverdus teistel ajastutel vähetähtis oleks.”

„See saavutab oma täiuse vaid meie omas,” nõustub Tark. „Mis tähendab parimaid šansse praegu. Kui sa lähed ohverdamise teed; ja ma usun, et läksid.”

„Läksin.”

Esitan viimaks kõige olulisema küsimuse.

„Millest ma kirjutama peaksin, et tema süda lukust lahti murda, oo Tark?”

Too laseb kuuldavale paljuteadliku kurnnjäu, mis küll oma kummalise kajaga pigem vaala sireeniga sarnaneb.

„Vastus peitub meie vestluses,” sõnab ta kassimuigel.

„Ma pean kirjutama enda ohverdamisest?” kordan, kuid pole veendunud. „Kõik mu raamatud juba on sellest ja need ei ole asja lahendanud. Peavad nad lihtsalt paremad olema?”

„Miks meie Kristus end ohverdab?”

„Et oma rahvast päästa.”

Tark noogutab.

„Ma pean kirjutama sellest, kuidas ma teisi inimesi päästan? Oma Printsessi päästan? Jaa, see on vist tõesti hea mõte ...”

„Kelle ta veel päästis?” katkestab Tark.

„Peale kõigi?” küsin vastu.

„Kolmandal päeval.”

„Aa, iseenda!” Otse loomulikult.

„Jah, see on paras pähkel, söör Jaanus. Ent parim nõu, mida ma praegu anda oskan, on see siin.”

„Ma pean kirjutama sellest, kuidas ma ennast päästan,” teen järelduse. „Jah, varem olen ju kirjutanud peamiselt sellest, kuidas olen kohutav ja enda vastu halastamatu, aga kui kirjutaksin enda kohta midagi ...”

Oota. See tundub kuidagi veider.

„Kuidas see Printsessiga seotud on?” küsin Targalt.

„Polegi.”

„Siis kuidas see ...”

„Kes siin küll sinust rääkis?” muigab Tark.

Arusaamine põrutab kohale.

„Ma pean kirjutama sellest, kuidas Printsess iseennast päästab!” hõiskan käsi õhku visates. „Geniaalne!”

„Ja sina oled abiks,” lisas hoogsalt noogutav Tark. „Hea haldjas ja abiline. Aga töö peab tegema tema. Tahtma peab tema. Mõistad?”

„Mõistan suurepäraselt, Tark! Ma tänan sind kogu südamest!”

Kassihid laseb mul mõned ülevoolavad tänusõnad üle anda, mis tema kurgualuse tumedamaks värvivad, ning täpsustab veel midagi tähtsat:

„See ei tule kerge töö, söör Jaanus, vaid kõige keerukam ülesanne, mida sa siiani kohanud oled. Sul mitte ainult ei ole fantastilist Printsessi raske sellisel viisil ette kujutada ja kirja panna nii, nagu sa ise ei tahaks – sa pead olema meeletult taktitundeline. Harjuta palju, igas vormis.”

„Ma teen seda, oo Targimast Targim Tark. Sinu nõuanne päästab elu. Kristus õnnistagu sind.”

„Ja sind samuti, söör Jaanus.”

Asun juba raudrüüd porist puhtaks saputama, et pikale tagasiteele asuda, kui äkki ...

„Ta juba tegi seda.”

Tark võpatab.

„Kuidas?”

„Minu Printsess,” kordan talle naerulsui otsa vaadates. „Ta on ennast ühe korra juba päästnud.”

Kuusena turri aetud saba taeva poole rahmates kargab Tark pead-pööritava kosmosenäugumise saatel padjatroonil püsti, nii et lendab vaat

et siruli maha! Sama teeksin äärepealt ka mina, rabanduseni ehmunud trubaduur.

„Söör Jaanus!” pahvatab kõige rõõmsam kassinägu, keda ma oma elus olen näinud, mitu korda eredamalt põlema läinud silmil. „Ma saan aru, miks sa teda armastad!”

Oskan vastuseks üksnes totralt kõkutama hakata.

„Pagan võtaks, ma kuulasin sinu juttu ja kuigi ma sain kõigest aru, siis põhilisest, sellest kõige olulisemast, mis sind Printsessi armastama pani, ma siiski sotti ei saanud,” seletas juubeldavalt mäuguv Tark, matkides tuulikut sabaga, mis ümberringi tolmu üles keerutas. „Aga nüüd ma saan! Arvasin, et olen Kõige Targem Tark terves ilmas, aga tead mis, söör Jaanus! Ma õppisin sinult midagi! Ehk sa oled minust targem! Täiesti lõpp!”

Komplimentilaviin muudab mu kõnevõimetuks. Vehin vaid oma punase näo ees.

„Ah, mis sa nüüd, see oli ainult juhus ... Ma pole mingil juhul ...”

„Mäu!”

Minu kass seisab juba pikemat aega kapi juures, mille sees teab head-paremat hoitavat.

Kolksatan supilusika, millega mööda tuba ringi vehkisin, kapi peale ja asun sahtlisügavusest Felixi pasteeti välja tuhnima.

Kass kasutab hetke, et maha istuda ja hoolega oma genitaale limpsida.

Vaatan viivuks tema poole.

„Oleksin ma ainult nii tark kui sina.”

AUTORIST: JAANUS SAAR (25)

Kirjutad nii luulet kui ka proosat. Kuidas erineb sinu jaoks luule ja proosa kirjutamine?

Luule ja proosa kirjutamisel pole minu jaoks põhimõttelist erinevust. Emotsionaalne tõuge võib viia nii ühe kui ka teise kirjapanekuni, ehkki proosas kui tekstimahukamas žanris saab tundelisust tihedamini kajastada ja vaheldada, st panna segiläbi kirja rohkem kurbi, lõbusaid ja naljakaid seiku. Luules on parim, kui valitseb ainult üks kontrast, muidu kipub pilt liialt kirjuks minema. Ütleksin, et saan proosaga oma tundeid mitmekülgsemalt väljendada, aga luules on efekt kontsentreeritum ja lugejale käepärasem – mõlemal on häid külgi.

Kui siiski üks erinevus esile tuua, siis minu jaoks tuleb see välja tegelaste loomisel. Luuletustes on mul üldiselt selge minavormis jutustaja ning konkreetne ihaldusobjekt „tema”. Kui esineb teisi tegelasi, on nad lihtsakoelised ja viimistlemata, nagu sõber või kolleeg. Muud nende kohta ei reeda ega pikemalt vatrama ei hakka. Proosa on mängulisem: jääb piisavalt ruumi tegelasi tutvustada, vahel saab nad peategelasest huvitavamaks kirjutada. Näiteks rakendada oma sõprade ja sugulaste iseloomujooni inimkeelt rääkiva kassi loomisel.

Lugu „Päästa iseennast” on muhedalt humoorikas. Mis teeb sinu arvates naljast naljaka nalja?

Enamik inimesi võtab elu liiga tõsiselt. Eks see ole ka eestlastele rahvusena omane. Mulle meeldib just sellistes olukordades nalja teha, kus kõik on väga keskendunud, professionaalsed ja täiskasvanulikud. Siis on just minu ülesanne sisse lennata ja meeolelu uuesti normaalseks ehk pingevabaks muuta. Seega põhineb hea nali üllatusel – see lajatab meile, argiellu sumbunud totudele, vastu vahtimist. Kasutan seda tehnilist võtet ka oma loomingus: ehitan üles suisa piinlikult draamatilisi dialoogilõike, mis kerivad muudkui tõsisemaks – ja lükkavad järsku naljaga ümber. Klirr! Polnud hullu midagi. Võtame vabalt.

Muidugi kompab hea nali ka tabu piire. On omaette oskus instinktiivselt tajuda, mida teised inimesed arvatavasti mõtlevad, aga välja öelda ei julge. Kindlasti mitte väljapeetud seltskondlikus olukorras. Siinkohal ongi humorist see, kes astub esimese ja kõige tähtsama sammu. Kastab jalad jäisesse vette ja paneb veepinna lainetama.

MARIANNE HARJU

*

kunst kuulub meile
teised on sissetungijad
paneme üles sildid
eravaldus
sisenemine keelatud
hoia eemale
kuri koer
sest kunst kuulub meile
teised on sissetungijad

kuumalaine memuaarid

siil udus
või võsas
või hästi unustatud radadel
astun
aga ei astu ka
hingan
aga ei hinga ka
mõtlen
aga ei mõtle ka
olen
aga ei ole ka
siin ei näita ükski kell õiget aega
aga vahet pole
niikuinii ei ole kuhugi minna
ei õigeks ega valeks
ega ühekski muuks ajaks
mu soontes voolab mürk kõrvuti verega
mu soontes voolab palavus kõrvuti mürgiga
mu soontes voolab tüdimus kõrvuti palavusega
aga kui sa tootsid mulle ühe džinni toonikuga
aitaks see olukorda veidigi leevendada

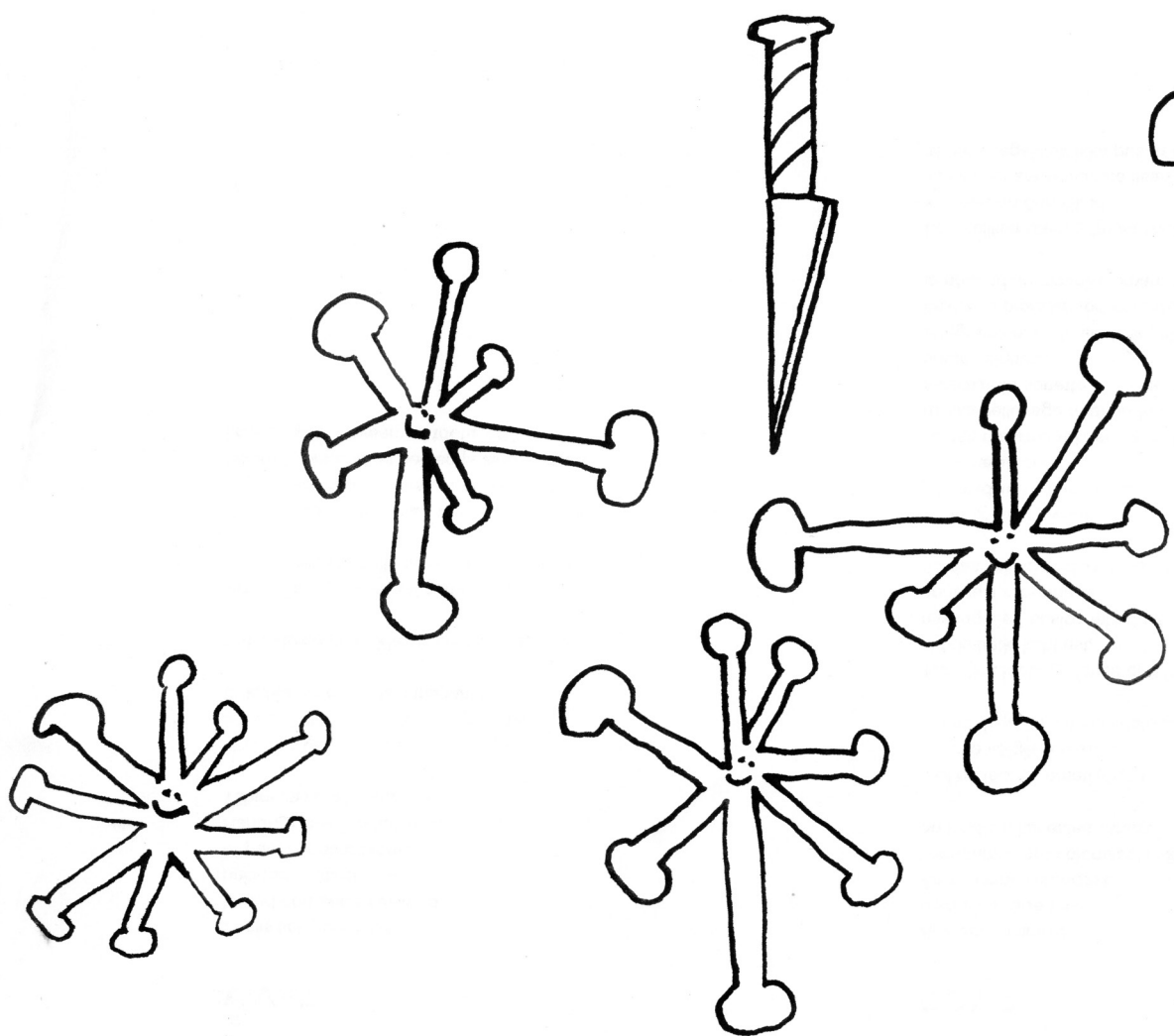
eelaimdus (poolik)

ükskord istusin daugava ääres
vaatasin mööduvaid ronge
ega aimanud veel
kui siis ainult poolenisti
aga järgmisel päeval oli september
ja kõik läti lapsed läksid kooli
lillekimp käes
aga seal kuhu mina läksin
polnud lilledega midagi teha
ja ma ei aimanud veel
kui siis ainult poolenisti

tõrvik

kõik mu esivanemad elasid
piisavalt kaua
hoolimata sõjast
katkust
näljast
vihastest naabritest
marutõbistest rebastest
igavusest
ja kohvipuudusest
ja pärast kõike seda tulin mina
saabusin su ukselävele
täies ebatõenäosuses
hea küll
sa pidid mind sisse kutsuma
mitu korda
ja ma kõhklesin
mitu korda
aga jätame selle osa välja
loo huvides
niisiis ma saabusin
täies ebatõenäosuses
ja sa olid seal
samasuguses ebatõenäosuses
aga kui poleks meid
kes siis kannaks edasi
õnnelike õnnetuste tõrvikut

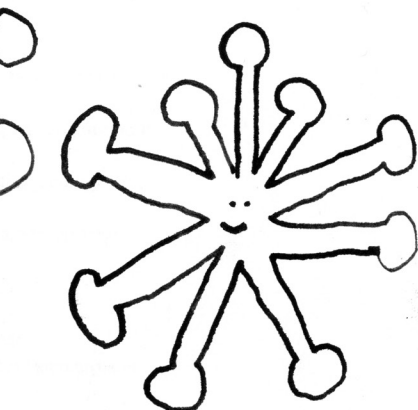
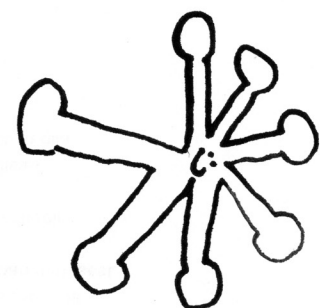
AGNES AAVIK

Töövestlus

Mulle mahub rusikas suhu,
näitama ei hakka,
aga mul on pilt

noh, nüüd jään vähemalt meelde
seda isegi ei olnud nõutud

Tahaksin olla milline?

Olla imekerge
tahaksin,
keegi
ei kõnetaks
ega peksaks
keelt

Nagu soe
tuuleil
tõmbab vasta kõrva
kiilu,
aga punast jälge
ei jää

Tahaksin olla selline

Justkui udusule moodi
õrritav,
paneב natuke nagu
kihistama,
aga täpselt ei tea,
miks,
selline nurgatagune
sarm,
millel välimääräja puudub

Selline tahaksingi olla

Aga kuidas selliseks saada?

Ära mammale kitu

Ma tegelikult ei tahtnud üldse
luulet luua
luuletada

Teate ju küll, ah mis sa luuletad
vanaema alatasa ütles nii

Siis mõtlesingi
mis ma ikka luuletan
teen parem mõnd mehetegu

Kirjutan
proosat! Nagu
Õnnepalu

Või suisa novelle
Tšehhovi ja Vilde
moel

Aga sõnu jäi väheks
venitasin mõtte
välja tühikutega
ja saingi hoopis luule

Aga vanaema veel ei tea

Mõru

Vahel on nii valusad mõtted meelel
nagu puss oleks makku kihutatud

Aga samas
ei tea ju kah
peaks nagu
proovima enne

Sellega on vist see lugu et
kui üks kannikas on valus
näpista teist kannikat
ja valu läheb sinna

Kusagilt on ikka valus
ma ei vaevu proovimagi

Elu on juba selline
ühel lumehelbekesel

Koleilus

Romantika on ilus
ja roosa
vahel ka punane

Ta on mahe
haarab sind leebelt ja
siis lööb vere pähe
nägu on punane
ja kõhus ebamugav

Aga läheb paremaks
kui natuke romantikat söögitorust alla neelad
pisut joogitorust kulistad

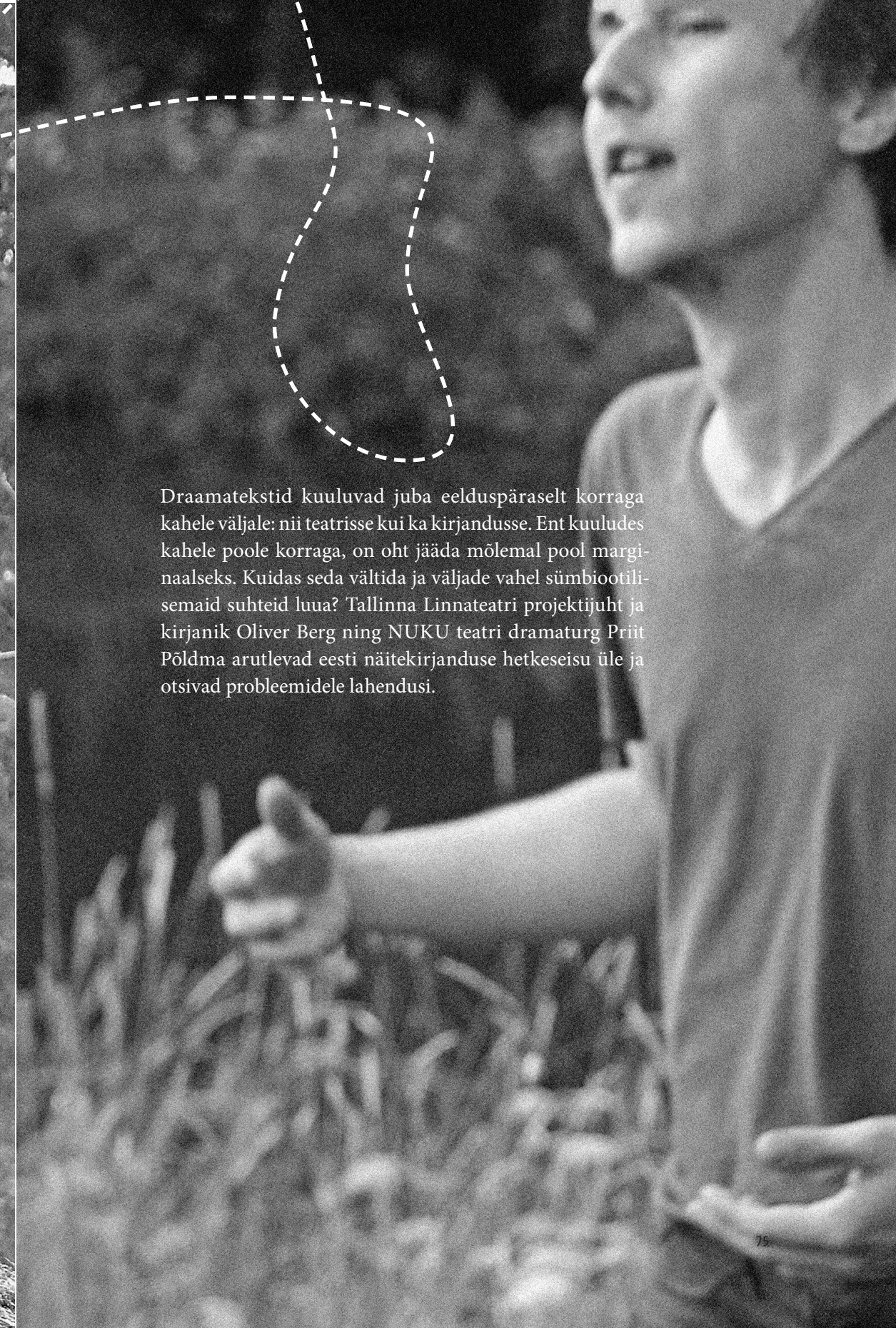
Siis on romantika udune
nagu keegi suitsetaks toas
ja päikest ei paista

NÄITEKIRJANDUSEST

**„SUURE”
KIRJANDUSE
TAUSTAL**

Draamatekstid kuuluvad juba eelduspäraselt korraga kahele väljale: nii teatrisse kui ka kirjandusse. Ent kuuludes kahele poole korraga, on oht jääda mõlemal pool marginaalseks. Kuidas seda vältida ja väljade vahel sümbiootilisemaid suhteid luua? Tallinna Linnateatri projektijuht ja kirjanik Oliver Berg ning NUKU teatri dramaturg Priit Põldma arutlevad eesti näitekirjanduse hetkeseisu üle ja otsivad probleemidele lahendusi.

Priit Põldma (30. mail Tallinna vanalinnas):

Viimase paarikümne aasta jooksul on Eesti teater Lääne-Euroopas toimunud sündmuste järellainetusena nihkunud postdramaatiliste väljendusvahendite poole. See iseenesest põnev protsess näikse aga tekitavat ja süvendavat lõhet teatri ja kirjanduse vahel. Lavale jõuab arvukalt tekste, mille puhul suveräänne kirjanduslik väärtus polegi olnud taotlus. Need tekstid võivad konkreetse lavastuse struktuuris suurepäraselt toimida, aga ei ole mõeldud eraldi lugemiseks, saati siis uueks tõlgendamiseks.

Teatritekstide loomine taandub teatritegijate eraasjaks: kirjutavad lavastajad, näitlejad ja dramaturgid, tunduvalt harvem ilmub algupärandeid kirjanike sulest. Teatrile kirjutamine näib paljudele kirjanikele ilmselt väljendusvahendite piiramisena. Teatris kiputakse autoritekstiga ringi käima nii vabalt, et see autorit haavab; kirjandusväljal napib näitemängudel kõlapinda, kirjandushuvilistel pole sageli näidendite lugemise harjumust. Ka teatripraktikute suhtumine uude näitekirjandusse pole alati soosiv, sageli tehakse pealiskaudseid üldistusi algupärase dramaturgia kehvast seisust. Isegi näidendivõistlusel esile tõstetud töödest ei jõua enamik lavale.

Teatritekstide loomine on küll spetsiifiline, ent kirjandustraditsioonis on olnud pigem tavaline, et prosaistid ja luuletajad kirjutavad ka näitemänge ning et kirjanik olla tähendab esineda eri žanrites – mõelgem Kitzbergile, Vildele, Lutsule, Tammsaarele, Smuulile, Undile, Rummole, Kaplinskile, Kivirähule, Kivastikule, Vadile, Önnepalule, Aleksejevile ... Ka 1960-ndate teatriuundus, mille käigus eemalduti kirjandusest, seades näitleja kohalolu ja tegevuse sõnast tähtsamaks, sai avalöögi Paul-Eerik Rummo algupärandist „Tuhkatriinumäng”. Noori kirjanikke heljus teatriuunduse ümber veelgi, Mati Undi osa selle ideoloogia sõnastamisel oli ilmselt määrav – mõneti paradoksaalne olukord, kus kirjanduse tunnistasid teatris teisejärguliseks nimelt kirjandusinimesed. Igatahes põimusid kirjanduse ja teatri teemade ning väljendusvahendite otsingud sellal tihedalt kokku.

Praegused noored kirjutajad ei sõanda end draamas eriti proovile panna. Noortel prosaistidel ja luuletajatel võib olla küll aktiivne teatrihuvi, ent näidendeid kirjutatakse harva. Kardan, et sedasi katkeb sümbiootiline

side kodumaise kirjanduse ja teatri vahel, mis on eriti teatrit aegade jook-
sul rikastanud ja arendanud.

Ka sina, Oliver, avaldasid esimesena romaani ja siis luulekogu ning töö-
tad nüüd näidendi kallal. Miks sa alles nüüd draamateksti kirjutamiseni
jõudsid? Tean, et teater oli sulle juba varem südamelähedane.

Oliver Berg (4. juunil Tallinna vanalinnas):

Võtsid selle sissejuhatusega teema üsna ammendavalt kokku. Draamatekstideni jõudsin klassikalist kolmikjaotust (lüürika–eepika–
draama) silmas pidades tõesti kõige hiljem. Kui seda autopsühhograafilises
võtmes analüüsida, siis peale väliste mõjude on kindlasti olnud oma osa
mingitel sisemistel tõrgetel.

Hilinemises pole tingimata midagi traagilist. Noorust kiputakse seos-
tama ennekõike lüürilise luulega, samal ajal kui eepika ja draama süga-
vam polüfoonia eeldaks justkui elunüansside põhjalikumat tundmist. Ei
saa siin ise halli pea ja elukogemusega küll hoobelda, aga kahekümnendate
algus- ja lõpupoole erinevus annab siiski tunda.

Paar luulerida võib igaüks telefoni kirja panna. Mõne proosaraamatu on enamik inimesi ka läbi lugenud, mis võib panna uskuma, et mis see siis ära ole, võin ju ise sama teha. Aga draa-
maga on mingi sein ees. Draama vorm ja tehnilised kitsendused – kui tule-
must loota ka laval näha – eeldavad, et kirjutaja on lisaks mõne näidendi lugemisele ka teatrispetsiifikaga pisut tuttav. Samas ei tähenda teatrispetsiifika tingimata aja-, koha- ja tege-
vusühtsust, vaid üldisemalt teatri raamistiku ja laval nähtava tagamaade teadmist. Olen ise teatris töötanud poolteist aastat, ilma et mu töö oleks vahetult seotud draamatekstide või lavastusproduktiooniga, aga puutun mõlemaga siiski kokku. See on kahtlemata andnud kindlama jalgealuse, et üldse näidendi kirjutamise peale mõelda.

Ma ei taha nõustuda sinu väitega näitekirjanduse kõlapinna nappuse kohta. Üht keskmist teatrilavastust käiakse Eestis kindlasti rohkem

*Väärt näidend võiks
jõuda kirjandushuviliste
lugemislauale ning
kirjandusteadlaste
uurimisobjektiks,
epohhiloovat
lavatõlgendust sellega
kaasnema ei pea.*

vaatamas, kui loetakse üht keskmist ilukirjanduslikku teost, kodumaise ilukirjanduse tiraažide langus on saanud juba käibetõeks (kui piirduda proosaga, luule on veel täiesti õnnis marginaalia). Ehk annab just teater kirjutajale võimaluse tuua looming laiema publikuni? Küll aga nõuab see kohati kompromisse, mis võib teose autentsuse autori jaoks kahtluse alla seada. Niisiis on väljendusvahendite piiratus kindlasti üks näitekirjanduse pelutavaid külgi, isegi kui piirangud võivad viia uue viljakuseni.

Miks ma armastan proosat ja miks olen draama puhul kahevahel? Proosa annab rohkem mänguruumi. Aga olen igati nõus, et need ei välista teineteist ja et mitmekesisus toob värskust.

PP (9. juunil Tudus):

Vaidleksin vastu, et draamateksti kirjutamine eeldab teatrispetsiifika tundmist. Liiga head teadmised sellest, mis laval toimib, võivad takistada ootamatute dramaturgiliste struktuuride loomist ja väljakujunenud vormelite ületamist. Tuntuim näide selle kinnituseks on Madis Kõiv, kelle sõna- ja filosoofiatihked teatritekstid töid 1990. aastate alguses Priit Pedajase lavastustes kaasa värsket teatripoetika sünni. Kõiv ei püüa oma tekstides vastata mingitele teatri ootustele ega konventsioonidele, ei täida traditsioonilisi

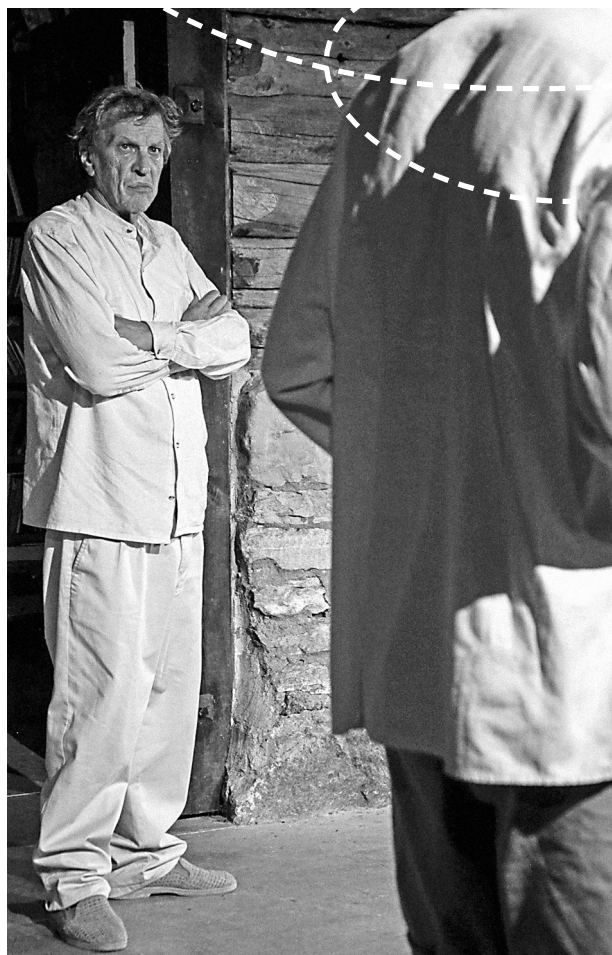
nõudeid ega vastandu neile ka programmiliselt, vaid kehtestab oma suveräänse maailma. Seejuures saavad tema tekstid olemas olla ainult näidenditena, nad on läbi ja lõhki draamatekstid, mitte draamavormis kirja pandud romaanid või poeemid.

Hea näidendi kriteerium ei pea olema lavastatavus. Väärt näidend võiks jõuda kirjandushuviliste lugejaislaualale ning kirjandusteadlaste uurimisobjektiks, epohhiloovat lavatõlgendust sellega kaasnema ei pea. Näitekirjandus on ikkagi üks kirjanduse kolmest põhiliigist, loomingulise

eneseväljenduse vorm, mitte üksnes teatri jaoks kirja pandud alusmaterjal.

Reaalsus on aga see, et näitekirjandust ilmub trükis vähe (kuigi peaaegu kõik Eestis lavale jõudvad teatritekstid ja paljud neistki, mis lavale

Samal ajal kui teater nihkub literatuursusest üha eemale, toimub teistel kunstialadel, sealhulgas kirjanduses, omamoodi teatraliseerumine.

Priit Põldma näidendi „Ilmavõõras” lavastus Saueaugu Teatritalus (2018).
Foto Marion Undusk.

ei jõua, on Eesti Teatri Agentuuri kaudu huvilistele priilt kättesaadavad), nende arvustusi veelgi harvem. On kaks auhinda: Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastaauhind parimale aasta jooksul lavale jõudnud või trükkis ilmunud näidendile ning Eesti Teatriliidu algupärase dramaturgia auhind, mida antakse välja iga kahe aasta tagant huvitavaimale lavale jõudnud teatritekstile. Ehkki need auhinnad on sarnased (žüriiliikmed ja nominendid osaliselt kattuvad), on need

ühe vähese tagasisidevormina siiski vajalikud. Paraku piirdub žüriide töö nominentide ja laureaadi valimisega, põhjalikumad üldistamis- ja süstematiseerimiskatsed enamasti ei järgne. Ometi on kriitika see, mis loob kirjandusele kvaliteediskaala, konteksti, suhestab üksikud nähtused omavahel ja on seega ala professionaalsuseks asendamatu.

Uue näitekirjanduse võrdlev kriitikapeegel on Loomingu aastaülevaade, kuid suure tekstikorpuse tõttu jääb see sageli pinnapealseks ja muljeksseks ning hämmastaval kombel lähevad isegi seal kirjutavatel asjatundjatel vahel segi tekst ise ja selle lavatõlgendus. Probleem, et poetika eritlemise asemel takerdutakse tekstist väljapoole jäävatesse aspektidesse (teemadesse, žanrisse, teiste arvustajate hinnangutesse jne) kummitab teistegi kirjandusliikide, mitte ainult draama kriitikat, aga kriitikatekstide vähesuse tõttu on see draamas iseäranis silmatorkav.

Draamaülevaateid tehakse veel Eesti Kirjanduse Seltsi iga-aastaselt ülevaatekoosolekul. Ent sealsed ettekanded jäävad pahatihti siseringi asjaks – kes koosolekul kohal pole, jääb analüüsist ja arutlusest ilma. Sellisel kujul on neil süstematiseerimis- ja üldistuskatsetel üsna vähe šanssi näitekirjandusväljal toimuvat mõjutada, praktikutele uusi kontekste tutvustada või tavalugejat huvitavate tekstideni juhatada.

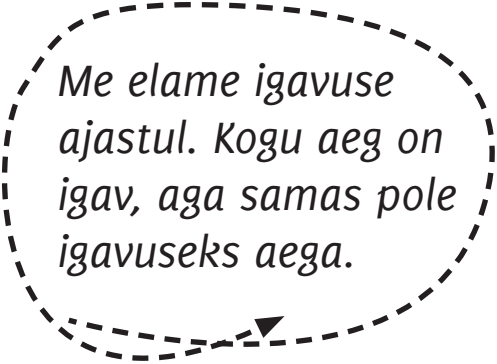
Vähese avaliku kajastuse kontekstis on rõõmustav teos Luule Epneri monograafia „Mängitud maailmad”¹ – elegantne ja süvenev teos, mille keskmes Madis Kõivu ja Mati Undi draamatekstide analüüsid (Undi puhul on juttu ka tema lavastustest, aga siiski rõhuga tekstidel ja tekstiloometehnikatel). Ühes vahepeatükis vaadeldakse Nikolai Baturini draamateoseid. Baturini näitemängud on valdavalt lavastamata, ent

Epneri raamat kinnitab, et ka lavastamata näidendil võib olla tähendusrikas koht kultuuriprotsessis, kui ainult leidub tähelepanelik lugeja ja uurija, kes seda teksti mõtestab.

Probleem, et näitekirjandusest ei osata või ei taheta eriti kirjutada, saab küllap alguse koolist ja sellest, et näitekirjandust ei loetagi. Õpin Tartus eesti kirjanduse magistrantuuris ja olen üpris üllatunud, et „Eesti romaani” ja „Eesti

luule” kõrval pole sellist ainet nagu „Eesti dramaturgia”. Põhimõtteliselt on võimalik saada eesti kirjanduses magistrikraad ainsatki näidendit lugemata. Näitekirjandus jäetakse teatriteaduse uurimisel, mulle aga näib, et see pole päris adekvaatne. Esiteks, teatriteadlaste esimene uurimisobjekt on siiski teatrisündmus, etendus – ja praegusaegne teatriteadus tegelebki (ühes praeguse teatriga) aina rohkem performatiivsuse variatsioonidega. Teiseks, kuigi näitekirjanduse ja teatri areng on vägagi seotud ja näidendid on tihti kõige ilmekamad allikad, mille põhjal mingi ajastu teatrikunsti kohta järeldusi teha, tuleks näitekirjandust vaadelda ka teatrist sõltumata. Mõtestada dramaturgiat ainult teatri arengu kaudu ja teatrit dramaturgia kaudu vaesestab mõlemat.

Kes ja mida saaks teha, et algupärane näitekirjandus oleks põnevam ja mitmekesisem? Protsess peab algama ikka teatritegijate huvist tänapäeva

*Me elame igavuse
ajastul. Kogu aeg on
igav, aga samas pole
igavuseks aega.*

1 Luule Epner. „Mängitud maailmad” – Tallinn; Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2018.

Eestis kirjutatud tekstide vastu, seda huvi on võimalik ka institutsionaalselt toetada.

Tänapäeva näitekirjanduse edendamiseks on järjepidevalt tegelenud Eesti Draamateater, nende „Esimese lugemise” ning näidendiraamatute sari on Eesti Teatri Agentuuri näidendivõistluse kõrval üks tähtsamaid algatusi, mis näitekirjanduse hoogustamiseks ja populariseerimiseks ette võetud. Kirjanike teatri juurde toomiseks on lühemaid koolitusi ja seminare korraldanud Eesti Lavastajate Liit, Kirjanike Liit, Drakadeemia ja Teatri Agentuur, noorte kirjutajatega on kontakti otsinud VAT teater.

Olen ka ise teinud kirjanduse ja teatri lähendamiseks ühe katse. Kutsusin NUKU teatri juurde viiest noorest kirjanikust koosneva seltskonna, kellega mõtestada tänapäeva dramaturgia võimalusi ning katsetada näidendi kirjutamist. Need on autorid, kes on varem avaldanud luulet ja/või proosat: Mirt Kruusmaa, Helena Läks, Silvia Urgas, Mihkel Kaevats, sina ja mina. Kõik kuus laboratooriumis osalejat töötavad oma näidendi kallal, mida kokkusaamistel isekeskis ning koos näitlejatega ette loome ja analüüsime. See pole koolitus, vaid just laboratoorium, katsetame ja arutame kõik võrdsetena. Teie kirjutatu põhjal olen veendunud, et eesti kirjandusel on eesti teatrit päris paljuga rikastada – nii keeletunnetuse, stiilitaju kui ka teemadega.

OB (12. juunil Tallinnas):

Jään siiski väite juurde, et puhtalt lehelt on head näidendit raskem kirjutada kui head luuletust või proosateksti. Ma ei pea silmas dramaturgiliste ja lavastuslike võtete ega loojutustamise elementide tundmist, vaid pigem teatrisituatsiooni, mille all mõtlen kahte põhilist elementi: ruum ja keha(d). On mingi ruum, kus on mingi(d) keha(d), kes seal midagi teevad ja kõnelevad. Hea draamateksti loomine eeldab teistsugust ruumitaju. Vahest pole tõesti

selleks oluline olla läbinisti tuttav teatrirežii tavade ja kompositsioonivõtetega, ent mulle näib, et teatri kui ruumilise fenomeni tunnetamine on vajalik eeldus.

Probleem võib ju tõepoolest alata koolist. Kümnnendi esimeses pooles, kui Tartus õppisin, oli kirjanduse bakalaureuseõppekavas vähemalt üks teatriaine, milleks oli „Eesti teatrilugu”; ise võtsin teatriaineid pisut juurde. Aga alusnäidendeid lugesime siiski nii maailmakirjanduse kui ka eesti kirjanduse ainetes. Autoreid-näidendeid seostati küll laiemal kirjandustraditsiooniga, kuid teatav lõhe jäi paraku sisse – distsipliinid on liikunud eri suundades ja ühist on väheks jäänud.

Missioonitunne võiks tõesti tulla etendusasutuste seest. Teater on küll institutsioon, aga üldiselt siiski väga isiklik institutsioon, mida kunstilises plaanis juhib käputäis inimesi. On teatreid, lavastajaid ja teatrijuhte, kellele see teema läheb samamoodi korda nagu sulle. Ja on neid, kellele ei lähe, kelle jaoks eesti materjaliga tegelemine on juba ette kuidagi kahtlane, sest kohalikesse kaasaegsetesse autoritesse pole usku. Minevikus kinniolek on minu meelest üks eesti teatri põhimuresid.

Aga kas näitekirjandus ja selle kriitika on ikka sellises kriisis, nagu sulle paistab? Või siis: kas see kriis pole kestnud juba kümnnendeid? Tõid sissejuhatuses näiteid ajastutest, kus olukord oli justkui lootustandvam, aga minu arvates oli tegu üksikute silma paistnud autoritega, kellele tagantjärele oreooli lisame. Suurtest koolkondadest on Eestis vaevalt alust rääkida. Mingi seltskond keerles Undi-Rummo-Vahingu-Kõivu ümber, aga needki seosed on kohati võrdlemisi abstraktsed.

Vähene kriitika võib olla üks põhjus, miks näitekirjandus jääb üldises foonis tagaplaanile, aga mingil kujul on dramaturgiakriitika tavaliselt iga lavastuse arvustuses olemas. See tähendab küll piirdumist lavale jõudnud tekstiga, aga lavastamata jäänud näidendi arvustamine eeldab, et potentsiaalne lugeja saab sellele hõlpsasti ligi. Draamateatri näidendiraamatud on igati hea ettevõtmine, aga oleks vaja formaati, mis toob lugejateni tekstid, mis ei pruugi üldse lavale jõuda (või mis jõuavad lühikeseks ajaks).

PP (25. juunil Viljandis):

Üks koht, kus võiks draamatekste rohkem avaldada, on kirjandusajakirjad. Loomingus ilmub aeg-ajalt mõni põnev katsetus; Värske Rõhk avaldas näidendeid viimati 2014. aastal, praegu aga ei paista, et draamavormis kaastöid ajakirja üldse oodatakse. Just ajakirjas, teiste kirjandustekstide

Priit Põldma näidendi „Ilmavõõras”
lavastus Saueaugu Teatritalus (2018).
Foto Marion Undusk.

vahel, oleks näidendil hea šanss jõuda kirjandushuvilise lugeja lauale.

Eesti Teatri Agentuuri näidendivõistluse võidutöid võiks avaldada eraldi kogumikena – isegi kui need lavale ei jõua, siis lugejateni võiks neid ometi tuua. Sellised kogumikud annaksid hea ülevaate draamatehnike arengust ja teemade muutumisest.

Prosaistide-luuletajate näitemängud pole kindlasti ainus võimalus, kui-

das kirjandus ja teater võiksid lõimuda. Kirjanik Mati Undi kujunemine lavastajaks on ilmselt üks Eesti teatrilugu enim mõjutanud liikumisi üle kirjanduse-teatri piiri. Aga ajutisi liikumisi on toimunud teisigi: lavastajana on kätt proovinud Nikolai Baturin, Andrus Kivirähk, Urmas Vadi, Rein Raud, nii lavastaja kui ka näitlejana Tõnu Õnnepalu ... Nii kirjandust kui ka teatrit rikastab kindlasti, et lavakunstikooli dramaturgiõppe lõpetanud Andra Teede ja Paavo Piik tegutsevad mõlemad endiselt ka luuletajatena ning Viljandis lavastajahariduse saanud Jim Ashilevi pole jätanud ei romaanide ega näidendite kirjutamist.

Samal ajal kui teater nihkub literatuursusest üha eemale, toimub teistel kunstialadel, sealhulgas kirjanduses, omamoodi teatraliseerumine. Selles pole muidugi jälle midagi uut, kirjanike *happening*’id on eesti kultuurile omased juba vähemalt Siuru öhtust (1917) saati. Kirjanduse teatraliseerumise üks huvitavamaid vilju on Jan Kausi, Indrek Koffi, Toomas Tähe ja

Eva Kolditsa lavastus ning tekstikogumik „Stiiliharjutused”, mille puhul olid näitlejad ja kirjanikud nii tekstide loojad kui ka esitajad. See on ehe näide kirjanduse ja teatri viljakast kokkupuutest, postdramaatiline lavatekst, mis ei kaugene sõnast, vaid ehitab sõna ümber maailmu (pühitse-mata seejuures sõna selle enese pärast, vaid analüüsides eri kultuurinähtusi ja diskursiivset kultuuri tervikuna).

Olen sind ennastki kuulnud sugestiivselt oma luuletekste ette kandmas, nii et kirjanduse performatiivsus on sulle tuttav teema. Kuidas sa seda protsessi autori ja lugejana hindad?

OB (30. juunil Ahjal):

Vaevan teinekord pead, kas võrguvoogude valitsemise ja hajusa tähelepanu ajastul on kunstil oma aegluse tõttu üldse hingamisruumi või kui palju sellele sisulist tähelepanu üldse pööratakse.

Iseenesest pole kirjanduse teatraliseerumine uus nähtus. Autori suulise esituse oskus – või üldiselt esinemisoskus – võib anda tema tekstidele lisakülje, mõjuda atraktiivselt, aga ma usun endiselt, et kirjanduse võlu peitub ennekõike lugeja ja teksti vahelises vaikuses. Autorit on huvitav kuulata, aga teksti tähendusvälja rikastamisel jääb ta sageli jalgu. Nii et esinemisoskus või sugestiivsus võib autorile tähelepanu tuua, aga paremaks kirjutajaks see ei tee.

Esinemise – või performatiivsuse – kasv on kindlasti laiem tendents. Me fiktsionaliseerime pidevalt oma elu, loome sellest mingeid lugusid ja minidraamasid või -komöödiaid, mida eri platvormidele üles laadime.

Soovi korral on igaüks näitleja ja valib ise, mida oma repertuaarist jagada. Üldiselt on päris elu kunstist huvitavam, aga samas pole sotsiaalmeedia rohkem päris kui näiteks kirjandus. Mõlemad on heal

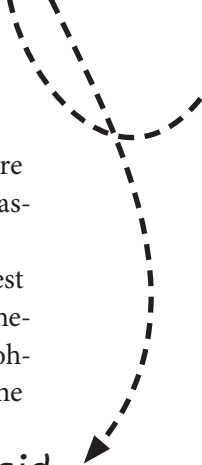

juhul *nagu* päris, aga kuna sotsiaalmeedia mõjub vahetumalt ja annab kiire tagasisidesignaali kesknärvisüsteemile – kõik osalised on pidevas vastastikmõjus –, on see arusaadavalt põnevam kui kirjandus.

Kirjandus on üksinduse kunst. Kirjutaja on üks ja lugeja on üks. Sellest küljest on teater kindlasti midagi muud ja just sotsiaalne külg tagab vähemalt siiani selle elujõu. Sestap võib ju mõista, miks kirjandus üritab ka rohkem kära teha, aga ma kahtlen, et sotsiaalmeediaajastu võtete ülevõtmine on kaugemas perspektiivis elujõuline samm. Twitteri-Facebooki-Instagrami-luulet on ju teinekord äge lugeda, aga sellel on sama tarbijalik funktsioon nagu kõigel muul sotsiaalmeedias: paar klõpsu ja skrollitakse edasi. Kirjanduse jõud seisneb isiklikus suhtes, mis tekib teksti ja lugeja vahel siis, kui lugeja ja tekst lahustuvad üheks kulgemiseks. Kui lugeja jõuab tõepoolest teksti sisse minna. Me elame igavuse ajastul. Kogu aeg on igav, aga samas pole igavuseks aega. Romaani lugemine võib olla heas mõttes igav kogemus. Üldse annab lugemine igavusele võimaluse.

Kirjandus võib teatraliseeruda ka sisemiselt, mis ei tähenda otseselt lavale ronimist. Tulen tagasi Mati Undi juurde, kes suutis selles mõttes teha eesti kirjanduses midagi erakordset. Sirvin aeg-ajalt „Tühiranda”, loen mõne lõigu – ja küll on hea. Sellist teatraalsust pole võimalik lavale luua, see on teksti enda teatraalsus. Säärast jõulisust näeb siin-seal ka praegu, näiteks Andrei Ivanovi ja Maarja Kangro tekstides. Mis oleks, kui dramatiseeriks mõne Ivanovi romaani? Ootan igatahes huviga, kas ja milal Kangro näidendiformaati katsetab, kuigi proosa- või luuleautori tugevus ei ole üksüheselt tõlgitav draamavormi. Kuidas näeks teatrilaval välja „Klaaslaps”?

Kuna dramatiseerimine on üks sild, mis kirjandust ja teatrit võiks ühendada, siis küsin sinult kui dramatiseerijalt: kuidas tõlkida tekst ühest meediumist teise? Ning mis on hea dramatiseeringu eeldus ja halva põhjus?

On teatreid, lavastajaid ja teatrijuhte, kellele see teema läheb samamoodi korda nagu sulle. Ja on neid, kellele ei lähe, kelle jaoks eesti materjaliga tegelemine on juba ette kuidagi kahtlane, sest kohalikesse kaasaegsetesse autoritesse pole usku.

PP (3. juulil Tallinna vanalinnas):

Ma ei arva, et igat põnevat teost peaks tingimata lavale seadma. Sageli mõtlen mõnd romaani lugedes, et ei kujuta ette, kuidas ja miks peaks seda teatris tegema – või isegi: loodan, et keegi seda teatris teha ei taha. Mõne teksti lumm justkui ei kannata materialiseerimist.

Dramatiseerimine on õigustatud siis, kui teatrimeedium kirjandusteosele midagi juurde annab. Ereda näitena meenub labürintteatriühenduse G9 ja Tartu Uue Teatri tõlgendus Karl Ristikivi „Hingede ööst”, kus etendust mängitakse korraga ühele vaatajale, rännaklavastuses osalejale luuakse tunne, nagu satuks ta ise Ristikivi romaani peategelaseks. See on

*Selles mõttes
pakuks kiiduväärset
vaheldust tuua
teatrisse juba
hinnatud tekste, mis
ei pruugi esimese
hooga olla lava
jaoks kirjutatud.*

kongeniaalne töötlus, kus teater ei jää kirjandusteose ümberjutustajaks, vaid tõlgib teoses loodud olukorra ja teemad teise meediumisse, pakkudes vaatajale kogemust, mida pole kirjanduse vahenditega võimalik tekitada.

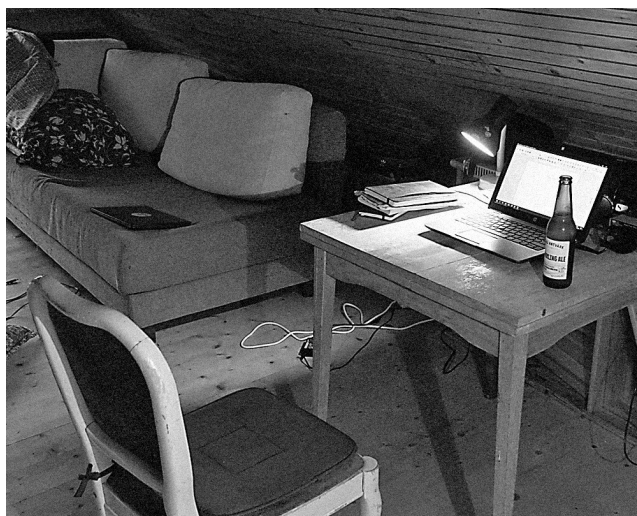
Olen ise viimase paari aasta jooksul mõne dramatiseeringu teinud ja minu jaoks on üks põhilisi küsimusi ja komistuskohi seesama: mida teatrimeedium kirjandusteosele juurde annab? Miks ei või lugu jääda raamatukaante vahele või saada tugevamat reaalsuse illusiooni tekitavaks filmiks? Miks just teater?

Teatril ja kirjandusel on meediumitena tugev ühisosa. Minu meelest on see seotud vastuvõtja kujutlusvõime usaldamisega – nii teatri kui ka kirjanduse poetikale on omane teatud tinglikkus, lünklikkus, kõike ei saa lõpuni materialiseerida, reaalsuse illusioon tekib kunstilise antuse ja vaataja fantaasia kokkupuutepunktis. Kirjanduse ja teatri lüngad asetsevad küll veidi erisugustes kohtades, aga võib-olla just nende lünkade kaudu on kõige põnevam neid omavahel suhtlema panna.

OB (12. juulil Keeril):

Tihti räägitakse, et teatril ei kirjutata häid lugusid. Selles mõttes pakuks kiiduväärset vaheldust tuua teatrisse juba hinnatud tekste, mis ei pruugi esimese hooga olla lava jaoks kirjutatud. See ei lahenda küll probleemi ennast, aga ehk kingiks puuduvat inspiratsiooni. Ootan põnevusega

lavastuse „Kuidas minust sai HAPKOMAH” sügisel Ugala lavale jõudmist, dramatiseerija on kusjuures Jim Ashilevi. HAPKOMAHI teos on minu silmis viimaste aastate võimsaimaid tekste eesti kirjanduses. Raamatu populaarsus näitab, et tänapäevaste kohalike teemade vastu tuntakse huvi küll.

Kui kirjandusest saab lavateos, naudin tavaliselt just seda, kuidas tekstimaailm füüsiliseks teiseneb. Eestis on teater rahaliselt paremas seisus kui film, kuigi kirjandusteoste põhjal tehtud filme võiks loomulikult rohkem olla. Aga laval ilmuvad trükitud sõnade ja tegelaste asemele järsku päris inimesed oma lõhnadega, päris hääled oma värinaga, päris kehad, mis tõukuvad ja tõmbuvad. See kõik võib väga kergelt väga võlts olla nagu teatris ikka, aga samas on lugudele kehalise mõõtme andmises midagi peaaegu maagilist: sõnast saab liha. Kui ikka saab. See on iseenesest juba väärt eesmärk. ●

A black and white photograph of a woman lying on a grassy hill, with a reflection of her in a pool of water above her. The woman is wearing a striped shirt and white sneakers, and is lying on her back with her hands clasped. The reflection is a mirror image of her, appearing as if she is floating in the water. The background shows a cloudy sky and distant mountains.

RISTE SOFIE KÄÄR

*

seisingi vist
sokipõisil
lumesajus trepi peal
hõlmad olid ka lahti ja
hingasin
ootasin
küllap ootamise enda pärast
kui keegi muu ei pretendeeri
küll külm mu ikka ära võtab
aitäh parasvööde

kullasäbrustel
veidi
hägustel hommikutel
kui aknast ei tulegi külma õhku
ainult kevadesoe
ja mina
olen peaaegu ärkvel
vaatan su mõtteid ja suletud silmil
hingame

kullasäbrustel
veidi
hägustel hommikutel
liiga vara et tõusta
liiga hilja et uinuda
värvipliatsid üle põranda laiali
ise ei teagi kust tuleme
keegi ei tea et me oleme

delfi

nagu vanakreeka püütia
hingasin põrandapragude kohal

rõskus ja öö lõhn
palju valjem kui valges

tundsin kui soe ma olen
vastu jahedaid laudu
palun räägi mulle midagi head apollon
ma kardan

*

võõraid kaustikuid ja koltund paberiprahti
härdas hõllanduses sahtleist salamahti
tasku topin
igas hingesopis
elan jälle läbi
rõõmu hirmu häbi
mälestusi mis ei ole
minu enda omad

ERIK

KÕIV

kuulibri

olen kuulibri
kelle süda lööb laperdavate tiibadega samas rütmis
rahunen, kui pilved varjavad kuuketta
kaob seda ümbritsenud vikerkaar pilveäärelt
ning jääb vaid mälestus värvimängust ehatõbise silmis

puud lõõtsuvad samamoodi edasi-tagasi
mina aga olen akna taga tormivarjus
kuulibri

sa ei pidanud seda nägema

ma lesisin teises toas
diivanil
käsi rippumas põrandale
pilk laest tilkumas
sa ei pidanud seda nägema
sa ei pidanud nägema seda
mis avaneb uste taga
see pole mina, see olen *mina*

sa ei pidanud nägema seda
sa ei pidanud seda nägema
kõike seda, millesse ma ei usu
eneses ja mujal
mis käärib unetus öös rahutu kuu taustal
seitsme maa ja mere
jäämüüri taga
kus keegi ei loe
see pole mina, see olen *mina*
kes paistis diivanil kuskilt kaugelt
sa ei pidanud seda nägema
see pole see mina, kes on sinu jaoks õige

vatine

mul on nii vatine olla

vahel, kui teki all on täpselt õige
temperatuur
kaotan oma jäsemed sinna pimedasse
kuhu hämarus ei pääse
ja jään üksiku peana lebama padjale
kohatult kehata kahvatus tumedas toas
siis on nii vatine olla
sekundid longivad vaikselt edasi
muretsemata elu pärast
mida nad tavaliselt küll vahetpidamata teevad
aga kui mul on vatine
on ka neil aega
valada end täis tina
ja vajuda patja täpselt kahe sule vahele
kaotada oma jäsemed igavikku
sinna, kuhu isegi pimedus ei pääse

nagu üritaks läbi sõrmeküüne aknast välja vaadata
selline vatine on

KODU KAHANEVAS KESKKONNAS

Lauris Grins

Maarja Pärtna
„Vivaarium”
Elusamus, 2019

Maarja Pärtna uusimas luulekogus „Vivaarium” on luuletus pealkirjaga „Solastalgia”, mis algab nii: „lõikuskuu katuse all ripub / rukkipõldude piltvaip, selle peal / keset ikalduvat saaki seisan mina, võõras” (lk 50). Võõraks jäämise tunnet ikalduva vilja keskel võib vist igaüks kuidagi kujutleda, aga pealkirjas oleva sõna tähendus ei ole küllap üldtuntud.

Neologismi „solastalgia” pakkus 2005. aastal välja keskkonnanafilosoof Glenn Albrecht, kirjeldamaks valu, mis kaasneb kohaidentiteedi lagunemisel olukorras, kus identiteeti ja kodutunnet sisustav keskkond on mõne teguri mõjul kaotamas toetavat toimet, näiteks siis, kui see hävib; ent kirjeldamaks ka igatsust selle järele, millest on ilma jäänud.¹ Ilmselt tekib paralleel nostalgiaga, mis tingimata ei olegi eksitav, kui hoida eristust nostalgia kui sentimentaalse tundmuse ja teatava patoloogia vahel, mis võib tekkida siis, kui ollakse kodust eemal. Nostalgilisest koduigatsusest eristab solastalgia aga see, et ollakse endiselt „kodus”, kuid kodukeskkond on muutunud.

Keskkonnamuutused ja vaimse tervise sõltuvus keskkonnast võivad olla kaks põhjust, miks solastalgia termin endiselt aktuaalne on, kas Albrechti kitsamas tähenduses või mõne mulje kirjeldamiseks, eriti läheneva kliimakriisi mõtestamiseks. Saati võib see panna mõtlema, kas luuletuses kirjeldatud ikalduse ajal võõraks jäämine on ainult lokaalne tundmus või ka ulatuslikuma nihke tunnetamine. See küsimus saab luuletuse ja luulekogu kättevõtnule selgemaks, seni võiks aga öelda, et „Vivaarium” räägib laiemaltki eri keskkondade muutumise tunnetamisest, olgu ajas või pinnamoes, möödunu meenutamisest, aga ka muutustega elamisest.

Muutumine, mälu ja keskkond on Pärtna varasemas loomingu samuti olulised probleemid, ka „Vivaariumis” kerkiavad need värskest esile. Võib-olla tuleneb see teose täpsest ja terviklikust kompositsioonist, mis toetab luuletuste sisulist külge. Raamatu alguses on luuletused ühendatud just

kui hõredalt seotud jututuseks, keskosas toimivad tekstid pigem eraldi, ent teose lõpus jõuab autor siiski lõpuks alguses kujutatud stseeni juurde tagasi.

¹ Glenn Albrecht, „Solastalgia: A New Concept in Health and Identity” – PAN, 3, 2005, lk 41–55.

Üleminek narratiivsest luulest lüüriliseni on huvitav, sest samal ajal hargnevad lahti luulemina ümbritsevad piirid. Esikluuletuses näeme teda käimas majas – või õigu-poolet selle lävel –, mis on juba ammu „põllukiviks tagasi” kantud. Peagi näib, et ta meenutab ühte ammu lagunenud kohta, kuigi selles paigas viibimine viitab ka sellele, et mäletamisel esilekerkiv tegelikkus on midagi kaalukamat ja käegakatsutavamalt kui lihtsalt tagasivaade minevikku. Luulemina seisab justkui nende kahe aja vahel – ta vaatab lävelt, mitte olevikust.

Solastalgia aitab mõtestada, mispärast aja möödumine luulemina vaevab. Luuletuses „Autoportree” kõneleb ta minevikulise, fotole jäädvustatud minaga, kes püüab pildi sisse tardunud ajast väljuda, tundes trotsi „selle pildi vastu, mille peale / sind on püütud, püüdes sind muuta / muutumatuks, määratletuks –” (lk 13). Ühelt poolt on trots n-ö muutumatuks muutumise vastu fotol oleva inimese hoiak. Samas näib see luuletus sisaldavat ka kummastavat mõtet, et minevik võib muutuda, vähemasti selles tähenduses, et see kaotab pöördumatuse. Peagi pääseb pildil olev inimene pildilt välja, „huuled paakil / keeleots vormimas / selle luuletuse algust”, ning järgmises luuletuses „Lukuauk”, kõneleb koos olevikuminaga juba enda eest.

Edaspidi siseneb olevikku muidki hääli ja seda varjutavad ettenägematud jõud, millega luulemina kohaneb. Luuletuses „Kaev” ja hiljemgi kerkib esile kujund, mis vahendab kohanemist, muutumist ja kahanemist: „silma põhjas on kaev / kaevu põhjas on linn / linna keskel // kaevuserval mina / vaatan alla üle isetuse / tühja silmaveere” (lk 15). See homunkulust meenutav mina, kes vaatab enda silma sisse, tundub siin tähtis, sest avardab luulemina piire, aga seekord olevikuliselt, sisekaemuslikku ruumi.

Seekaudu hakatakse luuletustes kujutama kokkupuuteid inimeste ja teiste olenditega. Kogu keskmisest osast leiab luuletusi, mis eristuvad teistest, sest viitavad tege-likkusele. Need tekstid kujutavad kollektiivseid eesti trauma- sid, nagu Nõukogude okupatsioon, sõjaaeg ja pagulus, ning kannatusi läbi elanud inimeste hirme, igatsust ja kao- tusvalu. Sündmusi saatnud hävingut kõrvutatakse looduse lagundava toimega. Luuletuses „Turismiviisa” on karusmar- jad, mustad sõstrad, valged klaarid ja antoonovkad vallu- tanud endisaegse (turismiviisiga koju naasnud pagulase?) kodu: „kasvamas raamideta akendest sisse / läbi olematute seinte otse kööki ja elutuppa / halastamatult sinise taeva all // elust põetud aiataimedena / ei mäletanud nad suurt erilist midagi” (lk 19). „Metsistunud” kodu meenutab osati teose alguses kujutatud laiali kantud maja, eriti seepärast,

et loodus silub ära mälestused nii heast kui ka halvast, kahandab mälu paineid ja igatsusi või moondab neid.

Mõnevõrra sarnase moondava mõjuga – ent seekord luulemina ja inimesi mõjutavad – on luuletused, mis räägivad kohtumistest loomade ja taimedega. Luuletus „Aed” visandab lapsepõlvefoto, millel on laulev kuldnokk, kuid mis „ei suuda öelda midagi / tema oskuse kohta matkida / oma lähiumbruses kõlavaid hääli”, samal ajal kui kuldnokka

kuulav laps hakkab „vähehaaval aimama / et sõnade teekonda maailmas / ei ole võimalik suunata” (lk 16). Pilt ei suuda tabada kuldnoka laulu ja laulu kujundlik tähendus jääb lauluga sarnaselt tabamatuks.

Huvitava kontrapunkti „Aiale” annab „Suitsuauk”, mille lõviosa moodustab looduskirjeldus, mis aga lõpeb stroofiga „metsavahi keeld / et siit-siit metsast ei või võtta mitte üks pirrutikk / on lihtsalt

säutsumine, seosetu sädin, ilus linnulaul / suletud kõrvaldele” (lk 43). Näeme, kuidas inimkõne osutub ironiliselt keeleks, mis kõlab parimal juhul ilusasti. Võrreldes „Aiaga”, milles linnulaul mõjub kummaliselt ja tabamatult, on siin hoopis inimkeel selliseks muutunud. Samas pole autor eluslooduse ja inimese kommunikatsiooni ümbermõtestamist konkreetse väitena kirjeldanud – see väljendub pigem vormiliselt. Tulles tagasi tähelepaneku juurde, et teos liigub narratiivsemast luulest lüürilisemate tekstide juurde, näib, et nende murdejoone moodustab fookuse nihkumine loodusele kui sellisele.

Pärtna luule muutub teose käigus nagu antiteesiks või väljapääsuks raamatu solastalgilisest painest. Kuigi luulekogu teises pooles leiab samuti mõtisklusi, küsimusi ja hinnangute andmist, on seal esil pigem vaatlemine, kirjeldamine ja tunnetamine. Vaatleva luule iseloomustamiseks sobib Ameerika luuletaja Elizabeth Bishopi epigraaf, mis juhatab „Vivaariumi” sisse: „Topograafial pole lemmikuid; põhi on sama lähedal kui lääs / Tundlikumad kui ajaloolasel on kaarditegija värvid.” Kaardistamine vastandatakse ajalookirjutusega, meenutades üleminekut narratiivsest luulest vaatlevale luulele.

Võib öelda, et hüpped minevikku ja elusloodusesse on olevikulise kultuurimaailma piirialad. Siin tuleb ka mängu raamatu tugev nimiluuletus „Vivaarium”. Lugejale teadmiseks, et vivaarium on akvaariumi katusmõiste, st piiratud tehiskeskkond, kus kedagi elusat hoitakse kontrollitud tingimustes. Luuletuses kujutatud vivaarium on mitmeti tõlgendatav, mis on ka teksti tugevus. Üks võimalus oleks mõista seda kui globaliseerunud inimkeskkonda: „mõtte juur

Pärtna luule muutub teose käigus nagu antiteesiks või väljapääsuks raamatu solastalgilisest painest.

vivaariumis / kompa tuleviku kuju ja avastab sealt / oma-
enda võõra külje. läbipaistva seina taga // esikloom ehitab
ehitamata maailma sisse maailma / et viia elu kaugetesse
eluta paikadesse – // aga mina ei taha minna, ma ei taha /
tal aidata külma pimedat ruumi kodustada.” (lk 48) Sellest
tahtmatusest võib välja lugeda soovi hoolivama suhte järele
klaasitaguse maailmaga või püüet seda näha ja uurida.

Loodus ei ole samas Pärtna jaoks idülliline ideaal, mis
ehk seletab muutumisega kaasnevate vaevade jätkumist

**Üha korduv küsimus on loo-
duse muutumise hävitav või
kahandav mõju inimesele, mis
välgatab juba teose alguses, ja
selle muutumisega leppimine.**

terves teoses. Üks üha korduv küsimus on
looduse muutumise hävitav või kahandav
mõju inimesele, mis välgatab juba teose
alguses, ja selle muutumisega leppimine.
Luulekogu üks mõjuvamaid luuletusi on
„# suu täis magusaid sõnu”, milles see
küsimus leiab lookleva sõnastuse ja lepi-
tava vastusegi: „aga kui kahaneda tähen-
dab just nüüd / ja üleni usaldades, hoides
ja kaitstes / murest ja hirmust hoolimata,
või õigupoolest – / nende kiuste – oma

jõuetuses ja väiksuses // oma isekas iseduses, mis on ainult /
sõlm servadeta võrgus, selle loendamatutes / nähtavates
ja tajumata seostes / kus ma juhtun” (lk 60). Luuletuses kir-
jeldatud kahanemine on arusaam isiklikust ja keskkondli-
kust muutusest, mis jääb „Vivaariumis” enim kõlama. Aga
inimese kahanemine ei seisne ainult indiviidi ja tema kodu-
ümbruse hääbumises – isiklik/inimlik liidetakse loodusega
selliselt, et kahanemine tähendab ka uue elu teket, elu kui
sellise jätkumist.

Kui luulemina naaseb teose lõpus põllukivideks laiali
kantud majja, on hirm inimkonna tuleviku ees ja igatsus
parema järele endiselt alles, ent ühtlasi saab maja kodus-
tada ka siis, kui kasejuurikad, marjapõõsad ja angervaks
tasakesi akendest ning põrandaladadest sisse hiilivad või
seda juba ammu tegid, saades kodu osaks.

RAHVUSLIKU HÄBI MANIFESTATSIOON

Hele-Mai Viiksaar

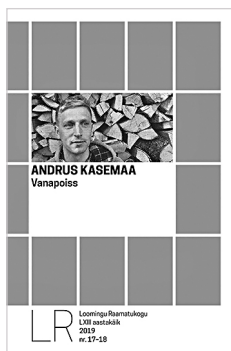
Andrus Kasemaa

„Vanapoiss”

Loomingu Raamatukogu 17–18, 2019

Eestlastele meeldib väita, et „Tõde ja õigus” sisaldab tõelisi rahvuslikke arhetüüpe, seal on meie Pearud ja Andresed, Marid ja Krõõdad. Aeg-ajalt mõtlen, millised oleksid Vargamäe tegelased aastal 2019. Pearul oleks keelatud siseneda ööklubisse Venus, aga samas ootab ta Soomest parajat rahahunnikut. Andres oleks üks neist, kes Facebookis kõiki lumehelbekesteks sõimab – tema ajal käisid mehed kaitseväes ega vingunud! Krõõt oleks üks tuhandetest naistest, kes iga päev mehe tümitamise all kannatab, aga vaikides kõik alandused alla neelab. Mari oleks aga õnnetu väikelinnatüdruk, kelle ainus väljavaade on kolida vanema mehe juurde ja kes teenib lisaraha kunst-küünte paigaldamisega. Kui veelgi edasi mõelda, siis ega Kalevipoegki just kõige eeskujulikum rahvuskangelane pole, aga vajaduse korral võib alati väita, et ta ongi rohkem soomlane kui eestlane. Ei saa öelda, et eestlaste rahvuslik identiteediloomine oleks kuigi positiivne – isegi omadused, mida justkui positiivseks peetakse (järjekindlus, töökus), näivad laias plaanis ikka puudustena. Ka Andrus Kasemaa kirjeldab taas mingit vaadet eestlusele, aga alasti, vaesele ja püksilaskvale eestlusele, kust on eemaldatud igasugune väärikus.

Esimeste lehekülgede põhjal otsustades võiks „Vanapoissi” pidada üsna lustakaks teoseks: peategelane kirjeldab, kuidas talle meeldib lapse kombel väravatel kõõluda, pea autoaknast välja pista ja aknast alla pissida. Kuna peategelase enesepildist näib suure osa loovat teistele vastandumine – ta ei ole rahvuslane, lumehelbeke, traditsiooniline mees ega ebastereotüüpne geimees –, siis samastab ta ennast vanapoisiga. Suuresti seepärast, et seda stereotüüpi saab ta ise kujundada. Teose alguses kirjeldab vanapoiss enda naistemaitset: „[O]leks imelik, kui mul oleks naine ja ta ei tahaks minuga peitust mängida” (lk 6) ning fantaseerib sellest, kuidas ta oma lastele vanapoisi mõistet kirjeldab. See kõik aga kummastab, kui teost edasi lugeda, sest hiljem välistab vanapoiss üsna kindlalt igasuguste naisterahvastega seotuse või võimaluse kunagi lapsi saada. Seeläbi on teos pidev eituste-jaatuste vaheldumine, painajalik sisemonoloog.

Olles sündinud vabas Eestis, olen võtnud seda vabadust iseenesestmõistetavana. Mõte, et tegelikult leidub ka üsna noori inimesi (olgu et nad end vanapoisiks nimetavad), kes mäletavad Nõukogude aega, tundub võõrastav. Ometigi vormis see kogemus terveid põlvkondi viisil, mida siiani täiel määral ei teadvustata: „Mind painab, et olen mees ja pean sõtta minema. [...] Kui Vene väed lahkusid Eestist, kuulasin uudiseid, aga mina sain aru, et tuleb sõda. Ja

Vanapoiss on põhimõttekindel patsifist, üks nendest, keda vanem põlvkond Delfi kommentaariumis lödipüksiks sõimaks.

ma kartsin, et mu ema tapetakse.” (lk 50) Nõukogudeaegsed sõjafilmid, paraadid ja uudised rõhutasid pidevat valmidust uueks sõjaks, vajadust olla tugev, mehelik, kodumaad kaitsta. Vanapoiss on aga põhimõttekindel patsifist, üks nendest, keda vanem põlvkond Delfi kommentaariumis lödipüksiks sõimaks. Peaaegu lapseliku õhinaga kirjeldab vanapoiss riiki, kus „kõik

Eesti mehed, rõõmsad ja tugevad, rahumeelsed, mitte need nokastunud parmud poodi oma ballooni järgi minemas, räägivad aina rahust, teevad, mis on rahule kohane ja armas, ja lapsed mängivad nukkudega ja kaitsevad loodust” (lk 52).

Kuigi see on ilmselt kulunud võrdlus, ei saa „Vanapoissi” lugedes üle ega ümber Emil Tode „Piiririigist”. Mõlemad teosed on kirjutatud sisekaemusliku pöördumisena kellegi poole (Tode puhul jääb teksti adressaat lahtiseks, Kasemaa puhul näib selleks olevat minajutustaja armastatu Kristofer), mõlema teose keskmes on geimehe identiteediloomes sügavalt heteronormatiivses ja maskuliinsust ülistavas keskkonnas. Pole isegi aru saada, et tegelikult on raamatutel 26 aastat vahet, sest näib, nagu kirjeldatakse ikka värskest postsovetlikku ühiskonda, kus valitseb vaesus, hais ja pidev häbi. Mõlema teose puhul tundub, et peategelastel on ehk koguni rohkem häbi olla idaeurooplane kui gei. See ilmneb hästi järgmises võrdluses: „Ei mingeid kauneid suuri mägesid, kiltmaad, mida isegi armastan, mägede vahel asuvaid väikseid talusid ja väikesed põlde, vaid kole veneaegne sodi, vanad kolhoosi varemed, inetu, haisev, hirmus maa. Koledad inimesed, nii et paha hakkab ja tahaks silmad kinni panna.” (lk 35) vs. „Neid [idaeurooplasi] on siin nagu kirjuid koeri, poolakaid, tšehhe, rumeenlasi, ma haistan neid juba kaugelt ja lähen pargis teisele teeale, kui võimalik, ja metroos teise vagunisse, ja nemad teevad sama, sest kõik idaeurooplased vihkavad üksteist.”¹

„Piiririigi” minajutustaja ei eita enda seksuaalsust, vähemalt mitte otseselt. Teose erilise tingis osati just asjaolu, et eesti keeles puudub grammatiline sugu ning pealiskaudselt lugedes jääb peategelase sugu lahtiseks. „Vanapoisi”

¹ Emil Tode. „Piiririik” – Tuum, 1993, lk 43.

peategelane mainib korduvalt, et on gei, ent see tekitab talle kannatusi. Samal ajal jaatusega ta ka eitab enda seksuaalsust, unistades sellest, kuidas homoseksuaalsust enam ei eksisteeri: „Ja geid ei tahaks enam geid olla. Sest nad ei tahaks enam anaali saada ja anal oleks keelatud, seda ei või kuulutada ega sellest seksuaalkasvatustundides koolis rääkida. Pole vaja.” (lk 63) Seksuaalsus tekitab vanapoisis vastikustunnet, pidevat häbi ja viha. Inimene eitab teistes kõige rohkem seda, mida tahab eneses alla suruda, ja nii jälestab ka vanapoiss sügavalt geiparaade, geimehi, geipor-not ja tegelikult kõike, mis seksuaalsusega seotud: „Tahaks olla mittekeegi. [---] Olla tugev, mitte omada hormoone, kogu seda kehakeemiat. See toob nii palju valu, segadust, vihkamist, iha. Gei olla, geiks sündida on nagu Iobi kannatus. Tahaks olla täiuslik inimene.” (lk 73)

Vanapoiss ei varja oma puuduseid ning ükskõikse, kibestunud ja karmi pealispinna alt tulevad välja sügavad traumad ja ta näitab brutaalse aususega ka enda kõige häbiväärsemaid külgi.

„Vanapoisis” kirjeldatakse igasugust sappi kõrvale heites heldimusega ainult lapsi ja vanu naisi. See näib aga loogiline, sest vanapoisi jaoks on laste ja vanade naiste seksuaalsus välistatud, nad on n-ö ohutud.

„Vanapoissi” lugedes mõtisklesin korduvalt, miks mind ei sega peategelase sügav misogüünia? Eriti kuna see on minavormis jutustus, kus lugeja kipub autorit ja peategelast samastama. Minajutustaja sõnul on naised jäledad, salakavalad, kiuslikud, koledad, litsakad, maitsetud, „[m]eil on naised väljakutsuvalt riides, muktud nagu litsid” (lk 37), „aga kodus, kui keegi ei näe, saavad nad peksta. Samas eks nemadki ole terroristid oma meestega, lipitsejad, ahned. Hullud.” (lk 54) Alguses eeldasin, et vanapoiss ironitseb stereotüübi üle, milles naisi ja homosid vihkav üksik mees on lihtsalt kapihomo. Hiljem aga hakkas vanapoisist kahju, sest sai ilmseks, et viha naiste vastu tuleneb nii kunagisest koolikiusamisest, „et tüdrukud olid koolis nii õelad, ussid. Et ma olin juba siis imelik ja vaid poisid võtsid mind endaga mängima” (lk 66) kui ka suhetest emaga, mis süttas temas viha seksuaalsuse vastu. Vanapoiss ei varja oma puuduseid ning ükskõikse, kibestunud ja karmi pealispinna alt tulevad välja sügavad traumad ja ta näitab brutaalse aususega ka enda kõige häbiväärsemaid külgi. See mõjub aga värskendavalt, sest üldiselt vaigistatakse ühiskonnas kõiki, kelle vaated üldsusega ei ühti.

Kasemaa kirjutamisstiili on liigitatud ka uussiiruseks või uuslihtsuseks², mida iseloomustab elulisus, inimlikkus, lihtsus ning jutustaja hääle sarnanemine autori või tema kuvandiga³. Sestap võiks

2 Piret Viires. „Pärast postmodernismi” – Vikerraar 4–5/2011, lk 165.

3 Margit Tintso. „Maailmalõpu eest paremasse maailma” – Sirp, 14.01.2011.

arvata, et ka „Vanapois” loob Kasemaa iseenda kuvandit, aga samas võib selle väitega libedale teele sattuda, sest nii võib teose lahkamise asemel hoopis autori eritlemise seni jõuda. Minu meelest võitleb „Vanapoiss” tugevalt peategelase adekvaatse analüüsimise, stereotüübile allutamise või lahterdamise vastu. Ta on lumehelbeke, aga samal ajal vähemuste tuline vastane; patsifist, kes fantaseerib suurest sõjast; naistevihkaja, kes kirjeldab armastust vanade naiste vastu. Minategelane loob ja lammutab pidevalt oma karakterit, aga üksikute „siirushetkede” kaudu on lugejal võimalus piiluda Vanapoisi hingesoppidesse.

Jagasin Twitteris katkendeid, milles vanapoiss kirjeldas väikeseid Eesti kohti, ja keegi küsis mult, kas valisin meelega just kõige negatiivsemad kirjeldused. Minu silmis toriseb Kasemaa nii palju, et see mõjub pigem lustakalt kui negatiivselt. Üldiselt kujutatakse Eestit looduskauni kohana, kus on imeline Tallinna vanalinn, Eesti on Skype'i sünnimaa, uus idufirmade Meka. Kasemaa Eesti on aga sootuks teistsugune, „Vanapois” domineerivad depressiivsed Eesti väikelinnad, kus haiseb ning on ainult vaesed, koledad ja ülekaalulised inimesed: „Peipsimaa. Kui kole on Peipsimaa. Kui kole on Tallinn, kuidas seal ei ole õhku. Kuidas Tallinna vanalinn haiseb õhtuti kuse järele.” (lk 34) Kasemaa toob võrdluseks Soome ja Rootsi: „Helsingi on igatahes ilusam kui see meie sovetlik Tallinn, hirmus kaootiline koht, ikka veel täis sõja auke ja arme” (lk 36), meenutades sellega ühe teise kirjanduses tuntud vanapoisi Mikk Pärnitsa reisikirjeldust

Helsingist: „Valus kogemus, sest ma pidin pärast Eestisse naasma ja mulle meenus eredalt, et elan Ida-Euroopa sovetlikus s***augus. [...] Soomlased vaatavad meie linna, nagu meie vaatame telekast katastroofe ja autoõnnetusi: „Mõnus, et meil nii ei läinud.””⁴

Teine Pärnitsa ja Kasemaa ühisjoon on looduse ülistamine, sealjuures aga mitte tavapärase looduse, vaid utoopilise ja asustamata looduse. Mõlemad autorid põlastavad sügavalt linnakeskkonda, on väga pettunud valdavas osas inimestes ja jätavad üldse misantroopse mulje (tegutsedes ka väljaspool kirjandust pigem kusagil Eesti perifeerias). Ometigi toovad just looduskirjeldused esile mõlema autori helge poole. Kasemaa heidab iroonitsemise ja kibeduse kõrvale, kui kirjeldab loodust Norras ja Rootsis või Endla rabas, tema unistuste maastikul kohtuvad minevik ja kujutlusvõime. On muide huvitav, et hoolimata soovist olla üks ning distantsti loomisest enda ja

Kasemaa heidab iroonitsemise ja kibeduse kõrvale, kui kirjeldab loodust Norras ja Rootsis või Endla rabas, tema unistuste maastikul kohtuvad minevik ja kujutlusvõime.

4 Mikk Pärnits. „Eesti tänavatel levib väljasureva riigi hais, mida Helsingis ei ole” – Eesti Ekspress, 29.11.2018.

rahvuskaslaste vahele mainib vanapoiss vähemalt kolmel korral õitsil käimist, eestlaste arhailist kommet karjas käia ja saakloomade peletamiseks lõke süüdata: „Noored inimesed ja vanad oleksid koos lõkke ääres iga aasta ja räägiksid üksteisele lugusid. See oleks uhke.” (lk 61)

„Vanapoissi” saab lugeda mitmeti. Vilja Kiisler⁵ luges seda kui infantiilse geivanapoisi humoorikat vingu, Meelis Oidsalu⁶ kui „autorilõusta sõtkumist”, sealjuures tõmbasid mõlemad huvitaval kombel paralleele Hillar Kohviga. Olen nõus, et autori negatiivsus ja pidev kõigele sittumine võib mingil hetkel väsitavaks muutuda. Ometigi tõi just see eriliselt esile hetki, kus järsult registrit vahetati: vanapoiss kirjeldab enda koolikiusamist, suhteid ema, armastatu või loodusega, õitsilisi. Selliseid hetki oleks võinud isegi rohkem olla, muidu jääb mulje, et autori brutaalne ausus on siiski kõigest poos. Pikapeale tüütuna mõjuvaid mõttekordusi võinuks tihendada. Kohati mõjus „Vanapoiss” katarsisena, sest Kasemaa tõi esile selle, mida inimesena endas muidu alla surutakse: mõnikord tahaks hädaldada, mõnikord näeb kodumaa tööpoolest välja nagu sovetlik pommi-auk, mõned rahvuskaslased ongi talumatud. Vanapoiss esindab kord paduliberaalide, kord rahvuskonservatiivide vaateid, ent annab samal ajal ninanipsu kõigile, kes üritavad temaga samastuda.

5 Vilja Kiisler. „Lumehelbeke laseb lollakatele krae vahele” – Sirp, 14.06.2019.

6 Meelis Oidsalu. „Ärplevalt siiras vanapoisike” – Eesti Ekspress, 12.06.2019.

KEELAKE ÄRA KESKKLASS. SEKSUAALSE AGENDI MÄRKMED

Kelly Turk

Margit Lõhmus

„Sterne”

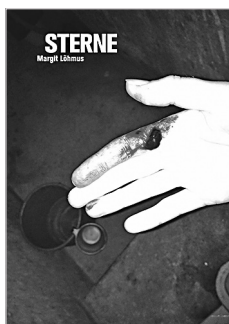
Värske Raamat nr 23

SA Kultuurileht, 2019

tagasivaade mineviku narratiivi algab möödunud sügisel. kadriorus. seal, kus elab – marupalava aafrika slummiga võrreldes – kõrgem keskklass. seal ühes kadrioru majas, seal, kus on palju maale ja ilusaid fotosid, soovitas üks eesti kunstnik mul lugeda margit lõhmuse teksti „ma tulen üheöösuttest”. tol sügisel, 2018, ma seda ei teinud. ja mõni aeg hiljem, juunis 2019, olin margit lõhmuse debüütteost „sterne” lugenud üle kolme korra ja intervjuueerinud teda 21. juunil 2019 kogo galeriis, fotografeerinud ja nüüdseks kirjutanud arvustuse; arvustuse, mida võiks ehk nimetada minu esimeseks antropoloogiliseks teoseks: kelly turk, seksuaalne agent.

oh, caesar, kus sa oled? olin mõni nädal tagasi privés tööl, vip-seksisioonis, üks laud 500 eurot, soomlased, palju mehi, oleksin nendega tantsinud, kui oleksin saanud, aga olin tööl. ja siis laud 250 eurot, neli vene naist, kes ei räägi inglise keelt, ja kõrval keskklassist soomlased. räägivad inglise keelt, aga mitte vene keelt. tundub, et tüüpidel pappi on. karl marxi terminoloogias. naised mulle rublasid, eurosid ega dollareid ei jätnud, võib-olla oli asi selles, et seirasin neid kui adam smith ja et naised naistele ei peagi jätma. tähistavad tüdrukute õhtut. neli institutsiooni, nagu alt-husser ütleb, aga mina ütlen viis institutsiooni. kõik ühtemoodi repressseerivad. tõmbavad segamini. šampus, viin ja äkki miskit veel. mina oleksin ostnud *coke*'i ja keppinud nende 18 soomlasega segamini, rääkinud nagu roger scruton pilvelõhkujatest ja küsinud, poisid, mis te arvate: kuidas melanija knavs sloveeniast ameerikasse jõudis? vastus on: mõtle suurelt. modellid ja säärane elu.

vahepeal lauad siiski kontakteeruvad, aga ainult hetkeks. käiakse teineteisel külas. saadetakse sõnumeid. kiigatakse. ei tea, kas mõni neist soomlastest oskab vene keelt, vene muusika ju ometi mängis. serebro „mi mi mi”. ilusad vene naised, seksikad, trussikud välguvad, elena temnikova ja ahistajad. raske, vene poptööstus ikka oskab seksuaalset agentsust toota. üleval platel liigutavad end laisalt ja hektilistes reguleeritud vahetustes trikoos tantsutüdrukud, ei tea,

kui palju nemad teenivad. mõtlen. ehk peaks isegi alustama karjääri esteetiliselt naudingut pakkuva tantsijana, stripparina, nii nagu amber ja kanye või rob kardashian ja blac chyna või cardy b ja see mees, kellest ta nüüd lahus on. gucci käre *ja meet me at the top*. 18 soome keskklassimeest, oletan, et keskklassi, miks nad muidu seal olid, lahkuvad umbes nelja paiku hommikul, tund varem kui neli tüdrukute õhtut pidavat vene naist, naised lahkuvad koos kahe mehega. annan

seksuaalne antropoloog, välitöödel, täht pimeduses, üsna siivselt kinni nõõbitud, mitte päris kurguni, aga üsnagi. kaelaluu oli paista.

neile kaasa pudeli proseccot. neist jäävad maha, oletatavasti mulle, sünteetilised sokid, otse venemaalt.

seksuaalne antropoloog, välitöödel, täht pimeduses, üsna siivselt kinni nõõbitud, mitte päris kurguni, aga üsnagi. kaelaluu oli paista. oleks olnud rohkem lahti, oleks võib-olla, fiktsionaalselt oletades, ehk rohkem *dinero*'t teeninud. mõelda

vaid, 18 meest ja igaüks neist annab 50 eurot, minule. ja takso koju. institutsiooniga üsna pea suhtesse astuv naine ei andnud see-eest mulle miskit. sünteetilised sokid. abi-elu ja revolver laual. kauboi müts peas. diskor mängimas minu lemmiklugu kurikuulsast mehest, roman abramovitšist. vintage'i esituses, laulusõnade kohaselt romaanimaterjal ja elumees: roman-roman, kus sa oled¹.

väga rikas mees. miljardär. *15 things you didn't know about roman abramovich*. vikipeedia andmetel mitu korda lahutanud. rohkem kordi abiellunud. väidetavalt seitse last. väidetavalt. kus sa oled, roman? olen kuulnud, et ta on vahetevahel inglismaal. jalgpallikoondis ja keelake ära miljardäride klass. koška klimberdamas klaveril. aga mis seos on vintage'i laulul margit lõhmuse debüüteosega? väga ilmne, mina, kapitalistlik kirjanik, ateist ja seksuaalne agent, siinses kontekstis on mulle antud olla seksuaalne agent, omistatud hetkest, kui lõhmus soovis, et analüüsiks tema kunsti, sellest hetkest alates sai minust seksuaalne agent, kes vabastab naise monoteistliku munni ikkest. nimelt heidan lõhmusele ette, et kirjanikuna portreeterib lõhmus „sternes” vankumatult ja kibeda meelekindlusega keskklassi, enesega pahuksis olevaid mehi, odavaid narkootikume ja lahjat vägi-valda. viide stseenile stephen kingi raamatust „carrie” (lk 67). mina aga tahan lugeda, kuidas elavad rikkad. mida tõmbavad ja süstivad rikkad. keda kepivad rikkad. roman. roman, kus sa oled. olen kui kleopatra, kes ootab julius caesarit. naine kui riik. mees kui riik. dünastia. hegemoonia. kui margiti *slogan* võiks olla „keelake ära miljardäride klass”, siis mina sõnan vastu, minu kampaania on: keelake ära keskklass. mis saab edasi? ehk midagi säärast nagu lõhmuse raamatukaane peal

1 Vt <https://www.youtube.com/watch?v=hcRlypUPvGI>.

oleval pildil: india kastisüsteem või anarhia. käsi pimeduses. nähtamatu liigutaja. verine miski.

liigun tagasi tantsuplatsile, nimelt öeldi mulle, et kui ma ei tantsi, siis makstakse rohkem, seda ütles üks vanem naine, kes tegutses enamiku ajast tagaruumis, oleneb muidugi, kes ütleb, ja minu ametikohustused olid väga lihtsad, sellest teavitati mind ka ette, et kõik on siin väga lihtne, sa lihtsalt vii neile šampust lauda, ja *that's it*. ja tõesõna, nii oligi. napim riietus oli vajaka. siis oleks ehk rohkem raha saanud. ühel hetkel aga seisan punase nõõri läheduses, selle tõstmisel lastakse sisse need, kellel on rohkem kapitali. seal olin ka mina. tantsisin, kaardimakseterminal ühes käes ja teine käsi õhus, mõtisklused praktiseeriva seksuaalse agendina. tuua kirjandus lavalaudadele, päris ellu. nicolaus copernicus ja täht indiast. kas laurence sterne ei olnud mitte satiirik ja järjekordne jahuses parukas mees, kes pääses ajaloosisesesse narratiivi? ja kas mitte mikołaj kopernik (ja mina olen siin just nagu mikołaj), ja ma kahtlustan, et margit tahab siiski olla see satiirikust sterne, mitte täht pimeduses, kas see poola astronoom, kas mitte tema ei otsinud oma tähte? raamat, mida mitte keegi ei lugenud. „the book nobody read: chasing the revolutions of nicolaus copernicus”. oletusel, et lõhmus vabastab keskklassi ja mina vabastan miljardärid.

ühel hetkel sätib dj peale vintage'i laulu „roman”. unustan automaatselt töökohustused – mitte et ma juba enne ei tantsinud, ühe koha peal, asetan kaardimakseterminali tagumisse ruumi, punaste sametkardinate varjus olevasse ruumi,

**lõhmus portreteerib „sternes”
vankumatult ja kibeda meele-
kindlusega keskklassi, enesega
pahuksis olevaid mehi, odavaid
narkootikume ja lahjat vägivalda.**

tõmban ühe nõõbi rohkem avari ja liigun aktiivsel sammul tantsuplatsile, sean end sisse üsna keskele ja tantsin, filmilikult, olen kui näitleja, kes teostab kirjaniku loomingu ebaloomulikus järjekorras, hõiskan kaasa: „ладно не отвечай, зачем тебе это надо!” järsku takistab mind aga vanema naise tundmatu käsi, miski, miski haarab käsivarrest, poole laulu pealt, poole laulu pealt, roman-roman, tundmatu pimedusest järsku välja kargav valge käsi katkestab tantsu, tirib mind pügala võrra alla, kae omaniku suu ligidusse, sosistades: meie sinuga ei tantsi.

tõstatan nüüd järgmise küsimuse: kas see takistav käsi diskovalguses oli käsi, kes noomis mind mitte elamast kaasa ühele venemaa ja iisraeli rikkamaile mehele ja kassnaisele, kes oletatavasti ei küündinud tema lemmiknaiste kategooriasse. või teisalt, kas see võis olla käsi, kes palus mul siiski jääda oma klassi piiridesse, *long live the middle class*, või tagasi pöörduda aafrika marupalavasse slummi? kas see võis olla miljonäride klassi esindaja, kes haistis, et mina ei

olegi seekord peo *bella*? kas see võis olla miljardär? mõne abramovitši lähikondlane? kas see võis olla margit lõhmuse debüütteose „sterne” potentsiaalne lugeja? kas see võis olla tüüpiline keskklassi esindaja, kes lihtsalt ei mõistnud, et mina kaitsen miljardäre ja miljonäre? või see valge käsi diskopõrandal ei tähenda tegelikult midagi, see oli lihtsalt juhus? nagu kopernik ja sterne? keskklassile pimeduses vilkuv valgus? plakati peale on kirjutatud anarhistlikus disainis, anarhistlikus käekirjas: keelake ära mutterfukking keskklass ja ajaloosisene narratiiv!

FIKTSIONAALSE KVANTMAAILMA OTSINGUL

Taavi Remmel

Viimasel kümnendil on eestikeelses filosoofilises ja populaarteaduslikus kirjavaras üha rohkem esile kerkinud sõna „kvant”. Olgu selle tõestuseks pilguheit rahvusringhäälingu portaali Novaator, kust võib leida suurel hulgal sellekohaseid märksõnu, näiteks „kvantarvuti”, „kvantinternet”, „kvantbit” ja „kvantteleportatsioon”. Avatud Eesti Raamatu filosoofilise mõtteloo sarjas on viimasel ajal tõlgitud ka 20. sajandi alguspoole kvantteooria teerajajate (Max Planck, Albert Einstein, Erwin Schrödinger, Werner Heisenberg, Niels Bohr) erialaseid ja maailmavaatelisi lugemispalasisid. Heites pilgu ülikoolide õppekavadele, tulevad peale kvantfüüsika esile õppeained nagu kvantkeemia ja kvantbioloogia. Sõltumata niisiis lähenemisenurgast või valdkonnast näib kvant olevat kuskil siinsamas oma varjatud potentsiaaliga keele- ja tähendusruumi sisenenud. Miks aga on vaja kvanti tähele panna? Mida tähendab üldse kvant ja millele osutab selle järjekindel elluimbumine?

Kuigi praegu näib kvant olevat tõesti üksnes teadlaste, populariseerijate ja asjasse puutuvate fanaatikute pärusmaa, võib huviline pilku teravdades tõdeda, et teemad, mis kvanti kätkevad, käsitlevad uuendusi, mille kaudu tulevad üha rohkem nähtavale praktilist laadi ja lähitulevikus meie igapäevaelu puudutavad uuendused. Niisiis võiks ka tava-kodanik juba praegu kvantteooriale võimaluse anda. Võiks lugeda näiteks populariseerivaid artikleid ja asjakohast tõlkekirjandust – kõik see aitab kahtlemata selle eriskummalise kvandi keelt vähemalt kaudselt hoomata.

Aga stopp – mõttepaus! Vahest jätta suuremat sorti uurimistöö ikkagi (tõsi)teadlastele (elu on nautimiseks?) ja enesele tekstid, mis pakuvad lihtsalt lugemismõnu, sellised, mille passuste vahel pole füüsikavalemeid. Et end mahukate teostega mitte üle koormata, oleks kompromisslahendus kvantteooria asjatundja Werner Heisenbergi „Füüsika ja filosoofia”¹ ning näiteks mõne meelepärase Instagrami konto vaheldumisi sirvimine.

Otsapidi on kvant aga ilukirjanduse veergudel tegelikult juba olemas ja näib, et sellest ei saa mööda vaadata. Mida rohkem teemasse süüvida või mida rohkem seda

1 Werner Heisenberg. „Füüsika ja filosoofia” – Tartu: Ilmamaa, 2013.

(ka kirjandusteadlasena) otsida, muutub kogu protsess omamoodi mõruks, oma keerulisuses siiski ka intrigeerivaks ja huvitavaks. Leidub näiteks kirjanikke (tuntuim neist ehk Vanna Bonta, teose „Flight: A Quantum Fiction Novel” autor), kes teadlikult „ehitavad üles” kvantreaalsust, aga ka kirjanikke (Virginia Woolf, Don DeLillo, Madis Kõiv jt), kes mängivad läbipaistvuse ja tähendusega. Viimasel juhul on mõju pigem kaudne: kvantreaalsus on peidetud üksikutesse lõikudesse. Sealjuures võib aga nende üksikute lõikudega üle teksti särada brianmchale’ilik dominant: milliseid küsimusi (näiteks kvantreaalsuse kohta) tõstatab tekstitervik?

Sõltumata lähenemisenurgast või valdkonnast näib kvant olevat kuskil siinsamas oma varjatud potentsiaaliga keele- ja tähendusruumi sisenenud.

Kirjandusanalüüsides esineb kvant üpriski kummaliselt, täpsemalt öeldes elliptiliselt, näiteks modernismi- või postmodernismiteoorias, samuti teose aegruumi käsitlevates uurimustes. Seos

luuakse, ent palju jääb selgitamata. Ka arusaam ismide määratlemisest (või määratlemise vajadusest) hägustub uuema füüsika mõjuvälja lisandudes: puudub tegelik selgus, kas Einsteini relatiivsusteooria haakub enam modernismiga seotud relativismiga (perspektiivide paljususega) ja postmodernism (fragmentaarsus, määramatus) kvantteooriaga, või vastupidi.

Kvantnähtuste uurimist kirjanduses seotakse ka kvantkultuuriga. Näib isegi, et kvandist kõneldes oleks vajalik luua täiesti uus keel või paradigma. Teoses „Kvantkultuuri maailm”² käsitletakse näiteks kvantesteetikat, kvantkunsti, kvantkirjandust, kvantantropoloogiat, kvantpoliitikat jne. Laiem perspektiiv ei ole samas üldsegi imekspandav, sest kirjanduse analüüs ongi viimastel aastakümnetel kombanud ja otsinud eri distsipliine hõlmavat uurimispotentsiaali.

Nii ei saa kirjandushuviline kvanti täiesti eitada: uuem füüsika, mis kõneleb maailma ülesehitusest, mikromaailma veidratest tempudest, jõuab lõpuks kultuuri ning isegi psühholoogia ja tunnete tasandini. Sestap kõlab loogiliselt, et kvant võiks ilmned ka fiktsionaalses maailmas. Aga kuidas?

Et kvandi potentsiaali – kuidas kvant kirjandusega suhestub? – avastada, tuleb enne leida vastused trobikonnale küsimustele ja arvestada sellega, et need juhatavad uurija väga eriilmelistele pingeväljadele. Mida väidab kvantteooria? Millele osutab kvant füüsikamaailmas, kultuuris ja popkultuuris? Millised probleemid teki-
vad kahe keele (füüsikute ja humanitaaride) kokkupõrkel? Milline kirjandus on kvantkirjandus? Millist potentsiaali omab

2 Manuel J. Caro, John W. Murphy. „The World of Quantum Culture” – Westport: Praeger, 2002.

kvantteooriast lähtuv kirjandusanalüüs ja milline võiks olla tegelik fiktsionaalne kvantmaailm? Nendele küsimustele vastamine on tegelikult vajalik ettevalmistus konkreetsele kirjandusanalüüsile.

Kvant – mis see on?

Millest kõneleb kvantteooria? (Remargi korras ütlen, et olen (füüsika)võhikust humanitaar, vahest ka loominguline esteet, kelle huvi selle teema vastu ongi pigem loomingulist laadi). Et eespool nimetatud küsimustele vastata, on vaja kvantteooriat vähemalt osaliselt ümber jutustada. Miks räägitakse igasugustest kvantveidrustest? Miks ei räägita lihtsalt maailmast, vaid aeg-ajalt ka müstilisest kvantmaailmast? Miks see kirjanikele huvi pakub?

Taivo Liiva väidab, et kvantmaailm avastati, kui hakati arutama selle üle, et mikromaailm ei kajasta makromaailma ega planetaarset süsteemi.³ Kvantteooria sünniks peetakse saksa füüsiku Max Plancki 14. detsembril 1900. aastal tutvustatud valemit, mille Liiva võtab kokku nii: „Kui energiat ei kiirata pidevalt, vaid portsjonite kaupa, siis peab ilmselt eksisteerima ka minimaalne võimalik keha kiiratav energiakogus. [...] Nagu kõikides rahasüsteemides on olemas pisim münt, nii on ka soojuse muundumisel valguseks oma väikseim vahetusühik. Planck nimetas selle energiahulga – omamoodi „energia aatomi” – *kvandiks*, tuletades selle ladinakeelsest sõnast *quantus* („kui palju, kui suur”).“⁴

Kas suudaksime näiteks kujutleda keha mõõtmete hüppelist suurenemist tema soojendamisel – et ta püsiks teatud aja oma mõõtmetelt muutumatu ja suureneks siis ühe hetkega, omamata ühtki vahepealsetest mõõtmetest? Kuid aatomite mikromaailmas toimivad erilised seadused ja säärased uskumatuna näivad hüpped leiavad tõepoolest aset. Kõik edaspidine näitas, et soojuse muundumisel valguseks see just nii ongi ja kogu protsess saab toimuda ainult portsjonite kaupa.⁵

Kvantfüüsika produktiivseim periood on aastad 1924–1927, kui valmisid otsustavad artiklid, mis panid aluse tänapäevasele kvantmehaanikale. Paljud kvantteooria arendajatest said ka Nobeli auhinna. Kvantteoorias on keskne valguse „kahetise loomuse” avastamine ja see, kuidas vaatlus katset mõjutab. Viimast selgitab Ameerika füüsikute Clinton Davissoni ja Lester Germeri kaksikpilu katse (*double-slit experiment*).

3 Taivo Liiva. „See hullutav kvant” – Akadeemia 8/2014, lk 1472–1473.

4 Samas, lk 1477.

5 Samas, lk 1476.

Kuulsas kahe pilu eksperimendis liiguvad elektronid kahe piluga ekraani poole (nii nagu loobitaks kahe pilu seinu vastu tennisepalli). Kui panna mõlema pilu juurde detektorid, siis need näitavad, et iga elektron, mis ekraani läbib, teeb seda ainult ühe pilu kaudu. Aga kui detektorid ära võtta, siis käitub elektron nagu laine, mis läbib mõlemad pilud ja tekitab iseendaga interferentsi.⁶

Vaatlus (detektor) fikseerib ühe reaalsuse, millel olid enne justkui laine omadused. Viimane muutub tavamõistusega haaratavaks (fikseeritud) reaalsuseks üksnes mõtetesteadmise, vaatluse kaudu. Detektori eemaldamisel käitub elektron jälle nagu laine.

Werner Heisenbergi (kes oli muu hulgas filosoof Martin Heideggeri pikaajaline sõber) 1927. aastal sõnastatud määramatuse printsiip (*uncertainty principle*) osutab seejuures teadmise tõenäosusele, mis kirjeldab vaatlaja mõju, arvestades mitte üht kindlat sündmust, vaid võimalike sündmuste kogumit.⁷ Kõiksugused katsetulemused on niisiis alati ennustamatud või ennustatavad ainult statistiliselt.

Siit kerkib muidugi hulk küsimusi. Kuidas on selline olemise duaalsus (kogumina, teisisõnu kvandina) võimalik? Kuidas ja miks üldse rääkida millestki, mis on nii-öelda vaatluse taga? Kas mõõteaparaat on samuti tõenäosuslaine? Kuidas kirjeldada katsetingimusi: kas klassikalise füüsika või uuema füüsika keeles? Ehkki erisuguste katsete korraldamine

teeb kvantteooria tänapäeval läbi-
paistvamaks ja võimaldab sellest luua üha
rohkem praktilisi rakendusi, on jutt kvant-
maailma ümber endiselt spekulatiivne ja
kaldub kohati isegi müstikasse.

Uuenduste ja praktiliste rakenduste
arendamise kõrval on kvandil olnud aega
astuda ka oma „päriselust“ välja, sise-
neda filosoofiasse, kunsti, kirjandusse.
Samuti on *quantum* olnud ahvatlev mit-
mesuguste brändijatele. Kirjanikke on

inspireerinud asjaolu, et kvantreaalsuse puhul ei räägita
millestki käegakatsutavast ega üheseltmõistetavast, vaid
pigem ebamäärasest. Kvantreaalsus esindab aimatava ja
lünkliku teadmise valda, ent ei kaldu samas müstilise vaatlus-
setaguse alaga ulmesse, pigem antakse aimu paljudest fikt-
sioonivõimalikkustest, milles konkreetse
vaatlussituatsioonis tuleb tegelikult näh-
tavale ainult üks.

Kirjanike huvi kvantteooria vastu
võib tuleneda asjaolust, et vähemasti üks

**Kirjanikke on inspireerinud
asjaolu, et kvantreaalsuse puhul
ei räägita millestki käegakatsu-
tavast ega üheseltmõistetavast,
vaid pigem ebamäärasest.**

6 Simon Blackburn. „Oxfordi filosoofia-
leksikon“ – EKSA, 2002, lk 244.

7 Werner Heisenberg. „Füüsika ja filo-
sofia“ – Ilmamaa, 2013, lk 35.

oluline suund sellest esindab antirealism: kas kirjandusel võiks olla vahendid millegi määramatu ja nähtamatu kujutamiseks? Antirealistlikku positsiooni on väljendanud ka Heisenbergi kaasaegne Niels Bohr.

Bohri järgi ei ole olemas mingit sügavat kvantreaalsust, elektronide ja footonite maailma. Maailma lihtsalt kirjeldatakse nende abil: kvantmehaanika pakub meile ühe formaliseerimisviisi, mida me võime kasutada selleks, et ennustada ja manipuleerida sündmusi, mida saab kirjeldada ka igapäevakeeles või klassikalise füüsika keeles, kuid ekslik ja mõttetu oleks postuleerida mingit kvantreaalsust, mis sellele kirjeldusele vastaks. Sellised probleemid nagu laine ja osakese dualism või Schrödingeri kass viitavad sellele, et meie vaatluste taga ei ole mingit reaalsust.⁸

Bohri tõdemus on võimaldanud kirjanikel (nt Bontal, DeLillo, Kõivul, Woolfil) vormida uut stiili ja narratiivitehnikaid, ilma et kujutatav tegelikkus mõjuks pelgalt fantastilisena, pigem vastupidi: katsetingimustes on kvantmaailma „veidrused” osaliselt nähtavad ja tõestatud. Tõeline fanaatik võiks kvantmaailma pidada ka realismiks.

Kvanttasand pakub soodsa pinnase kunstnikuvabaduse vallapäästmiseks: enim õnnestub see kirjanikel just peenelt hämades ja otsi lahti jättes ning seda toetab ka asjaolu, et kvantteoorias eneses puudub ainult üks võimalik lahendus. Keerulisem on olukord kirjandusteadlastega. Kuidas käsitleda või määratleda kirjanduses esinevaid kvantnähtusi?⁹

Actualism ja kvantkirjandus

Susan Strehle lähtub kirjandust analüüsides antirealismideest, kuid kasutab selle asemel hoopis terminit *actualism*. Termin laenab Strehle Werner

Heisenbergilt, osutades sellega inglise verbi *act* mitmele võimalikule tähendusele: *to make, to fake* (tegema, valesti tegema või näitlema). Moodsale füüsikale toetuva termini *actualism* kaudu kirjeldab Strehle kirjanduse (John Barthi, Robert Cooveri ja Thomas Pynchoni näitel) (kvant)reaalsust katkendliku, statistiliselt kirjeldatava, energieetilise, relatiivse, subjektiivse ning ebakindlana.¹⁰ Samas tuleb tõdeda, et Strehle'i definitsiooniga on kvantsisu kirjandusest siiski üpris keerule üles leida. Kuidas ikkagi täpsemalt

8 Simon Blackburn. „Oxfordi filosoofialeksikon” – EKSA, 2002, lk 235.

9 Peale eelnimetatud laine ja osakese dualismi ning vaatleja mõju pakuvad kirjanikele mõtteainest veel paljud kvantnähtused: kvantpõimumine (*quantum entanglement*), kvantteleportatsioon, teadvuse osalus vaatluses (filosoofilisel tasandil monistlik idealism), väli, kõrgemad dimensioonid, Hugh Everetti mitme maailma tõlgendus.

10 Susan Strehle. „Fiction in the Quantum Universe” – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1992, lk 8.

eristada terminit *actualism* näiteks modernismist ja post-modernismist? Tegelikkuses ei unusta Strehle ka viimast kahte, tema põhitaotlus näibki hoopis olevat lihtsalt kvant-teoreetilise perspektiivi lisamine uurimisväljale ning tänu sellele on võimalik tavapäraselt antirealistlikuks peetud modernistlikku ja postmodernistlikku kirjandust lähendada realismile.

Kvantkirjandus (*quantum fiction*) kui žanr tuli esimest korda kasutusele Charles Platti 1990. aasta lühisessees „Quantum Fiction: A Blueprint for Avoiding Literary Obsolescence”¹¹. Esiti suhestus see *science fiction*’iga, mis aga Platti väitel oli iganenud. Teadusulme autorid kirjutasid Platti sõnutsi küll žanrile omaselt tulevikust, ent nii narratoloogilised võtted kui ka tulevikukujutus, sealhulgas teadussaavutused, mille sisule nad viitasid, pärinesid endiselt sajanditagusest minevikust. Sellest ka vajadus kvantkirjanduse järele. Platt seab kvantkirjandusele küll hulga tingimusi – alates sellest, et teksti süžee ja stiil võiksid olla sarnased kvantmehaanika kirjeldatud maailmamudeliga ja et „maailma loov vaatlus” peaks kajastama Schrödingeri kassi mõttelist eksperimenti –, kuid kohati jääb tema määratlus ikkagi liiga isiklikuks. Näiteks viitab ta just konkreetsete kirjanike (J. G. Ballard, William Burroughs, James Joyce’i) erisugustele stiilitehnikatele. Kummaline on graafilisuse nõue, mille puhul ei saa mööda vaadata Platti tööst graafilise disainerina. Platt kirjeldab küll kvantkirjandust kui iseseisvat žanri, aga mis see täpsemalt on, jääb ikkagi segaseks.¹²

Metafoorid, mille järgi me ei ela

Perifraas George Lakoffi ja Mark Johnsoni teosest „Metafoorid, mille järgi me elame”¹³ osutab probleemile, mis tekis uuema füüsika mõistevara adapteerimisel kultuuri tähendusvõrgustikku, seekaudu ka kirjandusanalüüsi tööriistaks.

Nimelt äratas kvantteooria assimileerimine kirjandusanalüüsiga ajatu debati loodusteadlaste ja kirjandusintellektuaalide vahel. Õigupoolest pärineb see võitlus (kes esindab tegelikku teadust? Kelle õlul on väärtusloome?) juba 19. sajandi lõpust, kui ilmusid Matthew Arnoldi ja Thomas Henry Huxley teaduse ja kultuuri teemalised kirjatükid. Debatid kraater kuumenes 20. sajandi keskpaigas, kui ilmus Charles Percy Snow’ „Kaks kultuuri ja teadusrevolutsiooni”¹⁴, ning lõi veel kord lökkele sotsiaalkonstruktivismi esiletõusuga sajandi lõpus. Sotsiaalkonstruktivistid

11 Vt Charles Platt. „Quantum Fiction: A Blueprint for Avoiding Literary Obsolescence” – Rockwill: Wildside Press, 2001.

12 Christina Scholz. „Quantum fiction! – M. John Harrison’s Empty Space trilogy and Weird theory” – Textual Practice.

13 George Lakoff, Mark Johnson. „Metafoorid, mille järgi me elame” – Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2011.

14 Tekst on ilmunud ka eesti keeles. Charles Percy Snow, Jerome Kagan. „Kaks kultuuri ja teadusrevolutsioon. Kolm kultuuri” – Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017.

nägid teadust ühiskondliku konstruktsioonina ja seadsid selle objektiivsuse kahtluse alla.

Pärast sotsiaalkonstruktivismi esiletõusu kritiseerisid kaitseasendis teadlased põhiliselt postmodernistlikku teadust, eelkõige tegid seda Paul R. Gross ning Norman Levitt, kes nimetasid seda irrelevantseks vusserdiseks.¹⁵ Tähtis osa 1990-ndate teadussõdades oli matemaatikul-füüsika-professoril Alan D. Sokalil, kes jätkas Grossi ja Levitti mõtet. Tähelepanuväärne on Sokali artikkel „Piire ületades: kvantgravitatsiooni transformatiivse hermeneutika suunas”¹⁶, mis oli justkui sotsiaalkonstruktivistlikult positsioonilt kirjutatud. Sokal nimetab seal mainekaid kultuuriteoreetikuid, ent tegelikult on tekst paroodia, millest aga tuntud teadusajakirja toimetaja aru ei saanud. Teoses „Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals’ Abuse of Science” (1998)¹⁷ heidab Sokal koos Jean Bricmontiga humanitaar- ja sotsiaalteadlastele ette, et nad kasutavad matemaatilisi termineid valesti ega mõista füüsikat üldse. Autorid kritiseerivad ka teaduslike terminite rakendamist metafooridena ning seda, et nimekate sotsioloogia- ja filosoofiateoreetikute jaoks oli teaduslikkuse kriteeriumiks pigemini artikli või uurimuse kantseliitlik keel kui tegeliku sisu valdamine.¹⁸

Hoolimata igale ajale omasest pingsituatsioonist kahe kultuuri vahel võib loost leida ka head. Eelkõige puudutab see just akadeemilise teadlikkuse kasvu. Kultuuri- ja kirjanlusteooria on uuemast füüsikast rohkem mõjutatud, kui see pealtnäha välja paistab, kuid terminite ülekandmine ja allikatele viitamine võiksid samuti rohkem tähelepanu saada. Praegu on kvantnähtuste uurimine aga veel illusoorne või isegi fiktiivne: fiktsiooni uuritakse väljamõeldud tegelikkuses, fiktsiooni enese kaudu ning viimase ehituskivid on laenatud võõralt ehitusplatsilt.

Fiktionaalne kvantmaailm?

Kui kvantkirjandus žanrina, Strehle’i *actualism* ja ebamää-

raselt ülekantud füüsikamõistete rakedamine sisaldavad uurimisvõimalusena mingisugust lahendamatu ebakõla, siis kas „kvandi” otsingud sellega lõppevad?

Üks lahendus näib siiski olevat ja see aitab vähemalt vältida eelnimetatud kahe kultuuri vahelisse pingevälja sattumist. Olgugi et teema väärrib eraldi kirjatükki, oleks paslik see siin sisse juhatada. Teaduse ja kirjanduse assimileerimisprotsessis tuleks vältida vähiklikkust: teooria või termini (näiteks kvantmaailm või -reaalsus), millega kirjandust uurida, peaks

15 Paul R. Gross ja Norman Levitt. „Higher Superstition: The Academic Left and Its Quarrels with Science” – Baltimore: The John Hopkins University Press, 1994, lk 77.

16 Alan D. Sokal. „Piire ületades: Kvantgravitatsiooni transformatiivse hermeneutika suunas” – Akadeemia, 6/2004.

17 Jean Bricmont, Alan Sokal. „Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals’ Abuse of Science” – Picador, 2014.

18 Samas, lk 11.

Praegu on kvantnähtuste uurimine veel illusoorne või isegi fiktiivne: fiktsiooni uuritakse väljamõeldud tegelikkuses, fiktsiooni enese kaudu ning viimase ehituskivid on laenatud võõralt ehitusplatsilt.

välja arendama keegi, kes on spetsialist nii kvant- kui ka kultuuriteoorias. Teoreetiliseks allikaks, millega kirjanduses kvantmaailma tuvastada ja analüüsida, pean sobilikuks Karen Baradi agendilist realismi (*agential realism*)¹⁹. Baradi (uusmaterialistlik) teooria ühendab põhjalikud kvantteadmised ja -orienteerumisoskused tänapäevases kultuuriteoorias. Selle tulemusena hakkavad kaks kultuuri teineteist täien-dama. Toetudes Niels Bohri (kvant)teooriale, on Baradi teooria keskne neologism *intra-action*, samuti materiaaldiskursiivsus ja posthumanistlik performatiivsus – kõik see, kaasa arvatud keelelist representatsiooni esikohale mitte seadev metodoloogia, on küllaltki veenev lähtepositsioon kahe kultuuri ühendamiseks.

Kirjandusuurimises kerkib fiktsionaalne kvantmaailm üsna omapäraselt silme ette, kui lugeda Derek Ryani analüüsi „Quantum Reality and Posthuman Life: The Waves”, milles Ryan uurib agendilisest realismist lähtudes Virginia Woolfi romaani „Lained”.²⁰ Seega, vahest peatada hetkeks otsingud ja jätkata siit.

19 Karen Barad. „Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning” – Duke University Press, 2007.

20 Derek Ryan. „Virginia Woolf and the Materiality of Theory. Sex, Animal, Life” – Edinburgh University Press, 2013.

AUTORID

Agnes Aavik (22):
„Naiivne, sest nii on ilusam. Dramaatiline, sest nii on põnevam. Karge, sest nii on kodune.”

Kaia Beilmann (31):

„Viimasel ajal olen hakanud oma tegemisi tutvustama sõnaga „vabakutseline”. Kuna see iseenesest midagi eriti täpselt ei selgita, siis järgneb üldiselt lause stiilis „teen seda, mida parajasti õnnestub: mõnikord tõlgin, mõnikord on mõni antropoloogiline projekt jne”. Läksin õppima keskkonnakaitset ja ühesõnaga võib öelda ka keskkonnahumanitaar.”

Oliver Berg (29)

otsib viise kirjasõnaga suhestumiseks. Senised teetsad: mõni arvustus, romaan „Venna arm”, luulekogu „Hallid toonid” ja midagi veel. Viimasel ajal uurib, kuhu suunda näitekirjandus näitab.

Lauris Grins (27)

elab Tallinnas, töötab tõlkijana ja tunneb huvi kirjanduse vastu.

Piret Karro (28)

on kultuurikriitik, kes kirjutab kunstist ja ühiskonnast, seda tihti feministlikust vaatepunktist. Varem toimetas ta Müürilehte, nüüd aga õpib soouuringuid Kesk-Euroopa Ülikoolis.

Marianne Harju (27):

„Otsin kadunud aega, kirjutan leitud aega, unistan ajast aega.”

Erik Kõiv (22):

„Mu muusa elab teises linnas, te ei tunne teda.”

Sille Kima (27):

on kultuurilooja, füsioterapeut, insener, poliitika-uuriija ning kunstnikke, mõtlejaid ja füüsikuid koondava kollektiivi SFB42 liige. Sille hiljutiste huvide hulka kuuluvad pehme ja kõva võimu vahendamine ning sensuaalsus kehatöö- ja liikumispraktikates. Praegu töötab ta SFB42 projekti kallal, mille keskmeks on süvaookean.

Murca (33):

„Elan Lõuna-Eestis. Põhilise tööna teen hoopis muid asju. Kui käed vabad ja õõ nii dikteerib, kirjutan blogi. Luule sünnib novembrites ja märtsides 30-päevaseid luuleprovokatsioone kaasa tehes. Kirjutan kõva häälega ettelugemiseks, siis on vahel hea slämmidel lavale minna.”

Riste Sofie Käär (16):

„Olen hingelt tõeline renessansi-inimene. Iseasi, kuidas välja kukub. Lugemise ajal muusikat kuulata ei suuda, kuigi tahaksin.”

Triin Paja (29)

elab väikeses külas Harjumaal, kus ta peale sõnades uinumise ja ärkamise käib põldudel ja metsades ning toob koju sulgi, kivikesi, metssea kihvu, hobuseraudu ja luuletusi.

Berit Petolai (34):

„Tuleb natuke rõõmsat rahutust tunda. Jätta ruumi iseolemiseks. Hulkuda karuradadel ja kuulata kakkude kevadõhtuseid hui-kamisi. Siis tabada õige hetk ja kirjutada, puhta tunde ajel.”

Taavi Rimmel (29)

on õhk ja eeter ning vahel ka tark, kelle juuresolekul (kui uskuda Maeterlincki) on halval saatusel väiksem mõju.

Priit Põldma (25)

töötab NUKU teatri dramaturgina ja õpib Tartus eesti kirjanduse magistrantuuris.

Stella Skulatšjova (33):

„Nii kaua, kui ma mäletan, olen alati midagi kusagile joonistanud ... Ja joonistan ka edaspidi.”

Jaanus Saar (25)

vt lühiintervjuud lk 63.

Jacqueline Winter Thomas (1991–2019)

oli Ameerika luuletaja. Winter Thomasel oli magistri-kraad Põhja-Carolina ülikoolist, ta avaldas luuletusi ja artikleid paljudes kirjandusajakirjades, pakkus ja leidis kodu paljudele kodututele kassidele ning tundis end kõige kodusemalt raamatute ja vaikuse seas, mägedes ja jõgede ääres.

Helle Ly Tomberg (27)

üritab lihtsalt kuidagi hea olla.

Kelly Turk (26):

„Kas kirjanik oli edukas isoleeritud karakteri loomises?”

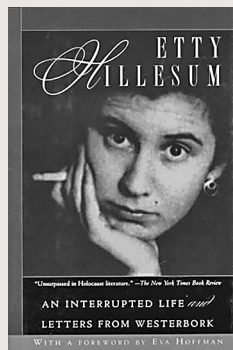
Hele-Mai Viiksaar (27):

„Nii et sa õpid kirjandus-teadust? Nimeta kõik raamatud!”

Ann Viisileht (28)

vt lühiintervjuud lk 23.

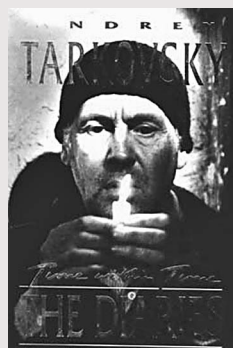
RAAMATU- SOOVITUSED

Etty Hillesum, „An Interrupted Life: The Diaries of Etty Hillesum, 1941–1943” (hollandi keelest inglise keelde tõlkinud Arnold J. Pomerans)

Pantheon Books, 1986

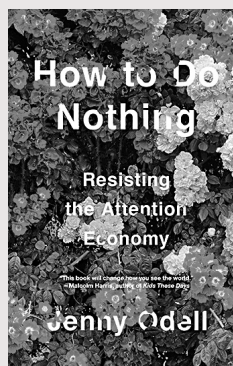
Ilmu – lootuse sünonüümi – võib leida ka lootusetust kohast, sest taevas on inimese sees nagu Rainer Maria Rilke „kosmiline sisemus”. Seda need päevikud mulle justkui sosistasid. Enne raamatu lugemist peaks teadma, kuidas Etty Hillesumi elu kustus: 29-aastasena Auschwitzis. Viimane märk Ettyst on postkaart, mille ta viskas välja Auschwitzi suunduvast rongist, lootes, et mõni põllumees selle posti paneb. „Lahkusime laagrist lauldes,” teatas postkaart. Etty armastus ligimese vastu on küünlaleek sünge ajastu koridoris. Etty armastus, laenates Simone Weili määratlust, ei ole hingeseisund, vaid suund. Need päevikud on elusad ja valulikud ning pärast raamatu lõpetamist kannavad käed seda ilmselt veel kaua edasi. „Õhtuti läheme välja, et näha okstraadi taga lillade lupiinide kohal loojuvat päikest.”

Andrei Tarkovski, „Time Within Time: The Diaries 1970–1986” (vene keelest inglise keelde tõlkinud Kitty Hunter-Blair)

Seagull Books, 1989

Andrei Tarkovskit võib pidada poeetilise kino meistriks. Tema päevikute igapäevasus (perekont, tervis, kodu ehitamine) on filmikunstiga võrreldes ehk vähem unenäoline, ent siiski kumab neist nagu filmidestki hingeline valgus, kriitiline mõtlemine ja metafüüsiline ilu. Tarkovski tuletab meelde, et peale keha peab elama ka hinge jaoks. Olema ettevaatlik, et mitte reeta hinge, olema kontaktis loodusega, hülgame ebatähtsa maailma ja elama millegi muu nimel. Tarkovski näitab, miks film, kunst ja luule on olemiseks hädavajalikud: nad puudutavad hinge närve ja selles puudutuses heliseb tõestus, et inimene on rohkem kui vari või masin. See teadmine aitab veidi kauem elada. Muide, päevikust leiab ka ühe lummava unenäo toonekurgedest, mis ilmus Tarkovskile Tallinnas.

Jenny Odell, „How to Do Nothing: Resisting the Attention Economy” Melville House, 2019

Odelli teos ei ole eneseabiraamat. Ta ei õpeta, kuidas teha mitte midagi, vaid rõhutab, et mitte midagi tehes võib pilk ergastuda ja sealt algab ümbritseva, vist juba kaduva maailma märkamine. Teravdatud tähelepanu on omamoodi palve ja mäss kasumist ajendatud tehnoloogia vastu, mille järgi peitub inimese väärtus produktiivsuses ja hõivatuses ning mis samal ajal inimest tegelikult maailmast isoleerib. Mitte millegi tegemine võibki tähendada, et tehakse midagi, mis ei ole ühiskonna arvates produktiivne, ent mis on produktiivne *meie* jaoks (üks Odelli meetod on linnuvaatlus). Odell ei õhuta ühiskonnast distantseeruma, vaid leidma Gilles Deleuze'i eeskujul maailmast tasaseid avausi, kus üks olles võib avastada selle, mis on väärt väljaütlemist.

Triin Paja

VÄRSKE RÕHU TOIMETUS

Peatoimetaja: Carolina Pihelgas
Tegevtoimetaja: Tõnis Vilu
Kriitikatoimetaja: Hanna Linda Korp
Luuletoimetaja: Maarja Helena Meriste
Keeletoimetaja: Lydia Raadik
Kujundaja: Maris Kaskmann

KAASTÖÖD

Luule: maarjahelena.meriste@va.ee
Proosa: tonis.vilu@va.ee
Arvustused, esseed: hannelinda.korp@va.ee
Tõlked: carolina.pihelgas@va.ee
Pildid ja fotod: vr@va.ee

Illustratsioonid Stella Skulatšjova
Fotod Sille Kima
Fotod lk 30–40 Piret Karro
Fotod lk 79, 83 Marion Undusk

Tel 5349 6146
vr@va.ee
www.va.ee

KOLLEEGIUM

Eda Ahi, Lauri Eesmaa, Kristjan Haljak, Maarja Kangro, Helena Läks,
Johanna Ross, Joosep Susi, Berk Vaher, Mart Velsker

VÄLJAANDJA

SA Kultuurileht
Voorimehe 9
10146 Tallinn

TELLIMINE

www.tellimine.ee
Tel 617 7717

Trükk: AS Pakett
Värske Rõhk nr 62 (6/2019)

ISSN 1736-2954 (trükis)
ISSN 2228-1363 (epub)

SISUKORD

1	Kaia Beilmann
6	Berit Petolai
14	Ann Viisileht
24	Jacqueline Winter Thomas
30	Päevik: Piret Karro
42	Helle Ly Tomberg
48	Murca
52	Jaanus Saar
64	Marianne Harju
68	Agnes Aavik
74	Priit Põldma ja Oliver Berg näitekirjandusest
89	Riste Sofie Käär
92	Erik Kõiv
97	Lauris Grins Maarja Pärtnast
101	Hele-Mai Viiksaar Andrus Kasemaast
106	Kelly Turk Margit Lõhmusest
110	Taavi Rimmel kvantkirjandusest
118	Autorid
120	Raamatusoovitused

Hind 2.90 eurot

9 771736 129542 8 06